

הזמן על ידי המגבית היהודית המאוחדת - הפדרציה של ניו יורק
והוכן על ידי ד"ר קית' גולדשטיין, גב' עמליה שחף,
ד"ר פנינה גולן-קוק, מר ניר רותם וגב' יעל כרמלי

תודות

מחקר שוק זה על מחנות קיץ בישראל הוזמן על ידי פדרציית ניו יורק של המגבית היהודית המאוחדת (UJA) ובוצע על ידי מכון הנרייטה סאלד, ארגון ללא מטרות רווח הבוחן את התקדמות מערכות החינוך והשירותים החברתיים בישראל.

ברצוננו להודות לכל האנשים מ-UJA וממכון סאלד שתרמו למחקר, לכל מארגני התוכניות שהשתתפו בו, וכן לקבוצת הידע גיאוקרטוגרפיה שחילקו את השאלונים המקוונים. הייעוץ מאנשי מקצוע מומחים מארגונים אלה היה יקר מפז.

ותודה עצומה לכל ההורים ובני הנוער שהשתתפו בראיונות המקוונים והטלפוניים, וכן למשתתפי מחקרי הפיילוט שלנו.

אודות המגבית היהודית המאוחדת

פדרציית ניו יורק של המגבית היהודית המאוחדת (UJA) מכנסת יחד אנשים ועמותות ללא כוונת רווח במטרה לפתור את בעיות השעה ולתת מענה לסוגיות החשובות ביותר ליהודי ניו יורק ושאר תושביה. באמצעות תמיכתה ברשת גלובלית של ארגונים שותפים ללא כוונת רווח – מרכזי הקהילה היהודית, סוכנויות לשירותים חברתיים, מחנות וארגוני "הילל" כמו גם מאות ארגונים אחרים, בהם בתי כנסת, חברות סטארט-אפ ובתי ספר – מתמקדת ה-UJA בדאגה לנזקקים, בחיזוק החיים היהודיים, במעורבות קהילתית ובבניית רשת חזקה של ארגונים ללא כוונת רווח. בישראל מחויבת ה-UJA לתמיכה בחזון של מדינה יהודית ודמוקרטית תוססת, שכלל אזרחיה זוכים בהזדמנות שווה לקחת חלק בכלכלה, להשתלב בחברה ולתת ביטוי לדתם.

כדי להיטיב להבין את צורכי הקהילה המשתנים תדיר ולהגיב להם כהלכה, ה-UJA יוזמת את חקר הדמוגרפיה ומגוון הרבדים של החיים היהודיים המתקיימים בניו יורק, בישראל וברחבי העולם כולו. מאמרי המחקר נכתבים על ידי מומחים מאוניברסיטאות, מכוני מחקר וחברות מקצועיות כמו גם על ידי יועצים עצמאיים וצוות ה-UJA. הידע המצטבר במחקרים אלה הוא התשתית שמאפשרת לה לקבוע כיצד להקצות נכונה את משאביה לעתיד לבוא, ובכך לתת מענה לצרכים הדחופים ביותר של הקהילה.

למידע נוסף בקרו באתר: www.ujafedny.org.

תקציר מנהלים

פדרציית ניו יורק של המגבית היהודית המאוחדת (UJA) הזמינה מחקר שוק זה אודות התוכניות הקיימות של מחנות קיץ לנוער בישראל (גילאי 11-17) והפוטנציאל לביסוס/הרחבה של נישה זו ושל תוכניות אחרות שנועדו לטפח זהות יהודית וערכים של פלורליזם יהודי בקרב בני נוער ישראלים.

סיכום המחקר אודות החוויות והעמדות של הישראלים הסתמך על ארבעה מקורות: **(1) מיפוי תוכניות הקיץ הקיימות;** **(2) מחקר ארגוני** (ראיונות עם מארגנים ומנהלים של התוכניות הרלוונטיות); **(3) שאלונים מקוונים** למדגם מייצג של הורים לבני נוער גילאי 11-17 וגילאי 14-17; **(4) ראיונות טלפוניים** למדגם נבחר של הורים ובני נוער. הנתונים נאספו בפרייקט מחקר אינטנסיבי בן חצי שנה שהחל בחודש יולי 2018.

התוצאות מספקות מסגרת לתמיכה בתוכניות קיימות ובפיתוח תוכניות חדשות בישראל, כמענה לצרכים של קבוצות אוכלוסייה שונות בארץ. נעשתה הבחנה בין קטגוריות של השתתפות במחנות קיץ ושל לימודי יהדות ומנהלים, ונושא מחנות הקיץ נחקר בשיטות אמפיריות באמצעות נתונים סטטיסטיים ואיכותניים שנאספו ממארגני מחנות נוער ומהצרכנים שלהם. הטבלה הבאה מציגה את ארבעת שלבי המחקר לצד מידע על המשיבים ועל כלי איסוף הנתונים.

שיטות המחקר וגודל המדגם

תפקיד	שלב מחקר	משיבים	כלים
מארגנים	מיפוי	כ-200 תוכניות קיץ, ניתוח מפורט של 57 תוכניות רלוונטיות אחרות	כריית מידע באתרי אינטרנט, שיחות טלפון
מחקר ארגוני	מחקר ארגוני	10 אנשי חינוך בכירים ומפתחי תוכניות למחנות קיץ, נוסף על 3 אנשי מנהלה ממחנות הקשורים למגבית היהודית המאוחדת	ראיונות
צרכנים	שאלונים מקוונים	504 בני נוער ו-505 הורים	שאלות איכותניות ופתוחות
	ראיונות טלפוניים	24 בני נוער ו-34 הורים	ראיונות

ממצאים עיקריים

1. תוכניות קיץ לנוער הישראלי

חופשת הקיץ היא תקופה עמוסה לבני הנוער הישראליים, שרבים מהם מעדיפים לבלות אותה בנסיעות, בבילויים עם חברים או בעיסוק בתחביבים אישיים, וליהנות מזמן חופשי נטול פעילויות מסודרות. מחנות הקיץ מתקיימים במהלך חלון זמן קצר, בעיקר בחודש יולי ובתחילת אוגוסט, כמחציתם מטעם תנועות נוער מוסדרות. אולם רבים מבני הנוער והוריהם אינם מעוניינים להשתתף בהן. המחקר שלנו בחן את המאפיינים של תוכניות קיץ המופעלות על ידי תנועות נוער וארגונים אחרים, וזיהה מודלים שונים שלהן הכוללים תכנים של מורשת יהודית ופולורליזם.

- לאחר בחינת המבנה, הצורה והתוכן של מחנות הקיץ, מצאנו שלוש הבחנות עיקריות ביניהם:
- (1) ממד הזמן (האם המחנה הוא שיא של פעילויות לאורך השנה? או שהוא מתרחש פעם אחת או יותר בשנה, בקיץ או במועדים אחרים?).
 - (2) הרכב האוכלוסייה (האם המחנות הומוגניים או הטרוגניים מבחינה דמוגרפית?).
 - (3) המידה והאופן שבהם מוטמע תוכן יהודי ופולורליסטי בתוכנית הכללית לצד ספורט, טבע, אמנות, מדעים, מחשבים ותכנים כלליים אחרים.

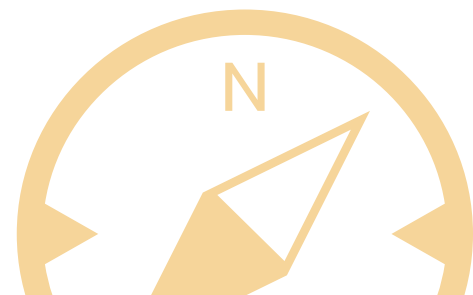
שתי גישות עיקריות מאפיינות את דרך השילוב של תוכן יהודי ופולורליסטי בתוכנית המחנות:

- (א) הגישה ההוליסטית, שבה הנרטיב היהודי מוטמע בכל התחומים של חיי המחנה ומקיף אותם.
- (ב) הגישה האינטגרטיבית, שבה תכנים יהודיים מוקצים למשבצות ספציפיות בתוכנית.

שתי הגישות משלבות תוכן כללי עם תוכן יהודי ופולורליסטי, אך היקף התכנים והאיזון ביניהם שונה.

2. ההשתתפות בתוכניות קיץ

על פי סקר הצרכנים שלנו, 64% מבני הנוער הישראליים (74% לפי ההורים ו-54% לפי הנוער) משתתפים במסגרת כלשהי במהלך חופשת הקיץ. 38% מכלל בני הנוער (59% ממשתתפי תוכניות הקיץ) הצטרפו לתוכניות של תנועות/ארגון נוער, שרובן כוללות לינת לילה. היתר הצטרפו לתוכניות מטעם בתי הספר, או לפעילויות קיץ ביוזמת הקהילה המקומית (רשויות מוניציפליות) או ביוזמתם של מגוון ארגונים פרטיים, זרים ועמותות. נתונים אלה מתייחסים לכלל תוכניות הקיץ, לא רק לאלה שכוללות תכנים של זהות יהודית ופולורליזם. התרשים הבא מציג את ההתפלגות של מארגני תוכניות קיץ (לאחר התאמת הנתונים לגבי מי שמשתתפים בתוכניות של יותר מארגון אחד). תנועות הנוער אחראיות למחצית בקירוב מכל תוכניות הקיץ.

התפלגות הגופים המארגנים תוכניות קיץ

48%	תנועות וארגוני נוער
23%	בתי ספר
18%	ארגונים פרטיים, זרים ועמותות
11%	קהילה מקומית

על פי מיפוי התוכניות הרלוונטיות, המחנה הממוצע נמשך 8.4 ימים. על פי הסקר המקוון שערכנו, משך ההשתתפות הממוצע עומד על 11.9 יום. ההבדל מוסבר בכך ש-40% מהמשיבים דיווחו על השתתפות בכמה ארגונים. פחות מ-5% ממשתתפי תוכניות הקיץ משתתפים בהן במשך יותר מ-4 שבועות במצטבר.

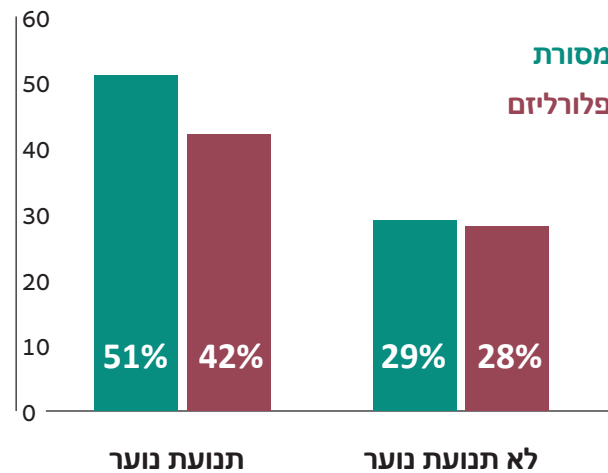
משך ההשתתפות בתוכניות קיץ

41%	2-1 שבועות
30%	פחות משבוע
24%	4-2 שבועות
5%	מעל 4 שבועות

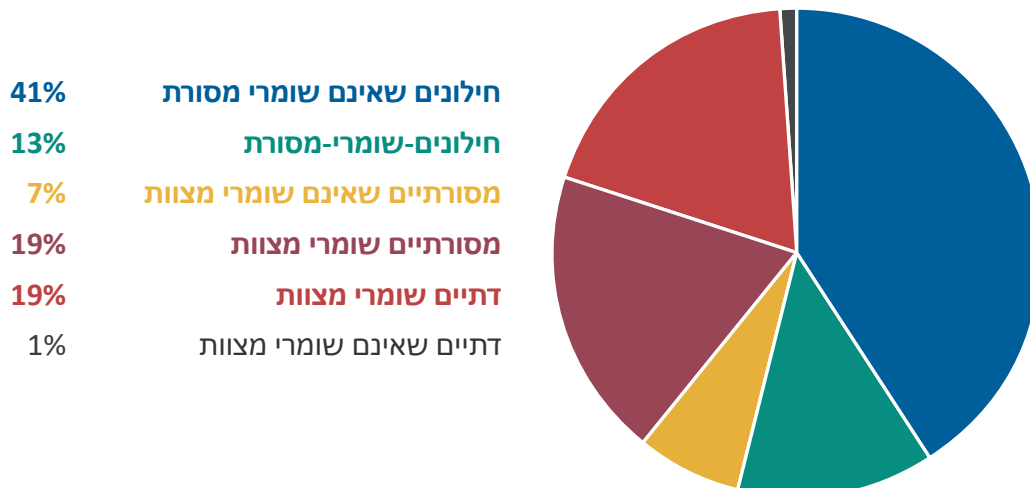
בקרב המשתתפים בתוכניות קיץ, 42% דיווחו על השתתפות בתוכנית שכללה לפחות היקף מסוים של תוכן מורשת יהודית (היסטוריה, טקסטים, תרבות), ו-37% השתתפו בתוכנית שכללה לפחות היקף מסוים של תוכן פלורליסטי.¹ רק 14% מבין המשתתפים בתוכניות קיץ ציינו שהיא כללה היקף רחב של מורשת יהודית, ורק 15% ציינו היקף רחב של תוכן פלורליסטי. התרשים הבא מציג את שיעור המשתתפים שנחשפו לפחות להיקף-מה של מורשת יהודית ותוכן פלורליסטי בתוכנית הקיץ שבה השתתפו, לפי סוג התוכנית. בתוכניות של תנועות נוער קיימת סבירות כמעט כפולה לקיומם של נושאים אלה.

שיעור המשתתפים בתוכניות קיץ של תנועות נוער ואחרות שכוללות לפחות היקף מסוים של תכני מורשת ופלורליזם

נמצאו הבדלים מובהקים בדפוסי ההשתתפות בתוכניות קיץ על פי מידת הדתיות של המשתתפים וההורים ועמדותיהם כלפי היהדות. שליש מהחילונים הישראלים (13% מכלל אוכלוסיית המדגם) מקיימים מנהגים יהודיים בבית בהיקף רחב. במחקר שלנו אנו מכנים אוכלוסייה זו "חילונים-שומרי-מסורת", לכאורה אוקסימורון, אך קטגוריה תקפה המתארת אמפירית אוכלוסייה לא מבוטלת של ישראלים מודרניים, המזהים את עצמם כחילונים אך מקיימים את מנהגי החגים, עוסקים בלימודי יהדות ומעורבים בפעילויות אחרות של תרבות יהודית.

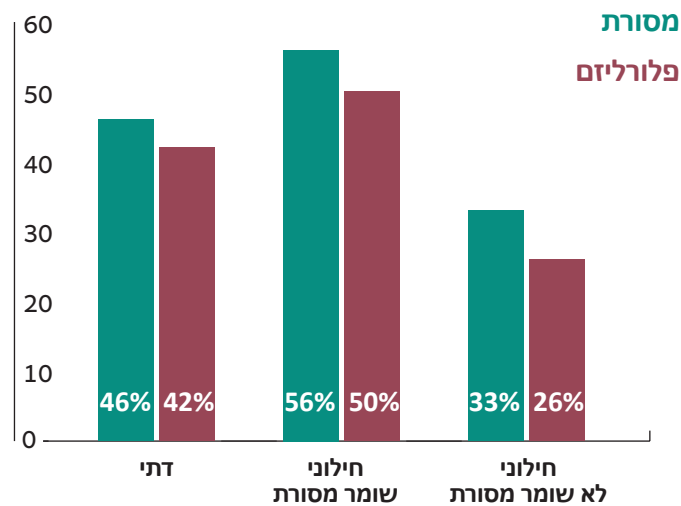
התפלגות של מידת הדתיות ושמירת המסורת

¹ המשיבים ענו על שאלות בסולם של 1 עד 5.

אוכלוסיית החילונים-שומרי-המסורת משתתפת כמעט פי שניים מחילונים שאינם שומרי מסורת בתוכניות קיץ שמציעות היקף כלשהו של מורשת (ותרבות) יהודית ותוכן פלורליסטי. יהודים דתיים (ומסורתיים) משתתפים גם הם בתוכניות המציעות תכנים אלה יותר מהאוכלוסייה החילונית (שאינה שומרת מסורת). כאן יש לציין שחלק מהחילונים שרואיניו הביעו הסתייגויות בדבר הכללת תכנים יהודיים במחנות קיץ.

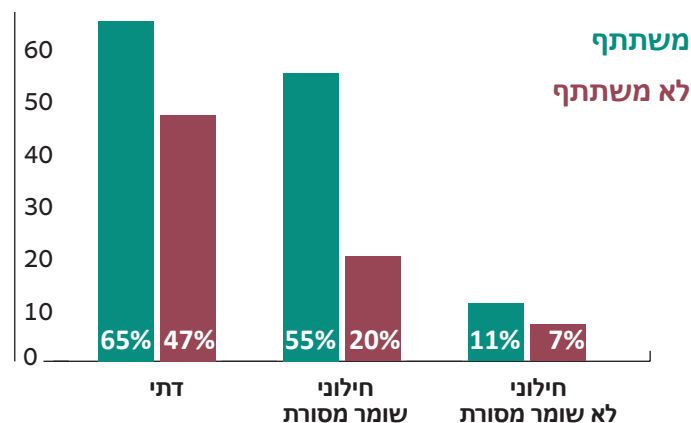
השתתפות במחנות שכוללים היקף כלשהו של תכנים בנושאי מורשת יהודית ופלורליזם, לפי אורח חיים

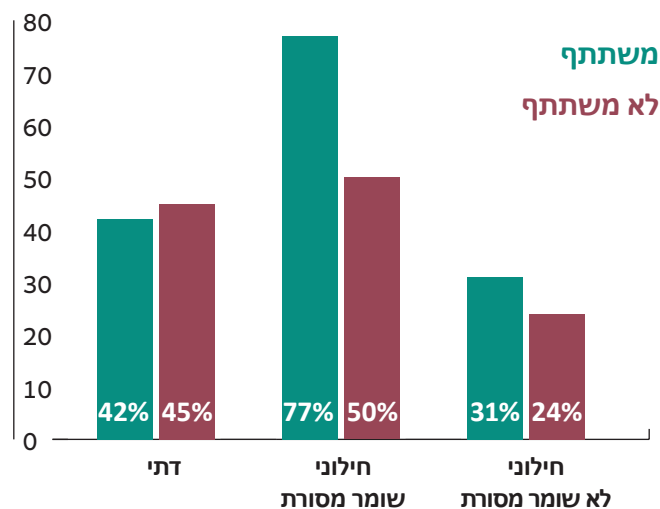
3. תחומי עניין בתוכניות קיץ

ניתוחים נוספים של האוכלוסייה החילונית-שומרת-מסורת גילו לא רק כי אוכלוסייה זו בכללותה מעוניינת יותר בתוכן פלורליסטי, אלא שאנשיה שמשתתפים בתוכניות קיץ מעוניינים בכך אף יותר. בקרב הקהילה החילונית-שומרת-מסורת, 77% מהמשתתפים בתוכניות קיץ מעוניינים במידה רבה בנושאים פלורליסטיים. ההבדלים בהתעניינות במורשת היהודית - על סמך אורח החיים בהיבט הדתי ועל סמך השתתפות בתוכניות קיץ - הם עמוקים, ומבליטים את העניין הנמוך במיוחד בקרב חילונים שאינם שומרי מסורת ומי שאינם משתתפים בתוכניות קיץ.

שיעור המעוניינים "במידה רבה" בנושאי מורשת ותרבות יהודית במחנה קיץ, לפי אורח חיים והשתתפות בתוכניות קיץ

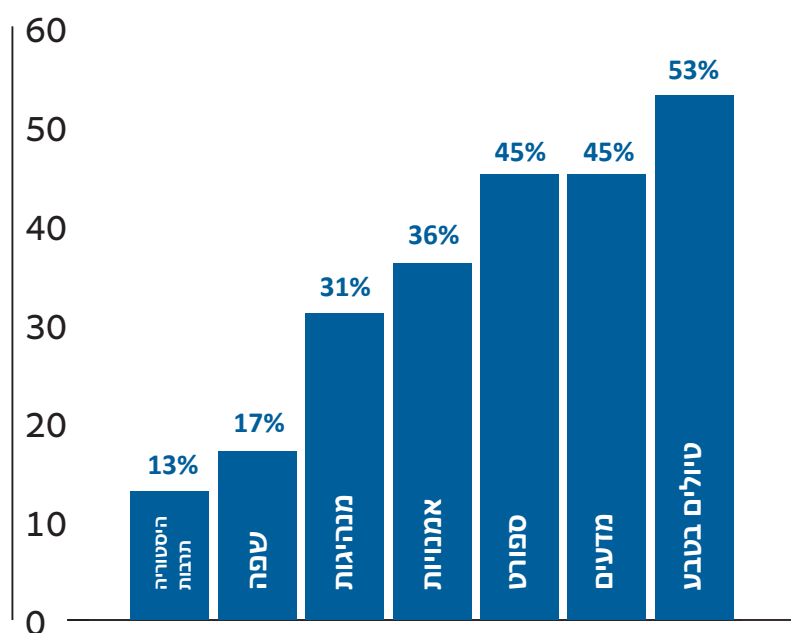

שיעור המעוניינים "במידה רבה" בנושאים פלורליסטיים במחנה קיץ, לפי אורח חיים והשתתפות בתוכניות קיץ

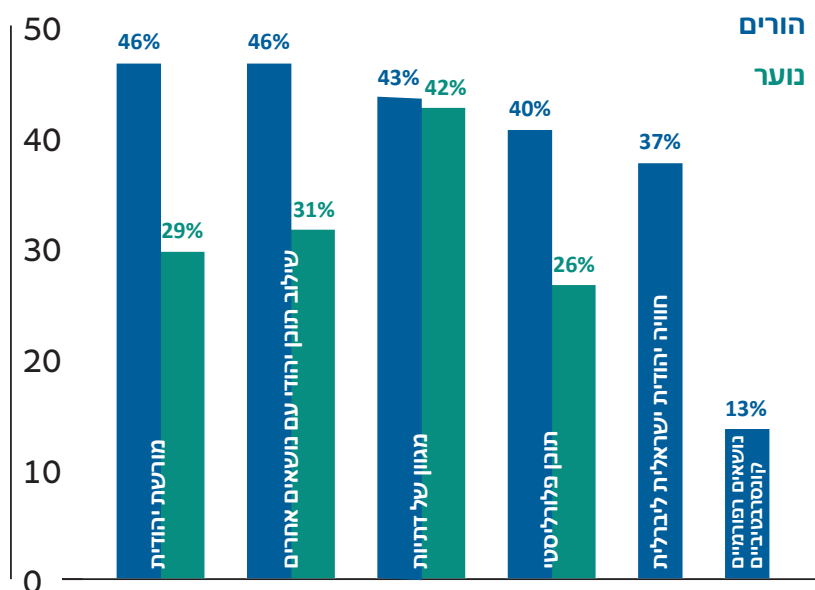
כאשר ניתחנו הערות של ישראלים חילונים שמקיימים מנהגים יהודיים בבית, ניכר שהם מעוניינים בפעילויות שקשורות למנהיגות. יתר הקהילה החילונית מעוניינת יותר בתחביבים ובהכשרה מקצועית. איכויות נוספות - כמו תכנית מסודרת ומובנית, בילויים, למידה, ספורט ופעילויות חברתיות - חשובות לכולם. כאשר ניתחנו את תחומי העניין שנרשמו בשאלון, מצאנו שטיוולים בטבע הם המבוקשים ביותר, ואילו נושא המחקר שלנו - "היסטוריה ותרבות" - עורר את העניין המועט ביותר.

שיעור המעוניינים בכל אחד מהנושאים עבור תוכנית קיץ

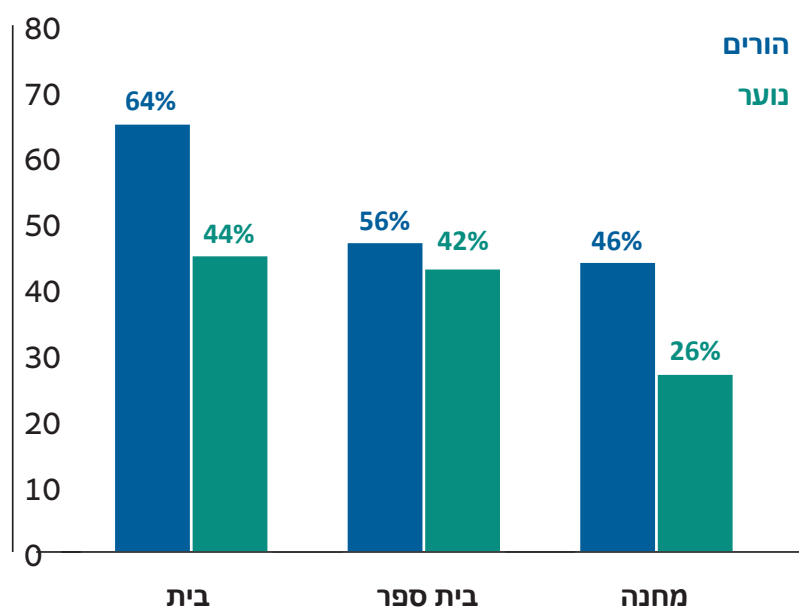
בקרב כל בני הנוער, לא רק בקהילה החילונית השומרת מסורת, מצאנו התעניינות מיוחדת בתוכניות המציעות מגוון של תכנים דתיים. ההורים מעוניינים יותר במורשת יהודית במסגרת המחנה, ופחות במנהגים המקובלים באופן מסורתי בקרב היהדות הרפורמית והקונסרבטיבית.

שיעור ההורים והנוער המעוניינים "במידה רבה" בהכללת נושאים שונים במחנות קיץ

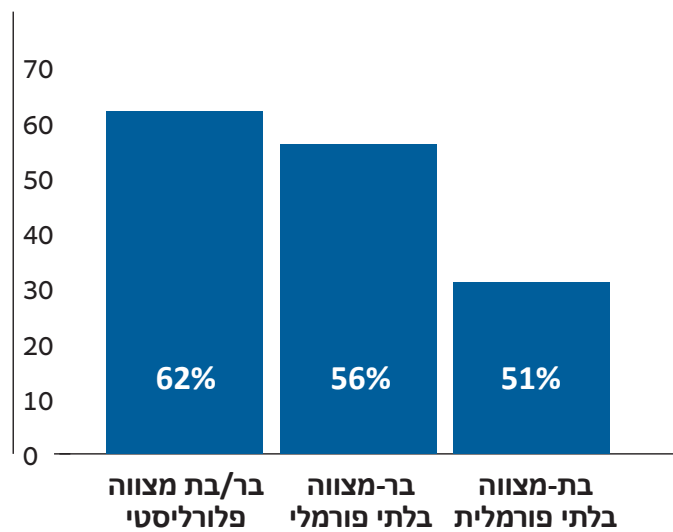
כשאנו בוחנים את היקף המורשת היהודית שהורים ונוער מעוניינים בו בבית, בבית הספר ובמחנה, מתגלה היררכיה ברורה של דעות. רוב המשיבים (54% בסה"כ) מאמינים במידה רבה בהנחלת מורשת יהודית בבית, 49% מאמינים שבית הספר צריך ללמד נושאים אלה, ורק 36% מאמינים שמחנה קיץ צריך לעסוק בהם. להורים יש עניין מוגבר במורשת יהודית בכל הערוצים.

שיעור ההורים והנוער שרוצים מורשת ותרבות יהודית בבית, בבית הספר ובמחנה "במידה רבה"

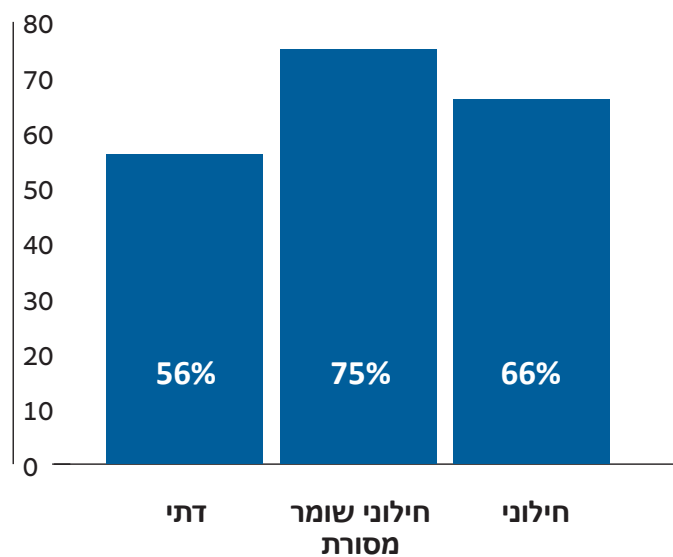

קבוצה מיוחדת של שאלות נועדה לבדוק אם ההורים מעוניינים בתמה של פלורליזם ובתוכנית חינוך בלתי פורמליות לבר/בת-מצווה. מבין אלה שהביעו דעה, רוב ההורים מעוניינים לפחות במידה מסוימת בתוכניות פלורליסטיות או בלתי פורמליות לתוכניות בני/בנות-מצווה. יש תמיכה רבה יותר בנושא הפלורליסטי מאשר בנושא הבלתי פורמלי. ניתוחים שהתבססו על הזדהות הדתית גילו כי קהילת החילונים שומרי המסורת מביעה את העמדה החיובית ביותר בעד תוכן פלורליסטי, אם כי התמיכה בקרב חילונים אחרים גם היא גבוהה יחסית.

עניין "במידה מסוימת" בתוכניות בני/בנות-מצווה פלורליסטיות ובלתי פורמליות

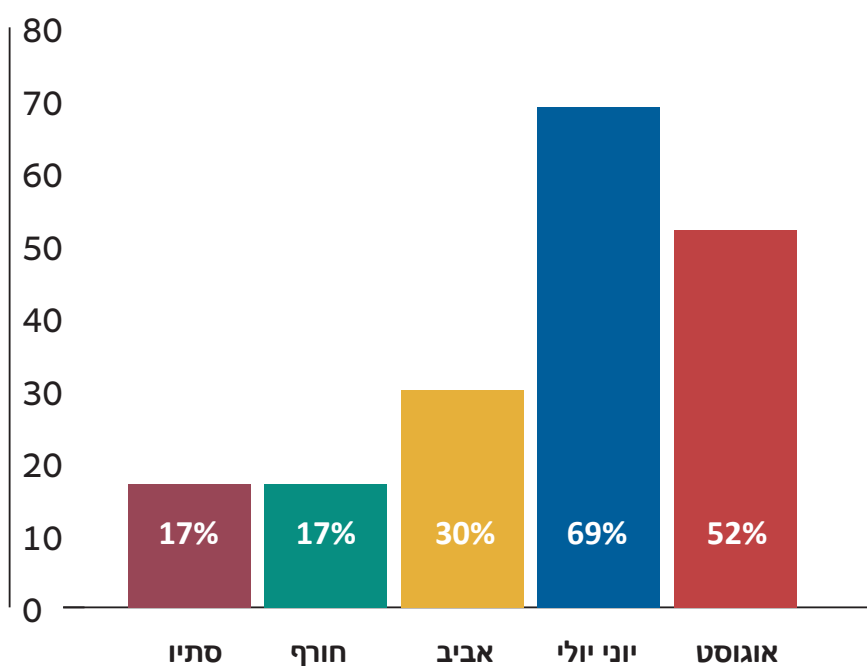
עניין "במידה מסוימת" בבר/בת-מצווה פלורליסטי לפי אורח חיים

4. הפורמט הרצוי של תוכניות קיץ

הן ההורים והן בני הנוער מסכימים שסוף יוני-יולי הם החודשים המתאימים ביותר לפעילות חוץ-לימודית. המשיבים ציינו התנגשויות עם אירועים אחרים, כמו חופשות ופעילויות פורמליות אחרות, שמונעות את השתתפותם בתקופות אחרות של השנה.

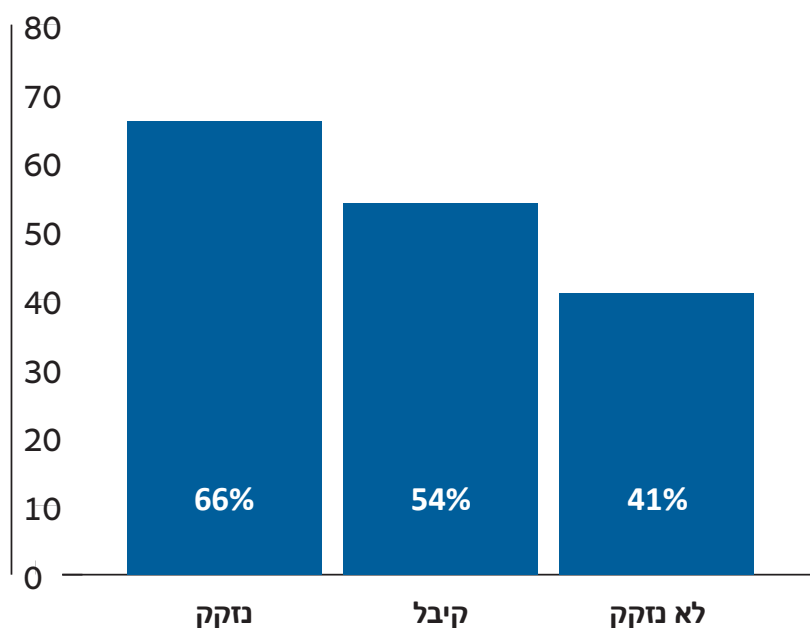
התפלגות התשובות לגבי המועד המועדף לפעילות חוץ-לימודית

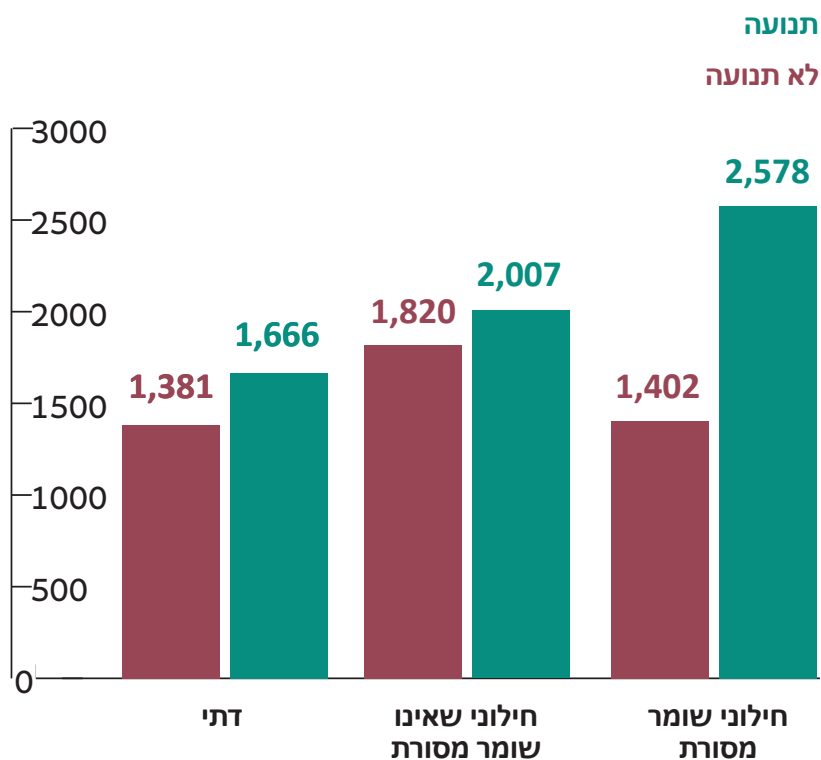
נוער שאינו משתתף בתוכניות קיץ מפגין נכונות לעשות זאת אם העלות אינה מהווה שיקול. 70% ציינו שיהיו מוכנים להשתתף במחנה יום, ו-76% ציינו שיהיו מוכנים להשתתף במחנה עם לינת לילה. ההורים בעד מחנות יום ארוכים יותר, ומחנות לילה קצרים יותר.

על פי הסקר המקוון שערכנו, סכום ההוצאה הממוצע היה 1,705 ש"ח לנער/ה בתוכניות קיץ. גם לפי המיפוי, עלות של מחנה היא 500-3,500 ש"ח. כשבדקנו אם העלות מונעת ממשפחות מסוימות לשלוח את ילדיהן למחנות קיץ, התחוויר כי משפחות רבות שזקוקות לסיוע כספי אינן מקבלות אותו כלל, ואלה שקיבלו - לרוב זכו לסיוע חלקי בלבד. רק 16% מהמשפחות שהשתתפו ציינו שקיבלו סבסוד (חלקי או מלא). משפחות שנזקקו למימון ולא קיבלו אותו, הוציאו 66% מהכנסתן לנפש על תוכניות קיץ. גם אלה שקיבלו סבסוד, עדיין הוציאו סכום כסף משמעותי. נוער דתי שמעורב בתנועות נוער משלם את הסכומים הנמוכים ביותר, בממוצע (1,381 שקל), ואילו נוער חילוני-שומר-מסורת שמשתתף במחנות מחוץ לתנועות הנוער משלם את הסכומים הגבוהים ביותר (2,578 שקל).

שיעור ההכנסה לנפש שהוצא על מימון מחנות לפי קבלת סיוע או צורך בסיוע

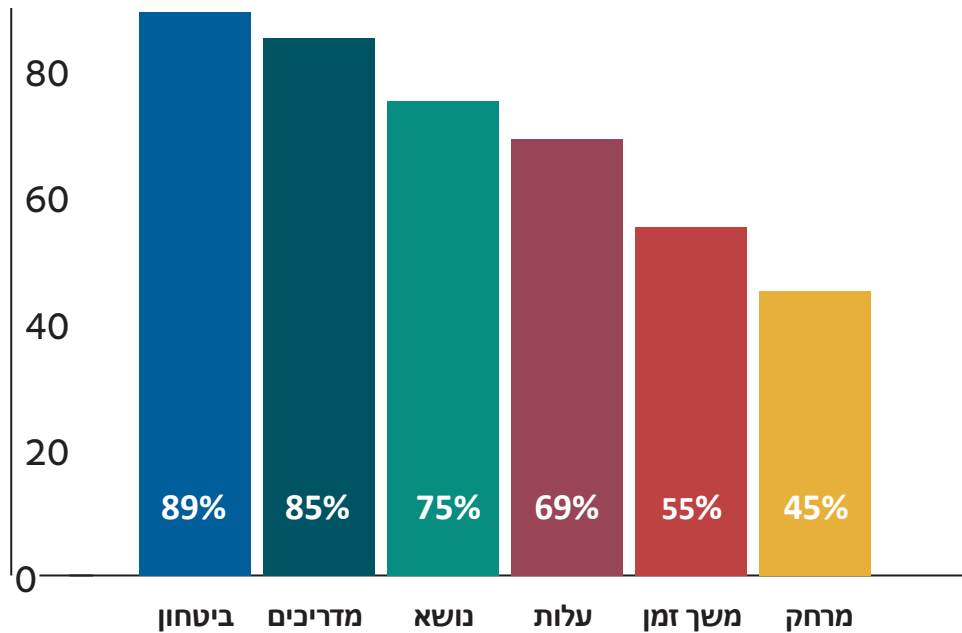
הסכום ששולם עבור מחנה לילד בשנה על בסיס השתתפות בתנועת נוער ומידת הדתיות

5. שיקולים ואסטרטגיות שיווק

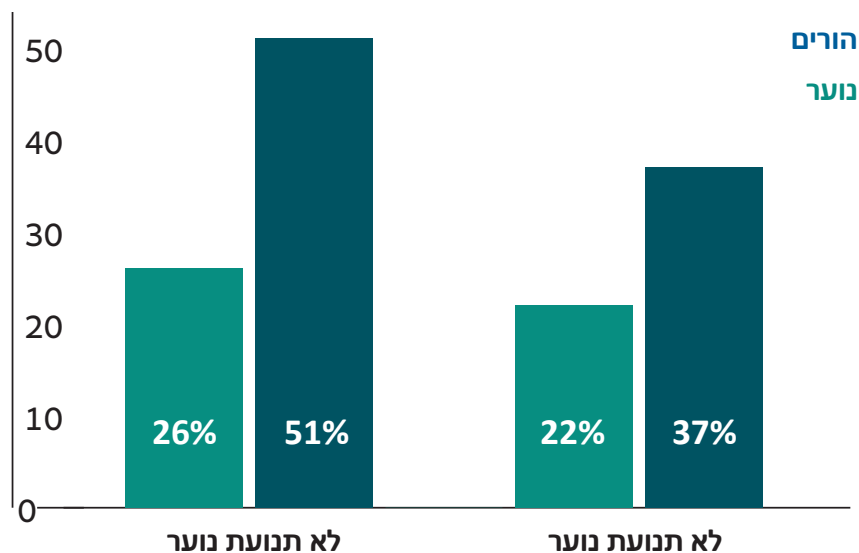
בבדיקת הגורמים שמשפיעים על החלטות ההורים התחוויר כי ביטחון וצוות ההדרכה הם החשובים ביותר: 64% מההורים סבורים שהביטחון חשוב במידה רבה. המרחק הוא הסוגיה הכי פחות מטרידה (שגם מעידה על גודלה של המדינה).

גורמים חשובים "במידה רבה" בבחירת תוכנית קיץ עבור ההורים

כן התחוויר שהורים מחליטים לשלוח את ילדיהם לתוכניות קיץ גם בזכות החברויות שהילדים מפתחים בהן לעומת החברויות - או היעדן - שיכולות להתפתח בתוכנית אחרת (או מחוץ לכל תוכנית). המחקר שלנו מצא גם כי חברים ובוגרי מחזורים קודמים הם מקור מידע משמעותי על מחנות הקיץ. מבין הנערים והנערות שיוצאים למחנות קיץ של תנועות נוער, 51% מהם שמעו עליהן מחבר או בוגר.

שיעור המשיבים שנודע להם על תוכניות קיץ מחברים או בוגרים

פעולות השיווק של מחנות קיץ הן משימה מאתגרת במיוחד לארגונים שפועלים רק בקיץ. גילינו כי מחנות שמנהלים שיווק רצוף ארוך-טווח מתמודדים עם פחות אתגרים. מחנות כאלה מקיימים פעילויות שוטפות לאורך השנה, ומחנה הקיץ מייצג סיכום שנתי שלהן. הם נמצאים אפוא בקשר שגרתי עם בני הנוער, שרבים מהם מחויבים להשתתף במחנה הקיץ כהמשך טבעי של הפעילות. מנהלי תוכניות שמציעים מחנות במודל של פעם בשנה, שבו נרשמים בני נוער חדשים שמתתפים רק בקיץ או במועד מסוים בשנה, מתמודדים עם האתגר השיווקי הרב ביותר.

השיווק מתמקד בשתי פלטפורמות: רשתות חברתיות בדגש על אתרי הארגונים, דפי פייסבוק ואינסטגרם; ותקשורת פנים-אל-פנים, הכוללת פגישות ושיחות שיווק עם בני נוער בכל רחבי הארץ. ערוץ שיווק אפקטיבי נוסף הוא "חבר מביא חבר" במסגרת זו, בני נוער שהשתתפו במחנות בשנים קודמות, מספרים לחבריהם על החוויה ומעודדים אותם לקחת חלק בה.

6. מסקנות והמלצות

אנו מציעים את הכיוונים האופרטיביים הבאים:

" הן מחקרים קודמים והן המחקר הנוכחי מצביעים על האפקטיביות של הפעלת תוכניות קיץ כחלק ממסגרת רציפה של פעילויות שוטפות. יתרונותיו של המודל הרציף בכך שהוא מציע חוויית למידה מתמשכת, שנמצאה אפקטיבית כאשר עוסקים בנושאים כמו חקר הזהות. מודל זה גם מקל את האתגרים של גיוס משתתפים ושיווק המחנה.

" לאור ההעדפות של ההורים ובני הנוער במחקר שלנו, תוכנית שתכליתה לשלב תכנים יהודיים ופלורליסטיים במסגרת מחנה נוער צריכה לחתור ליצור תמהיל של למידה, מפגש חברתי, ספורט והרפתקאות לצד חוויות רוחניות בעלות משמעות. זמן חופשי ומרחב חופשי כדי להרהר ולנוח בחוסר מעש, הכרחיים אף הם. דרוש תכנון זהיר שישלב באופן מחושב תוכן יהודי וערכים פלורליסטיים במארג הכללי של התוכנית. מודלים שונים של שילוב תוכן יהודי וערכים פלורליסטיים במחנות נוער צריכים להתאים למאפיינים ולצרכים של אוכלוסיות היעד הספציפיות. יש לשקול גם מודלים המשלבים תחומי תוכן מסוג זה בחינוך הפורמלי, לאור זאת שיותר צרכנים בסקר הביעו עניין בהקניית תכנים יהודיים בבית הספר מאשר במחנה.

" רכשנו תובנות לגבי היתרונות הטמונים ביצירת מפגש בין קבוצות הטרוגניות של משתתפים – לדוגמה, חילונים וזרמים מסורתיים, קהילות בפריפריה ובמרכז, עולים חדשים, משתתפים מחו"ל, ועוד. מודל כזה מאפשר הנחלת ערכים פלורליסטיים באמצעות "חשיפה לאחר" תוך יצירת תחושה משותפת של שייכות קולקטיבית. המחקר שלנו מראה כי קיימת פתיחות בקרב קהל היעד לתוכנית מסוג זה.

" המחקר גילה מגזר באוכלוסייה החילונית הכללית – חילונים-שומרי-מסורת – המגלים עניין רב בחיזוק נוכחותם של ערכים יהודיים ופלורליסטיים בחייהם ובחינוך ילדיהם בתחומים אלה. ראוי לשקול הקמת תוכניות אשר ייתנו מענה לצרכים של אוכלוסיית יעד זו בעתיד.

תוכן העניינים

17	הקדמה
17	חינוך בלתי פורמלי לטיפוח זהות
19	רקע אמפירי
21	מושגים והגדרות
22	שאלות המחקר
24	שיטות המחקר
25	מיפוי
27	המחקר הארגוני
29	שאלונים מקוונים
35	ראיונות משפחתיים
36	ממצאים
36	המצב הקיים
37	הקיץ של הנוער הישראלי
38	השתתפות בתוכניות קיץ
39	משך המחנה והתקופה בשנה
40	מודלים שונים של מחנות קיץ
40	מתכונות זמן
41	סוגי אוכלוסייה
42	הרחבה דמוגרפית
45	שילוב תכנים של זהות יהודית ופלורליזם
45	רמות קיימות של זהות יהודית וערכים פלורליסטיים
46	האיזון הקיים בין נושאים של זהות, פלורליזם, ותכנים אחרים
47	הגישה ההוליסטית
48	הגישה המשלבת
49	שבת
50	הדתה והחלנה
53	הארגונים המפעילים תוכניות קיץ
55	מי משתתף ומי לא
56	ממצאים
56	המצב הרצוי
57	מבנים רצויים למחנות נוער
57	משך המחנה
59	העיתוי
60	סיוע כספי

63	תכנים רצויים במחנות נוער
63	תכנים טיפוסיים ופלורליסטיים במחנה
64	הערות פתוחות אודות המאפיינים החשובים ביותר של תוכניות קיץ
68	דיונים על התכנים במחנות נוער
69	הכללת תוכן יהודי ופלורליזם
69	רצון בהכללת מורשת ותרבות יהודית בבית, בבית הספר, ובמחנה
70	רצון בתוכן יהודי ופלורליסטי במחנה
71	הבדלים ברצון בתוכן יהודי ופלורליזם על פי דתיות
72	הגדרות של פלורליזם
73	עמדות כלפי תכנים יהודיים ופלורליזם במחנה
76	עניין בחוויה של תוכנית קיץ יהודית ליברלית
77	עניין בשילובים של תוכן יהודי עם פעילויות אחרות במחנה קיץ
79	הרכב האוכלוסייה הרצוי
81	החשיפה הרצויה לצורות חלופיות של זרמים ביהדות
82	גורמים מובחנים של פלורליזם ומורשת יהודית
84	עמדות כלפי תוכניות בני מצווה
86	שיווק
87	החלטות להשתתף
87	כיצד נודע לאנשים על התוכניות
87	מוטיבציות של הנוער להצטרף למחנה קיץ
89	שיווק התוכניות
90	מי משפיע
92	גורמים המשפיעים על ההחלטה
95	השתתפות על בסיס שיקולים כלכליים
98	מקורות

הקדמה

הנוער היהודי בתפוצות זוכה להזדמנויות רבות להשתתף בתוכניות קיץ שנועדו לחזק את זהותו היהודית (לדוגמה, Cohen 2006). שאלנו את עצמנו, באיזו מידה בני הנוער בישראל מקבלים ומנצלים אותן הזדמנויות? בדקנו עד כמה יהודים ישראלים מעורבים בתוכניות קיץ, ובחנו אם יש הבדלים משמעותיים בהתאם למאפייני הקבוצות, כגון הזהות הדתית על פי הגדרתם העצמית של המשיבים ועמדותיהם כלפי היהדות. רצינו גם ללמוד עוד על תוכניות הקיץ עצמן מנקודת מבטם של המשתתפים והמארגנים כאחד.

הנוער הישראלי נהנה מחופשת קיץ פעילה מאוד. הקוד התרבותי שמנחה אותו הוא שפעילות הקיץ צריכה להיות מהנה. הוא דוגל בחופשות משפחתיות, פעילויות מהנות והתנתקות מלימודים רציניים. מרבית מחנות הקיץ לבני נוער מתקיימים בהקשר של תנועות הנוער; מחנות שאינם מזהים עם תנועת נוער או ארגון נוער מתמודדים עם אתגרים נוספים. ההשתתפות בתנועות נוער היא רק חלק קטן מהפעילות של הנוער הישראלי מחוץ ללימודים (כהן ורומי, 2015; Goldstein 2014). לעתים לא קל למשוך בני נוער להשתתף בתוכניות הללו, במיוחד נערים ונערות בוגרים יותר.

עם זאת, אותם מחנות קיץ מעטים יכולים להפוך לחוויות מפתח משנות-חיים (יאיר 2006). נערים ונערות יכולים להשתתף בהם שבוע אחד בשנה בלבד, או שבועות ספורים במצטבר לאורך חייהם, אך המחנות משפיעים באופן משמעותי על זהותם הבוגרת.

רוב התוכן שתנועות הנוער עוסקות בו תואם ערכים פלורליסטיים, אך אופן ההעברה של תכנים אלה מגוון. אין מודל נפוץ של מחנה בעל אופי פלורליסטי. עבור הישראלים, מושג הפלורליזם יכול לעטות משמעויות שונות. הוא מזוהה על פי רוב עם שיוך דתי, עדתי, גיאוגרפי, פוליטי ושאר זהויות לצד ערכים כמו גיוון, סבלנות, קבלת האחר וכבוד למיעוטים. פעילויות שעוסקות בפלורליזם לרוב מזוהות אפוא כמפגש בין מגזרים שונים של החברה. במהלך החקירה שלנו בקרב הורים ובני נוער ישראלים, התחלנו לזהות מודלים שונים של עמדות כלפי פלורליזם וכלפי תוכניות קיץ פלורליסטיות.

דוח מחקר זה מתאר את התוצאות משלבי המחקר שנערכו בחודשים יולי-דצמבר 2018:

(1) מיפוי של 57 מחנות.

(2) ראיונות עם 13 מארגני תוכניות.

(3) סקרים מקוונים בהשתתפות יותר מ-1,000 הורים ובני נוער.

(4) ראיונות עם 34 הורים ו-24 בני נוער.

התוצאות מספקות מסגרת לתמיכה בתוכניות קיימות ולפיתוח תוכניות חדשות בישראל, שיטפחו זהות יהודית ויענו על צרכים של קבוצות אוכלוסייה בארץ. אנו מציגים נתונים סטטיסטיים משכנעים המצביעים על הזדמנויות לקדם מחנות קיץ, ולצד זאת מציינים היכן מן הראוי להתקדם בזהירות.

חינוך בלתי פורמלי לטיפוח זהות

מחקר זה בודק כיצד צעירים לומדים תכנים וערכים יהודיים מתוך פעילויות חווייתיות בתוכניות קיץ, אשר מציעות אינטראקציות המתרחשות בסביבה פורמלית למחצה המקדמת השתתפות פעילה ואחוזה. למרות התוכניות המובנות והמתקנים המסודרים, מחנות נוער בישראל מסווגים כחינוך בלתי פורמלי. המשמעות היא שהפעילויות המתנהלות בהם פחות מובנות מאשר בבית הספר, הסביבה פתוחה יותר, והיעדים החינוכיים כוללים נושאים שאינם מטופלים באופן מסורתי בבתי הספר. בשעה שבני הנוער האמריקאים רוכשים תחושת שייכות וזהות על ידי מפגשים עם בני גילם היהודים בגולה, הנוער הישראלי נתון במגע רציף עם יהודים אחרים שנמצאים סביבו בכל מקום.

חינוך בלתי פורמלי משמש במקרים רבים למימוש זהות ולרכישת המיומנויות הקוגניטיביות והרגשיות הדרושות לנוער כדי להתמודד עם חברה משתנה (Kahane, 1997). למידה בלתי פורמלית מעודדת את בני הנוער לחקור נושאים כמו זהות באמצעות יחסים, קולות ומראות שהם מובחנים מהחוויות שהם חווים בבית ובבית הספר. יש בכוחו של החינוך הבלתי פורמלי לחולל השפעה משמעותית, כאשר ההשתתפות מתרחשת באופן שגריטי ולאורך זמן, וכאשר התוכניות מיושמות בצורה אפקטיבית על ידי צוות בעל הכשרה ראויה. ההשתתפות בחינוך בלתי פורמלי משפרת הישגים בלימודים, כישורים חברתיים, כישורי חיים, תחושת שייכות, ביטוי עצמי, ביטחון עצמי, תחושת הישג ועוד (Weisblay, 2012).

למרות אפיונם כ"בלתי פורמליים" מחנות הנוער בישראל הם חלק ממערכת פורמלית מבוססת של תנועות נוער, ארגוני נוער, מרכזים קהילתיים ורשויות מקומיות. התוכניות הללו מופעלות וממומנות באמצעות גורמים ציבוריים, פילנתרופיים ופרטיים. הפעילויות במסגרות חינוך בלתי פורמליות מתרחשות בדרך כלל לאחר שעות הלימודים. נהוג לראות בהן פעילויות פנאי, אך במקרים רבים הן מכילות יותר מכך, ויצוק בהן תוכן חינוכי. מחקר רחב-היקף תחת הכותרת "הפנאי בקרב בני נוער בישראל" (כהן ורומי, 2015) בחן פעילויות למידה בלתי פורמליות בקרב בני נוער ישראלים, ומצא דפוס של פעילויות פנאי עיקריות (מחוץ ללימודים) בשבע קטגוריות: (1) פעילויות שקשורות למשפחה (עזרה בבית ובילוי זמן משפחתי); (2) פעילויות צריכה ובילוי חברתי (מסיבות, חברים, האזנה למוזיקה וכו'); (3) פעילות עצמית בעלת תוכן ספציפי (תחביבים, פעילות אמנותית וכו'); (4) פעילות העומדת בפני עצמה (זמן לבד); (5) פעילויות טכנולוגיות; (6) פעילויות מחוץ לבית בעלות תוכן ספציפי; (ספורט קבוצתי או אישי, תנועת נוער וכו'); ו-(7) עבודה בתשלום. אותו מחקר טען כי תנועות הנוער הן פעילות שהנוער מקדיש לה הכי פחות זמן לעומת שבע הקטגוריות של הפעילויות לעיל. אולם תנועות הנוער ממלאות תפקיד משמעותי בארגון מחנות קיץ.

עבור בני-עשרה, שבוע אחד במחנה קיץ הוא הזדמנות ייחודית לגילוי עצמי. לאירוע זה, גם אם הוא נמשך זמן קצר, עשויה להיות השפעה דרמטית שתורגש מיד או תהדהד בהמשך החיים. השפעה זו תיתכן גם אם הנער או הנערה השתתפו במחנה שבוע אחד בלבד בשנה או כמה שבועות לאורך חייהם. עם זאת, לא ברור עד כמה אירועים כאלה יכולים לשנות את זהותו של אדם לאורך זמן. חוקרי חינוך מתקשים לרוב להעריך השפעה של למידה ארוכת טווח מאירועים המאופיינים במשך זמן קצר (Fields 2009, Goldstein et al. 2018). ואולם, מחקרים מראים כי אירועים קצרי טווח כאלה, כמו חוויה במוזיאון, יכולים להשפיע על פיתוח זהות (Falk and Dierking, 2012). הודות לחוויה הפיזית המרוכזת שמפעילה את כלל החושים, מארגני מחנות קיץ - כמו

מנהלי מוזיאונים - חותרים למקסם את משמעותה עבור החווים אותה. גם במחקר שלפניכם אנו נראה כיצד תת-קבוצה של ישראלים מיטיבים לנצל תוכן יהודי ופלורליסטי כחלק מפעילויות חינוכיות בלתי פורמליות.

דוח על החינוך הבלתי פורמלי בישראל מהשנים האחרונות (מנדל-לוי וארצי, 2016) חושף את היקפן של הפעילויות המאורגנות מחוץ למערכת החינוך הפורמלית, וכן כיצד הן מספקות סוגים ייחודיים של חינוך לקבוצות מגוונות באוכלוסייה. לפי קליבנסקי (2007), חינוך בלתי פורמלי בישראל משמש ליעדים חינוכיים מוגדרים – רכישת ידע ומיומנויות, חינוך לפנאי, פעילויות פנאי או חינוך אידיאולוגי. החינוך הבלתי פורמלי מאופיין בשיעור ההשתתפות בו מרצון חופשי, בנכונותו של היחיד להצטרף לפעילות, ובמגוון הפעילויות והכישורים המודגשים בו (כהנא, 2007). חופש הבחירה הוא גורם חיוני בחוויית המשתתפים, ועשוי אף להעצים את משמעותן של הפעילויות (יאיר, 2006).

מערכת החינוך הבלתי פורמלי מאופיינת בגמישות ובדינמיות, המאפשרות מגוון רחב של פעילויות חינוכיות וחברתיות. חזן (2002) שם דגש בחשיבות החינוך הבלתי פורמלי בהטמעת הזהות הציונית-יהודית ומציג מודל חינוכי שימושי להטמעת חינוך יהודי במסגרות חינוך בלתי פורמליות. למידה בלתי פורמלית במחנות קיץ מניעה בני נוער להשתמש בסוגים שונים של אינטליגנציה, כמו אינטליגנציה בין-אישית ואו מוזיקלית, שלא ניתן ללמוד בכיתה לימוד. לפי תיאוריית האינטליגנציות המרובות (Gardner 1993), נושא מופשט כמו זהות יהודית מחייב שימוש באינטליגנציה שמעבר לכישורים השפתיים והמתמטיים המודגשים בבתי הספר.

רקע אמפירי

רוב מחנות הקיץ מספקים פעילויות מובנות, המנוהלות על ידי תנועות נוער או ארגוני נוער. סוגים שכיחים אחרים של תוכניות קיץ שאנו דנים בהם הם קייטנות (מחנות קיץ של בתי ספר), מכינות (מחנות קדם-צבאיים) ותוכניות של מתנ"סים (פעילות יומית של מרכזים קהילתיים), המתוארים ביתר פירוט בחלק הבא. בישראל פועלות 13 תנועות נוער המוכרות רשמית על ידי משרד החינוך. יש מאות ארגוני נוער, אך רק 22 מהם חברים במועצת ארגוני הילדים הנוער וזוכים לתמיכת משרד החינוך.

תנועות הנוער הן זירה חשובה לארגון פעילויות של חינוך בלתי פורמלי בישראל. סקר מקיף מהשנים 2015-2014 הראה כי 49% מילדי כיתות ה' ו'ו', 41% מילדי כיתות ט' ו-41% מילדי כיתות י"א משתתפים בפעילויות של תנועות נוער או ארגוני נוער אחרים (ראמ"ה - הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך ומשרד החינוך, 2016). לפי ראמ"ה, במהלך אותן שנים מנו תנועות הנוער כ-250,000 חניכים ומדריכים (Weisblay 2017). סקר על דפוסי הפנאי של הנוער הישראלי הראה כי 20% מילדי כיתות ז' ו-י"ב משתייכים לתנועות נוער (כהן ורומי, 2015). כאשר כוללים נוער מכל שכבות הגיל, כ-30% מבני הנוער הישראליים חברים בתנועות נוער. ההשתתפות יורדת באופן חד בגיל התיכון לשיעור של כ-20%. בנוסף, כמחצית המשתתפים בגיל התיכון הם מדריכי נוער.

מחקר מהשנים 2014-2015 שפורסם על ידי ראמ"ה (2017) מראה כי כ-273,000 בני נוער ומדריכים היו רשומים בתנועות נוער שונות. 75% מהם היו רשומים באחת משלוש הקבוצות הבאות: הצופים, הנוער העובד

והלומד, ובני עקיבא (לנוער דתי). לפי המחקר של כהן ורומי מ-2015, ההשתתפות בצופים הייתה בשיעור 31%, בבני עקיבא - 20%, ובנוער העובד והלומד 11%. כל תנועה מייצגת זרם חינוכי אידיאולוגי מובחן. ככלל, שתי תנועות הנוער הגדולות ביותר של נוער חילוני הן הצופים והנוער העובד והלומד. החברות בתנועות נוער אחרות פחות נפוצה. תנועות הנוער הרלוונטיות האחרות היחידות הן השומר הצעיר, האיחוד החקלאי ומחנות העולים – אך הן קטנות בהרבה. קבוצות אחרות משרתות אוכלוסיות דתיות, חקלאיות או ערביות.

כיום, תנועות נוער המוכרות על ידי משרד החינוך ממומנות בעיקר על ידי תקציב ייעודי של מועצת תנועות הנוער במשרד החינוך. התקציב לתנועות הנוער בישראל ב-2018 עמד על 98.7 מיליון שקל (ירון ואגמון, 2017). התנועות נשענות גם על תשלומי הורים, תקציבים מהרשויות המקומיות ותרומות.

בנוסף לפעילות השוטפת של התנועה המתקיימת בדרך כלל בסניפים מקומיים פעמיים בשבוע, מתארגנות פעילויות אחרות במהלך החופשות מבית הספר – ובפרט בחופשת הקיץ – הרחק מהסניפים המקומיים. פעילויות אלה, הנחשבות לאירועי שיא המסכמים את התהליך החינוכי והחברתי שעברו החניכים לאורך השנה, כוללות טיולים, סמינרים, ימי שדה ועוד. מחקרים שונים בחנו את השפעתן של פעילויות החינוך הבלתי הפורמלי של תנועות אלה (Rapoport, 1990 Kahane & Rapoport 1988). מתחוויר כי תנועות הנוער ממלאות תפקיד חשוב בחברה הישראלית המודרנית, במתן מענה לצורך חברתי ורגשי של הארכת פרק ההתבגרות וחיפוש זהות (פייר ושפירא, 2007).

מחקר ארצי מייצג על תלמידי כיתות י"א (Goldstein 2014) מצא כי בני נוער המשתתפים בתנועות נוער נוטים להיות מעורבים יותר חברתית, פיזית ואמנותית גם בפעילויות אחרות, והם משתייכים יותר למגזר הדתי. מי שנפקדים מתנועות נוער מתאפיינים לעתים קרובות באורח חיים עם פעילויות מובחנות, כמו האזנה למוזיקה מזרחית או מוזיקת טרנס. הם גם מעורבים יותר בהתנהגויות פסולות כמו שימוש בסמים, ונכשלים לעתים קרובות יותר בלימודים. הציפיות שלהם נמוכות יותר, והם מרבים לבלות בברים ובמועדונים. בנוסף, נוער אשכנזי ונוער מעדות מעורבות משתתף יותר בפעילויות בתנועה מאשר נוער מזרחי.

תנועות הנוער פועלות במסגרת קבוצות קטנות של כ-15 ילדים. ההשתתפות מתחילה בדרך כלל בסביבות גיל שמונה. הפעילות כוללת מפגשים שבועיים, אירועים בחגים ובחופשות, טיולים, מחנות, סמינרים ועוד. על פי דוח מרכז המחקר והמידע של הכנסת (מי-עמי, 2010), תנועות נוער פועלות בעיקר בערים, עם שיעור משתתפים לא פרופורציונלי מרקע סוציו-אקונומי גבוה.

22 ארגונים חברים במועצת ארגוני הילדים הנוער. לפי אתר המועצה, כ-150,000 בני נוער חברים בארגונים אלה. אנו מתייחסים בעיקר אליהם כשאנו מדברים על ארגוני נוער, אך קיימים גם ארגונים אחרים.

בדומה לתנועות הנוער, ארגוני הנוער שמים לעצמם למטרה לקדם ערכי חברה ומוסר בקרב בני הנוער באמצעות פעילויות של חינוך בלתי פורמלי. הם גם ממלאים תפקיד משמעותי בארגון מחנות קיץ. ההבדל העיקרי בין תנועות נוער לארגון נוער הוא שתנועת הנוער כוללת יותר חברים. ארגוני נוער יכולים להיות שונים מאוד זה מזה מבחינת התוכן המוצע בהם. עבור בני נוער רבים, ההבדל בין תנועות נוער לארגוני נוער אינו ברור.

מושגים והגדרות

בחלק זה אנו מציגים מפתח מושגים בתחום, לצד ההגדרה של כל מושג למטרות מחקר זה.

גוש דן: גוש דן (כולל תל אביב) הוא האזור המאוכלס ביותר בישראל. לטובת המחקר הנוכחי אנו מצרפים בדרך כלל את גוש דן לאזור השרון הסמוך - שני אזורים שהם העשירים במדינה. גוש דן נוכח מאוד במחקר זה, שכן לתושביו דפוסי צריכה ייחודיים של תוכניות קיץ.

קייטנה: מחנה יומי המאורגן לרוב על ידי מרכז קהילתי מקומי או רשות מקומית ומיועד לילדי בי"ס יסודי. מקור המילה קייטנה במילה הארמית שמשמעה "קיץ", וקייטנות מתמקדות לרוב בהנאות ובילויים ולא במטרות חינוכיות. קייטנות מנוהלות במקרים רבים גם על ידי עמותות, ארגונים ממשלתיים ולא-ממשלתיים. בניתוח הסטטיסטי שלנו, הקטגוריה של "בתי ספר" מתייחסת לפעילות בקייטנה.

מכינה: מסגרת חינוכית קדם-צבאית המכינה את משתתפיה לשירות בצה"ל. מכינות הוקמו בארץ במטרה לטפח אזרחים שרואים בעצמם בנים משמעותיים לחברה, המשפיעים על עיצובה ומוכנים לקחת על עצמם משימות ואתגרים לאומיים בתחומים של ביטחון, חברה, חינוך ועוד. מכינה היא בדרך כלל מסגרת בת 10 חודשים לפני השירות הצבאי, שבמהלכה החניכים משלבים לימודים, שירות לקהילה ומגורים משותפים. מטרתה של שנת הכנה זו היא לסייע בגיבוש הזהות הייחודית של המשתתפים ופיתוח השקפת עולמם בתחומי חיים רבים ושונים.

רשויות מקומיות: מחקר המיפוי והשאלונים המקוונים שלנו גילו כי בני נוער ישראלים רבים משתתפים בתוכניות שמארגנות עיריות ומועצות אזוריות. נדיר שתוכניות ציבוריות כגון אלה כוללות אלמנטים פלורליסטיים. מדובר לרוב במסגרות יומיות הנסבות על נושא ספציפי.

פלורליזם: המילה הלועזית 'פלורליזם' מובנת לישראלים רבים לא במלואה. יש לה קונטציות חיוביות ושיליות שונות עבור קבוצות שונות ובהקשרים שונים. היא יכולה לייצג פתיחות לעדות שונות, זרמים דתיים, קבוצות עולים וכו'. היא יכולה גם לייצג את ההיתוך בין ערכים יהודיים ודמוקרטיים ו/או מגוון זהויות על הרצף החילוני-דתי, וערכים שוויוניים המשלבים לימוד, שירות לקהילה, מנהיגות ופיתוח זהות יהודית. בדוח הנוכחי אנו מתמקדים באתוס הפלורליסטי בקרב הנוער היהודי.

דתי: במחקר שלנו, קטגוריה זו מתייחסת למשיבים שצינו כי הם "דתיים" או "מסורתיים". קטגוריה זו אינה כוללת אוכלוסיות חרדיות. רבים מהמשיבים הדתיים ידועים כדתיים-לאומיים, בהיותם לאומיים ומודרניים יותר מהאוכלוסיות החרדיות. בשעה שהקבוצה הדתית והקבוצה המסורתית מקיימות מנהגים יהודיים על פי סטנדרטים שונים, מצאנו כי בכל הקשור לעמדות כלפי תוכניות קיץ, עולים ממצאים דומים משתי הקבוצות.

חילוני: במחקר שלנו מונח זה מתייחס לקטגוריה של חילונים שאינם שומרי מסורת, הכוללת ישראלים שצינו שהם חילונים, ובנוסף במידה רבה אינם מקיימים מנהגים יהודיים בבית.

חילוני-שומר-מסורת: מונח זה מתייחס לקטגוריה שיצרנו כדי לסווג ישראלים שמגדירים את עצמם כחילונים, אך מקיימים מנהגים יהודיים בבית, כגון חגים, לימוד יהודי ופעילויות בתחום התרבות. אנו משתמשים בקטגוריה של חילוני-שומר-מסורת לאורך הניתוח הסטטיסטי.

טיולי מחנאות: מונח זה מתייחס למחנות שבהם המשתתפים יוצאים לטיול ממקום אחד לאחר ואינם נשארים במקום אחד. מודל זה טיפוסי לישראל - המחנאים מבלים זמן בטבע, במסגרת המחנה, ולומדים כישורי הישרדות תחת כיפת השמיים. חלק מהמחנות הם טיולי מחנאות היברידיים, שבהם חלק מתקופת המחנה הוא טיול, והיתר מתקיים במתקנים מסודרים.

קבוצות נוער: מושג זה משמש במחקר זה בלבד לתיאור תנועות נוער וארגוני נוער במשולב. המושג קרוב מאוד למה שישראלים רואים בעיני רוחם כשהם מדברים על תנועות נוער. ישראלים רבים יחשבו בטעות שארגון נוער מסוים הוא תנועת נוער. אנו משתמשים בקטגוריה של קבוצות נוער לאורך הניתוח הסטטיסטי.

שאלות המחקר

השאלות העיקריות

« באיזו מידה משפחות בישראל מנצלות הזדמנויות לטפח זהות יהודית וערכי פלורליזם בקרב בני נוער? »

« האם קיים שוק למחנות קיץ עבור נוער חילוני המשלבים תוכן יהודי ופלורליסטי? »

« מהן ההזדמנויות לשיתוף פעולה ולפיתוח? »

מחקר זה מבוסס הן על נקודת מבט מגששת (exploratory) והן על ניתוח מאשש (confirmatory) של השאלות הבאות:

« באיזו מידה בני נוער ישראלים משתתפים במחנות קיץ כיום? »

« באיזו מידה בני נוער ישראלים מעוניינים להשתתף במחנות קיץ? ובאיזו מידה הוריהם תומכים בכך? »

« אילו גורמים מעלים או מורידים את הסבירות שמשפחות ישראליות יבחרו לשלוח את ילדיהן בגיל הנעורים למחנות יום או למחנות קיץ עם לינת לילה? »

« מהם המודלים השונים עבור תוכניות קיץ לנוער יהודי? »

« מהם המאפיינים הדמוגרפיים של משפחות ישראליות ששולחות את ילדיהן לסוגים שונים של מחנות קיץ? »

« מהם המאפיינים הדמוגרפיים של המשפחות שהיו רוצים לשלוח את ילדיהן למחנות קיץ, אך אינן עושות זאת? »

« באיזו מידה בני נוער ישראלים מעוניינים להשתתף במחנות יום ובמחנות עם לינת לילה? »

« כיצד משפיע גיל המחנאים על החלטות ההורים לשלוח את בני הנוער למחנה קיץ ועל המוטיבציות של בני הנוער להשתתף במחנה כזה? »

« מהו פרק הזמן של מחנות יום ולילה שהורים ישראלים לנוער מעוניינים בו? »

- « אילו סוגי פעילויות וערכים מושכים יותר את ההורים והנוער למחנות קיץ?
- « כמה משלמות משפחות ישראליות היום, וכמה הן מוכנות לשלם תמורת מחנה קיץ?
- « באילו מועדים בשנה ההורים ובני הנוער מעוניינים בפעילויות מחנאות?
- « אילו גורמים מונעים או מניעים הורים ובני נוער להשתתף במחנות עם תוכן יהודי ופולורליסטי?

שיטות המחקר

פרדיגמת המחקר המיושמת במחקר זה משלבת מידע כמותי ואיכותני ממאגרי נתונים קיימים, נוסף על משוב מבעלי עניין מרכזיים, דמויות חינוכיות, הורים ובני נוער. היתרון במבנה מחקר שנוקט שיטות משולבות הוא קבלת פרספקטיבה רחבה יותר ממגוון מקורות מידע (בעלי עניין ומבצעים, הורים ונוער). מחקר זה התבסס על תוכנית מחקר בעלת ארבעה שלבים:

- (1) מיפוי תוכניות הקיץ הקיימות.
 - (2) ראיונות עם אנשי מנהלה של התוכניות הרלוונטיות ביותר.
 - (3) סקרים מקוונים בקרב אוכלוסייה מייצגת של הורים לנוער גילאי 11-17 ולנוער גילאי 14-17.
 - (4) ראיונות עם הורים ובני נוער.
- כמתואר להלן, המחקר התחיל בפעילות מיפוי והסתיים בראיונות עם משפחות.

תרשים 1: שיטת דגימה ארבע-שלבית

כל שלב התבסס על השלב שקדם לו. תרגיל המיפוי בחן את כל תוכניות הקיץ בארץ ואסף מידע ספציפי יותר על מחנות שה-UJA מצא עניין בתוכניותיהם. הראיונות עם מארגני המחנות התקיימו עם מדגם נבחר של ארגונים רלוונטיים. על סמך המיפוי וראיונות עם המארגנים, ניסחנו שאלון מקוון כדי לאמוד את משוב הצרכנים. בתום המחקר הארגוני ביקשנו מכמה אנשי מנהלה להמליץ על משפחות לראיונות עומק. בתום השאלון ביקשנו מהמשיבים להתנדב לראיונות עומק, וכך השלב האחרון היה ראיונות טלפוניים עם משיבים אלה. תיכננו את המחקר כך שבשלב הראשון נאסף מידע על ההקשר הכללי ונקודות המבט של בעלי עניין, מתכננים ומבצעים. לאחר מכן ערכנו סקרים וראיונות עם משפחות כדי לקבל נתונים מהשטח ונקודות מבט/העדפות של קבוצת היעד הפוטנציאלית.

הטבלה הבאה מציגה את היקף המדגם של המחקר הסופי: המחנות שמופו, אנשי המנהלה והארגון שרואיינו, השאלונים להורים ולנוער, והראיונות עם הורים ונוער. מדגם זה התקבל מתוך תכנון מראש של תוכנית המחקר ותואם את ההיקפים שהוצעו. הטבלה גם מראה את הכלים ששימשו אותנו בכל שלב במחקר. התוצאות נאספו במהלך פרויקט מחקר אינטנסיבי בן חצי שנה שהחל בחודש יולי 2018. הן מספקות מסגרת לתמיכה בתוכניות קיימות ולפיתוח תוכניות חדשות בישראל, אשר מקדמות טיפוח זהות יהודית ועונות על הצרכים של קבוצות אוכלוסייה מקומיות.

תרשים 2: טבלה של היקף המדגם הסופי

שלבי המחקר	מספר המשיבים	כלים
מיפוי	כ-200 תוכניות קיץ; ניתוח עומק של 57 תוכניות רלוונטיות	כריית מידע באתרי אינטרנט, שיחות טלפון
מחקר ארגוני	ראיונות עם 10 מנהלי חינוך בכירים ומפתחי תוכניות למחנות קיץ, נוסף על 3 בעלי עניין נוספים ממחנות הקשורים למגבית היהודית המאוחדת	ראיונות
שאלונים מקוונים	504 בני נוער ו-505 הורים	שאלות איכותניות ופתוחות
ראיונות טלפוניים	34 הורים, 24 בני נוער	ראיונות

מיפוי

השלב הראשון של המחקר היה כרוך במחקר מקיף שנועד לאסוף מידע על כל מחנות הקיץ בישראל המיועדים לבני נוער בקבוצת הגיל 11-17. בשלב זה איתרנו יותר מ-200 תוכניות. ארגנו את המיפוי בהתאם למודל חמש-שלבי כמתואר להלן, כדי לצמצם את הרשימה למחנות הרלוונטיים ביותר שייכללו בשלב השני של המחקר, שהוא ראיונות עם מארגני המחנות.

תרשים 3: הליכי שלב המיפוי

01. קביעת קריטריונים

קביעת קריטריונים למיפוי הארגונים ומחנות הקיץ בישראל. המיפוי מתעדכן באופן רציף עבור ארבע רשימות במקביל.

02. רמה 1: סיווג וסינון

סיווג וסינון הארגונים המספקים חינוך בלתי פורמלי בישראל ומיישמים תוכניות בשטח לרשימת רמה 1.

03. רמה 2: זיהוי ארגונים עם פוטנציאל

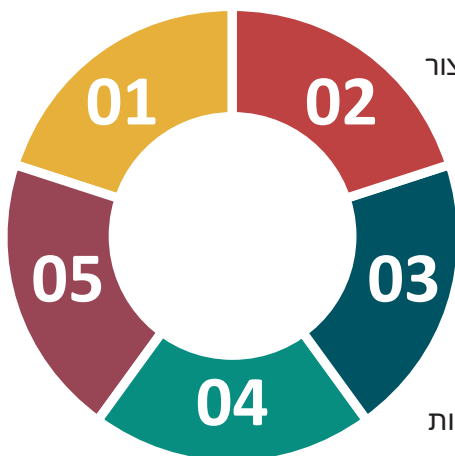
ארגונים פוטנציאליים אותרו באינטרנט בעזרת הסינון הראשוני כדי ליצור את רשימת רמה 2. המחנות דורגו בסולם מנמוך עד גבוה, לגבי תוכן יהודי ופולורליסטי.

04. רמה 3: איסוף המבוסס על משתנים ספציפיים

גיבוש רשימת רמה 3 על ידי הרחבת איסוף הנתונים לפי משתנים ספציפיים.

05. רשימת רמה 4: המחנות הרלוונטיים ביותר

גיבוש רמה 4 של התוכניות הרלוונטיות ביותר, הכוללת המלצות לראיונות עומק עם מנהלי תוכניות אלה.

הקריטריונים הראשוניים שלנו לסינון הארגונים התמקדו בשאלה אם הם מארגנים מחנות יום ו/או לילה ומספקים תוכניות קיץ חינוכיות בישראל עם קשר כלשהו לחינוך יהודי פלורליסטי, או לתכנים של תרבות יהודית, ציונות, ערכים ומנהיגות. המחנות צומצמו לאלה שמשרתים לפחות בחלקם בני נוער ישראלים יהודים, דוברי עברית, בני 11-17, שהם חילונים ו/או מסורתיים מבחינת הזהות הדתית. סיווגנו את הארגונים לשמונה קטגוריות של ארגוני גג: (1) תנועות נוער; (2) ארגוני נוער; (3) מכינות קדם-צבאיות; (4) ארגונים סביבתיים; (5) ארגוני חינוך פלורליסטי; (6) ארגוני מדע ולמידה; (7) מיזמים פרטיים; ו-(8) רשויות מוניציפליות. מיקדנו את החקירות ברמה 3 בתנועות נוער, ארגוני נוער, חינוך פלורליסטי, מכינות קדם-צבאיות וארגונים סביבתיים.

איסוף הנתונים כלל ניתוח שיטתי של אתרי אינטרנט, שבאמצעותו קבענו אם המחנות מציעים נושאים ופעילויות רלוונטיים. הסתמכנו מאוד על ארגונים שהוזכרו בפרסומים ובנתונים של משרד החינוך, בדוחות מרכז המחקר והמידע של הכנסת, במידע של מועצת תנועות הנוער, באתר המכינות הקדם-צבאיות ובמאמרי מחקר על נוער בישראל. עיינו באתריהם של ארגוני-גג כדי לגלות תתי-ארגונים ותוכניות מסונפות. בדקנו גם סוגים אחרים של מדיה דיגיטלית. חיפשנו באמצעות מילות מפתח באתרים ובדפים של רשתות חברתיות. ולסיום, שאלנו עמיתים.

כל ארגון דורג על פי הקידום של ערכים פלורליסטיים, תרבות יהודית וזהות יהודית כדי לקבוע את התאמתו לראיונות עומק עם מנהליו. לאחר שבמיפוי הראשוני בלטו תוכניות המציעות לינה, חיפשנו ארגונים נוספים שעוסקים בתוכן פלורליסטי ויהודי בתוכניות שהן בעיקרן תוכניות יום. התחוויר לנו שרק תוכניות יום מעטות מציעות נושאים רלוונטיים ומיועדות לנוער.

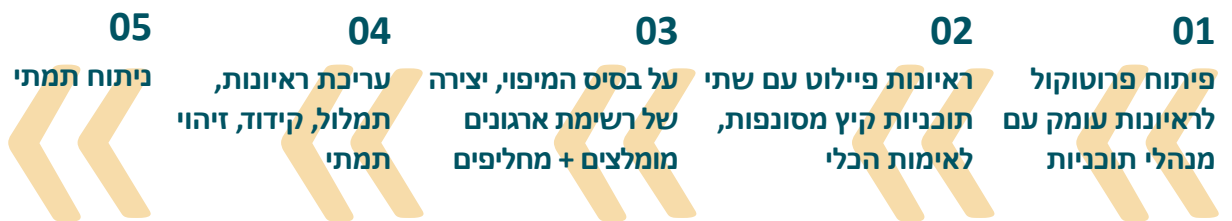
מטרתנו הייתה לראיין אנשים מתוכניות שעוסקות בנושאים הרלוונטיים ביותר לתרבות פלורליסטית וזהות יהודית, כמו גם כאלה שמייצגות קטגוריות שונות של סוגי ארגונים. במהלך דיונים עם צוות ה-UJA נבחר מדגם של תוכניות מבין 22 תוכניות אפשריות שנכללו ברשימת רמה 4 (ראו שלב 5 לעיל).

המחקר הארגוני

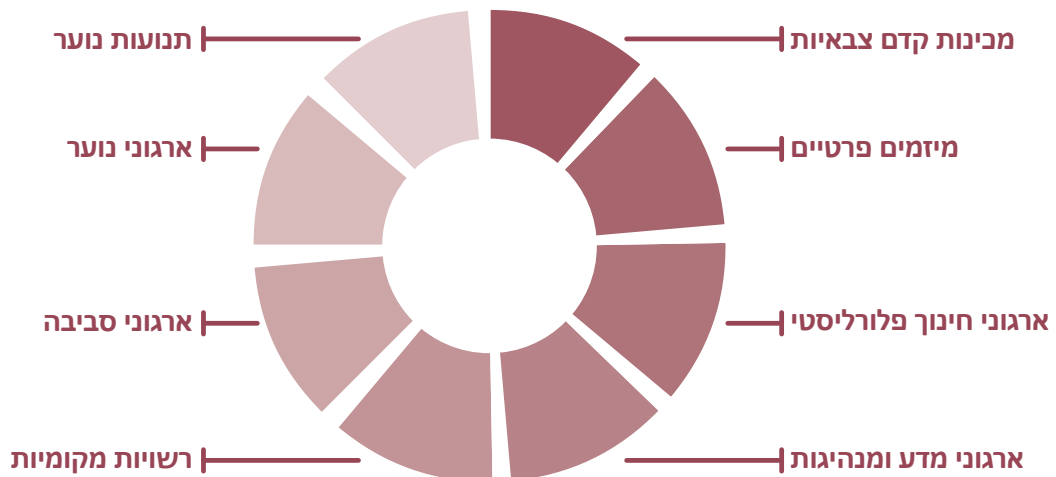
המחקר הוצג כסקר הנערך בשם ה-UJA, הפדרציה של ניו יורק. 13 ראיונות אישיים נערכו עם אנשי מנהלה בכירים במטרה לתשאל בעלי עניין בדרג גבוהה מקטגוריות שונות של החינוך הבלתי פורמלי (תנועות נוער, ארגונים דתיים, מכינות קדם-צבאיות, בתי ספר שדה, ארגונים חברתיים ועוד). המדגם הסופי כלל שלוש תנועות נוער (שמהן ראינו מארגנים מארבעה מחנות), שני ארגוני נוער, שתי מכינות קדם-צבאיות, ארגון סביבתי אחד וארבעה ארגוני חינוך פלורליסטי. שלושת מחנות הקיץ ש-UJA תומכת בהם כיום השתתפו גם הם בסקר הארגוני. ערכנו ראיונות מובנים-למחצה שכללו שאלות עומק על מאפייני מחנות הקיץ, סוגי הפעילויות שמתקיימים בכל מחנה, תוכניות הפעילות, מידת הדגש על תוכן יהודי וציוני, וקהל היעד שכל תוכנית מכוונת ומשרתת אליו. סיווגנו את המחנות בהתאם לאופן שבו הם מביאים לידי ביטוי מאפיינים של חינוך יהודי בלתי פורמלי, פעילויות ספציפיות לגיל וזהויות קולקטיביות של המחנה והחניכים.

להלן המשתנים העיקריים שעניינו אותנו: (1) מאפייני הארגון ופעילותו השוטפת; (2) תוכניות קיץ במסגרת הארגון, פורמט התוכניות, מפרטים ומתקנים; ו-(3) מאפייני המשתתפים, עלויות וסבסוד. ניסינו גם ללמוד על נושאים ותכנים חינוכיים בתוכניות השונות, מפתחות להצלחה, מאפייני השוק, והפוטנציאל לתוכניות קיץ המציעות תכנים של זהות יהודית ופלורליזם. התרשים הקונספטואלי הבא מציג את השיטות ששימשו בראיונות עם המנהלים. תחילה פיתחנו פרוטוקול, ואז ערכנו שני ראיונות ראשוניים. לאחר מכן שינינו את השאלות ונעזרנו בתוצאות המיפוי כדי לחדד אותן לשאלות ספציפיות לכל ארגון. בתום שלב הראיונות יכולנו לסווג את התשובות כדי להשתמש בהן לניתוח איכותני.

תרשים 5: תרשים קונספטואלי של שיטת הראיונות עם הדרג הארגוני

תרשים 6: תרשים קונספטואלי של סוגי הארגונים המנהלים מחנות קיץ

תרשים 7: פרוטוקול לראיונות עומק עם מארגני תוכניות קיץ

« א. תנו לנו רקע כללי על ארגונכם.

מאפייני הארגון: חזון וערכים, רקע היסטורי ואידיאולוגי, מבנה ארגוני וניהול, גודל הארגון, התפלגות גילאים, התפלגות גיאוגרפית, מאפיינים סוציו-אקונומיים, דמי השתתפות ואופציות סבסוד מאפייני הפעילות השוטפת: פעילויות שיא ודרכים להטמעת ערכים קשר עם בעלי עניין: הורים, בתי ספר, קהילה, תפוצות

« ב. אילו תוכניות קיץ מתקיימות בארגון?

פורמט התוכניות: מחנות לימודיים, מחנות קיץ, פורמטים אחרים מפרטים: עם/ללא לינה, משך התוכנית הכוללת, מיקום גיאוגרפי, מתקנים, תנאי הלינה, ציוד, מטבח, חדר אוכל, בריכה, מרחב ציבורי, תחבורה משתתפים: גיל, מגדר, סטטוס סוציו-אקונומי, מקום מגורים, השתייכות דתית, מספר שנות השתתפות, השתתפות במחנות קודמים, תהליך השיווק, קהלי יעד, חסמים להצטרפות עלות למשתתף: מה כלול, חישוב עלויות יומי, הנחות/סבסוד מחקרי הערכה: מבצעים אודות התוכניות בקרב חניכים, מדריכים, הורים

« ג. מה הנושא העיקרי והתוכן הבסיסי בתוכניות השונות?

נושא עיקרי: מחנאות, מנהיגות, יהדות וציונות, טבע וסביבה, נושא אקדמי, ספורט, מחשבים הסיבות לבחירת נושא זה מבנה התוכנית: סדר יום, פעילויות עיקריות, תוכן עיקרי, שילוב תוכן הקשור לתרבות יהודית/פלורליזם/מנהיגות, תכנים עיקריים ומשניים, דרכים לשילוב בין תכנים שונים שיטות הוראה: מובנות, גמישות, השיטות בפועל, שילוב תכנים עם ערכי הארגון

« ד. מה מבדיל לדעתכם את תוכניות הקיץ של ארגונכם מאלה של ארגונים אחרים?

ייחודיות התוכנית המחנה דרך עיניהם של בעלי העניין השונים סיבות לבחירת התוכנית: סיבות של ההורים, סיבות של הנוער, מעורבות הורית שילוב זהות יהודית ופלורליזם בבחירת התוכנית מה האתגרים בתוכנית? מה ציפיותיכם לשנים הקרובות? האם אתם צופים עלייה במספר המשתתפים?

« ה. מה מאפייני השוק לתוכניות קיץ לנוער בישראל?

מבנה והיקף השוק: השחקנים הגדולים, עוצמת התחרות, גורמי השפעה חיצוניים ופנימיים, משאבים נדרשים, תוכניות תחרותיות, מאפייני הלקוחות, צורכי הלקוחות

« ו. האם יש לדעתכם פוטנציאל לתוכנית קיץ לנוער בישראל הכוללת תכנים של זהות יהודית ופלורליזם, בין אם כמוקד עיקרי של התוכנית ובין אם כנושא משולב חלקית? אם כן, מדוע ובאיזה פורמט? אם לא, מדוע?

שאלונים מקוונים

הוכנו שאלונים נפרדים שכללו רשימת שאלות דומה עבור בני הנוער וההורים. משיבים שמתתפים בתוכנית קיץ קיבלו שאלות נוספות על חוויותיהם. בסך הכול כלל השאלון 28 שאלות לנוער ו-40 שאלות להורים בדבר ההשתתפות בתוכניות קיץ והדעות עליהן. בנוסף, הפקנו שמונה מאפיינים דמוגרפיים של הורים ושישה מאפיינים של בני נוער. נערים ונערות שצינו כי אינם משתתפים באף תוכנית קיץ השיבו על שש שאלות פחות. הורים שצינו כי ילדיהם (11-17) לא השתתפו באף תוכנית קיץ, השיבו על שמונה שאלות פחות. שאלות אחדות (שלוש עבור הנוער, ארבע עבור ההורים) ביקשו מהמשיבים הערות איכותניות מסועפות על תוכניות הקיץ. היתר היו שאלות סגורות מסוג דירוג בסולם מנמוך עד גבוה, שאלות ברירה עם תשובה אחת, ושאלות רב-ברירה עם אפשרות של יותר מתשובה אחת.

לפני הפצת השאלונים חילקנו שאלון פיילוט להורים ובני נוער - בני הנוער מילאו את השאלון בעצמם או יחד עם הורה או חוקר שאסף מהם פידבק. מילוי השאלון ארך בממוצע שש דקות לבני הנוער ו-10 דקות להורים, למעט 17 משיבים שהקדישו לשאלון יותר מחצי שעה והוצאו מהחישוב.

המדגם נאסף בהתאם לקריטריונים שנקבעו בהצעת המחקר, במטרה לקבל מדגם מייצג של המדינה על פי סטטוס סוציו-אקונומי, אזור ודתיות. אומדני היעד התבססו על מחקר דמוגרפי של בתי ספר בחינוך היהודי (Goldstein, 2014). אוכלוסיות ערביות וחרדיות, כמו גם כאלה שאינן בקיאות בעברית, לא השתתפו בסקר זה. בסך הכול השתתפו בו 504 בני נוער ו-505 הורים.

בדיעבד נותחו גיל ההורים וגיל הילדים, האזור הגיאוגרפי, דתיות, מצב משפחתי, סטטוס סוציו-אקונומי ומגוון פרטים דמוגרפיים. המשתנים העיקריים שעניינו אותנו היו: (1) הסכום ששילמו המשפחות כדי להשתתף בתוכניות קיץ; (2) כמה זמן, איפה ומתי השתתפו בהן בני הנוער; (3) משך הזמן שההורים היו מוכנים להרשות לילדיהם לצאת למחנות עם לינת לילה ולמחנות יום; (4) החוויות ותחומי העניין בתוכניות קיץ; (5) מאין הם שמעו על התוכניות; (6) האם קיבלו מלגות או סיוע כספי אחר כדי לצאת למחנה; (7) מדוע בחרו - או היו בוחרים - מחנה מסוג מסוים; (8) דעות על תוכניות בני/בנות מצווה.

מרבית אפשרויות התשובה היו בסולם מ-1 עד 5 או תשובות כן/לא, אך היו גם כמה שאלות פתוחות. בסוף סעיף זה מוצגת טבלה המציגה את השאלות מסקר ההורים. שמות המשתנים בה מתייחסים לתוויות שמשמשות בתרשימים לאורך דוח זה. בני הנוער השיבו על שאלות זהות לאלה של ההורים בשינויים המתבקשים לצורך קבלת נקודת ההתייחסות שלהם, למעט שאלות על עלויות של מחנות קיץ, סבסוד, תכנים פלורליסטיים, העדפות לגבי תוכניות בני/בנות מצווה ופרטי קשר לראיונות. ההורים השיבו על שאלות אודות תוכניות קיץ עבור בני נוער, כאשר "בן נוער מתייחס לכל ילד בגיל 11-17 במשפחתך". הממצאים מתייחסים לשמות המשתנים המתוארים בטבלה הבאה.

האתוס הפלורליסטי היהודי בתוכניות קיץ נמדד מתוך שאלות על: (1) דברים שבני נוער עושים בקיץ; (2) דברים שמשפחות מצפות להם מתוכניות הקיץ עבור בני הנוער שלהן ו-(3) דברים שמשפחות מצפות להם מתוכניות בני/בנות מצווה.

1. דברים שבני נוער עושים בקיץ: משתתפים בתוכניות קיץ שבהן מלמדים: (א) תרבות ומורשת יהודית, ו/או (ב) ערכים יהודיים פלורליסטיים (לדוגמה, פתיחות לביטויים תרבותיים ודתיים שונים של יהדות).

2. דברים שמשפחות מצפות להם מתוכניות הקיץ עבור בני הנוער שלהן: (א) פעילויות בנושא תרבות ומורשת יהודית התואמות את הזהות היהודית של המשפחה; (ב) לימוד טקסטים יהודיים לצד פעילויות כלליות (ספורט, טבע וכו'); (ג) הכללת המנהגים המקובלים במסורות של זרמים רפורמיים וקונסרבטיביים ביהדות; (ד) מגוון זהויות יהודיות (חילוני, מסורתי, ודתי); (ה) נושאים של פלורליזם ביהדות, כגון ההיתוך בין ערכים יהודיים ודמוקרטיים ו/או מגוון זהויות על הרצף החילוני-דתי; (ו) חוויה יהודית ליברלית המשלבת ישראליות עם יהודיות, שילוב של פעילויות חברתיות וחינוכיות אגב למידה של ביטויי זהות יהודית, הקשורים להיותם אינדיבידואלים הטרוגניים וחלק מהעם היהודי.

3. דברים שמשפחות מצפות להם מתוכניות בני/בנות מצווה: (א) תוכנית ברוח פלורליסטית שוויונית המציעה שילוב ייחודי של לימוד, שירות לקהילה, מנהיגות ופיתוח זהות יהודית; ו-(ב) תוכנית המערבת חינוך בלתי פורמלי.

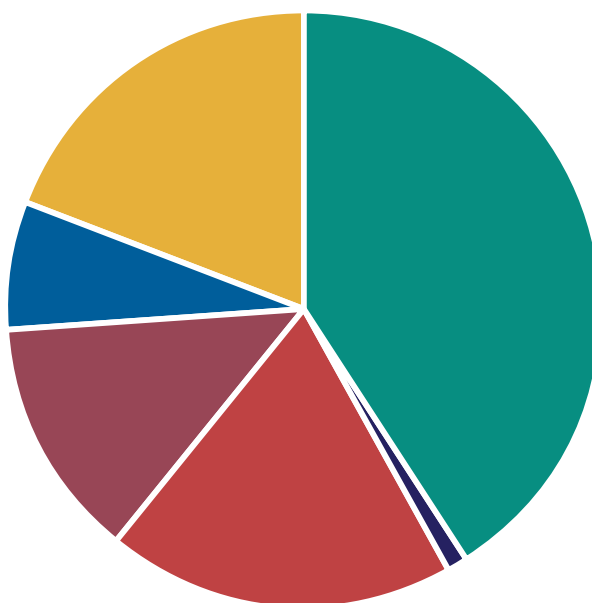
הנתונים הכמותיים נותחו באמצעות רגרסיות וניתוחים סטטיסטיים אחרים. מדדים גובשו על סמך שיעור האנשים שהשיבו "במידת מה" או "במידה רבה", לפי התוצאה שסיפקה את ההבדלים המובהקים ביותר בין הקבוצות. הממצאים מוצגים בתרשימי עמודות או תרשימי עוגה ובטבלאות המציגות אחוזים, או בתרשימים קונספטואליים מסכמים. ניתוחים מפורטים יותר מובאים בנספחים. לצורך הניתוחים הסטטיסטיים גילינו שההורים ובני הנוער מפרשים ככל הנראה שאלות ותשובות מסוימות בצורה שונה. לכן במקרים רבים בחנו את תשובותיהם בנפרד, ובמקרה הצורך סיפקנו הסברים להבדלים. לדוגמה, מצאנו שההורים נטו הרבה יותר להשיב ולדון בשאלות על החוויות במחנות קיץ, מן הסתם בהתייחסות למחנות שבהם השתתפו ילדיהם בשנים קודמות; או שרבים מבני הנוער הבוגרים יותר הביעו עמדות שליליות כלפי יציאה למחנות קיץ בהווה, וכבר לא רצו להודות שהשתתפו בהם בעבר.

בסוף השאלון נתנו למשיבים הזדמנות להביע את דעתם בדבר האיכויות החשובות ביותר של תוכנית קיץ לנוער. מאחר ששאלה זו הופיעה בסוף השאלון, המשיבים שמו דגש במונחים רלוונטיים כמו פלורליזם ומגוון זהויות יהודיות שעליהם נשאלו בסקר. כל אחד מהמשיבים ציין 1-11 איכויות. התוצאות קודדו ונותחו בהתאם למאפיינים הדמוגרפיים ולהעדפות המשיבים לגבי מחנות הקיץ. בשל כמות הנתונים הזמנית - 3,096 מאפיינים סך הכול – הוגבל הניתוח למאפיינים הראשונים שהזכיר כל אחד מ-1,007 המשיבים שהשיבו לשאלה זו. המשיבים נדרשו לציין מאפיין אחד לפחות. 70 תשובות לא היה אפשר לסווג לקטגוריה מסוימת. האומדנים המוצגים הנם מקורבים, היות שנאלצנו לקבל החלטות שרירותיות בשיוך לקטגוריה זו או אחרת.

שתי קטגוריות עיקריות של שאלות הנחו את הניתוח שלנו: הזהות הדתית (חילוני, מסורתי, דתי) והניסיון עם מחנות הקיץ. בקטגוריה הראשונה השתמשנו בשאלות על דתיות על פי הגדרה עצמית של המשיבים לצד ההיקף של שמירת מנהגים יהודיים בבית. ובפרט, בחנו חילונים שמקיימים היקף רחב של מנהגים יהודיים בבית, וקראנו להם חילונים-שומרי-מסורת (ראו הגדרה של חילוני-שומר-מסורת בפרק המושגים). בקטגוריה השנייה השתמשנו בשאלות על השתתפות בתוכניות קיץ (כן או לא), ואם השתתפו - האם זה היה בתוכניות

קיץ של תנועות נוער או ארגוני נוער (ראו הגדרה של קבוצות נוער בפרק המושגים). התרשים הבא מציג את התפלגות המשיבים בכל אחת מהקטגוריות. הקבוצה של חילונים-שומרי-מסורת מייצגת 13% מכלל האוכלוסייה ו-32% מהאוכלוסייה החילונית.

תרשים 8: אוריינטציה דתית במדגם הסקר

19%	192	מסורתי, שומר מצוות
1%	12	דתי, אינו שומר מצוות
41%	416	חילוני, אינו שומר מסורת
7%	69	מסורתי, אינו שומר מצוות
19%	191	דתי, שומר מצוות
13%	129	חילוני-שומר-מסורת

תרשים 9: שאלות סקר הורים ושמות משתנים

מציין שלא הוצגה וריאציה של שאלה זו לנוער

שם המשתנה	השאלה
משתתף בתוכנית קיץ	האם בנך/בתך השתתף בעבר בתוכניות קיץ לנוער (מחנות קיץ, קייטנות או פעילויות אחרות במסגרת פורמלית)?
משך ההשתתפות בתוכנית קיץ	כמה ימים בסה"כ בחופשת הקיץ בנך/בתך מבלה בתוכניות קיץ (מחנות קיץ, קייטנות או פעילויות אחרות במסגרת פורמלית)?
ארגוני נוער, קבוצות נוער, בית ספר, קהילה מקומית, ארגונים פרטיים, עמותות, ארגוני חוץ, עירייה	מי מארגן את תוכניות הקיץ שבנך/בתך משתתף/ת בהן?
שם הארגון	חשוב על הקיץ האחרון. מה שמות הארגונים שבתוכניות הקיץ שלהם השתתפו בנך/בתך? אם יש כמה ארגונים, אנא פרט את כולם.
האינפורמנט הוא ההורה או הילד, חברים, משפחה, בוגרים, פייסבוק, טוויטר, אינסטגרם, אינטרנט, יוטיוב, קבוצת נוער, ארגון נוער, ארגון דתי, בית ספר, עירייה	כיצד שמעת על תוכניות קיץ (כגון מחנות קיץ או פעילויות אחרות) לבנך/בתך?
סכום ההוצאה	נסה להעריך כמה כסף בממוצע הנך מוציא/ה בשנה על תוכניות הקיץ עבור ילד אחד בסה"כ?
סבסוד	האם בנך/בתך קיבל/ה מלגות או סיוע כספי אחר להשתתפות בתוכנית קיץ?
הכללת היסטוריה יהודית/ טקסטים/תרבות	באיזו מידה תכנים שעוסקים בהיסטוריה, טקסטים, תרבות ומקומות יהודיים נכללו בתוכניות הקיץ שבנך/בתך השתתף/ה בהן?
עיסוק בערכים יהודיים פלורליסטיים	באיזו מידה ערכים יהודיים פלורליסטיים (כגון ביטויים מגוונים של התרבות ושל הדת היהודית) נכללו בתוכניות הקיץ שבנך/בתך השתתף/ה בהן?
שהייה הכי ארוכה במחנה עם לינה שהייה הכי ארוכה במחנה ללא לינה	לו העלות לא הייתה חלק מהשיקולים, מהו מחנה הקיץ הארוך ביותר שהיית מאפשר/ת לבנך/לבתך הצעיר/ה ביותר להשתתף בו, ללא לינה ועם לינה?
קיום מסורת יהודית בבית	באיזו מידה משפחתך מקיימת בבית מנהגים יהודיים (כגון חגים, לימודי יהדות, פעילויות תרבותיות)?

באיזו מידה היית רוצה שמשפחתך תקפיד בבית יותר על מנהגים יהודיים (כגון חגים, לימודי יהדות, פעילויות תרבותיות)?	רצון לקיום מסורת יהודית בבית
באיזו מידה חשוב לך ללמד את בנך/בתך מסורת ותרבות יהודית?	הוראה או לימוד מסורות של תרבות יהודית
באיזו מידה ההחלטה על השתתפות בפעילויות הקיץ של בנך/בתך מתקבלת יחד איתו/איתה?	השתתפות בהחלטה - הורה ילד
מתי אתה מעדיף שיתקיימו לבנך/לבתך תוכניות או פעילויות מחוץ לתוכנית הלימודים בבית ספר, כגון מחנות נוער?	בסתיו בחורף באביב ביוני-יולי באוגוסט לא מעוניין/נת
באיזו מידה הגורמים הבאים עשויים להשפיע על ההחלטה שלך לאפשר לבנך/לבתך הצעיר/ה ביותר להשתתף במחנה עם לינה או בתוכנית דומה? נושא ותוכן התוכנית המרחק מן הבית עלות התוכנית משך התוכנית ביטחון ובטיחות בהפעלת התוכנית הכשרה של הצוות/המדריכים ופיקוח עליהם	הנושא חשוב המרחק חשוב העלות חשובה משך הזמן חשוב הביטחון חשוב המדריכים חשובים
אילו תכנים או פעילויות עשויים לדעתך לעניין את בנך/בתך יותר מכול בתוכנית קיץ?	עניין בטיולים בטבע עניין בספורט עניין בהיסטוריה ותרבות עניין במדע עניין במנהיגות עניין בשפה עניין באמנויות שום עניין עניין בהכול
באיזו מידה לדעתך כדאי שבנך/בתך ילמד/תלמד מורשת ותרבות יהודית בבית הספר?	עניין במורשת יהודית בבית הספר
באיזו מידה תרצה/י שתוכניות קיץ לבנך/בתך יכללו פעילויות מורשת ותרבות יהודית התואמות את הזהות היהודית שלך?	עניין במורשת יהודית במחנה
באיזו מידה את/ה מעוניין/ת בתוכנית קיץ המשלבת לימוד טקסטים יהודיים עם פעילויות כלליות (כגון ספורט, טבע) המעניינות את בנך/בתך?	עניין בשילוב נושאים יהודיים עם אחרים

עניין בנושאים קונסרבטיביים במחנה	באיזו מידה את/ה מעוניין/ת לשלוח את בנך/בתך לתוכנית שמשולבים בה נוהגים המקובלים בקרב היהדות הרפורמית או הקונסרבטיבית?
עניין במגוון זהויות יהודיות במחנה	באיזו מידה את/ה מעוניין/ת לשלוח את בנך/בתך לתוכנית שמשתתפים בה בני נוער ממגוון זהויות יהודיות (חילונים, מסורתיים ודתיים)?
עניין בנושאים פלורליסטיים במחנה	באיזו מידה לדעתך על בנך/בתך ללמוד נושאים יהודיים פלורליסטיים, כגון שילוב של ערכי היהדות והדמוקרטיה ו/או מגוון הזהויות ברצף שבין חילוני לדתי?
עניין במחנה ליברלי ישראלי יהודי	באיזו מידה היית מעוניין/נת בהשתתפות בנך/בתך בתוכנית המספקת חוויה יהודית ליברלית, המשלבת ישראליות ויהדות? תוכנית כזאת תכלול שילוב של פעילויות חברתיות וחינוכיות, שבהן תבוא לידי ביטוי הזהות היהודית הן כזהות של היחיד והן כחלק מן העם היהודי.
מדוע מעוניין או לא במחנה ליברלי ישראלי יהודי	מדוע את/ה [- תשובה מהשאלה הקודמת] שבנך/בתך ישתתפו בתוכנית המספקת חוויה יהודית ליברלית, המשלבת ישראליות ויהדות? אנא פרט/י.
עניין בתוכנית בר/בת מצווה פלורליסטית	באיזו מידה היית מעוניין/נת שבנך/בתך מתחת לגיל 13 ישתתף/תשתתף בתוכנית בר-מצווה או בת-מצווה בעלת אופי פלורליסטי שוויוני, הכוללת שילוב של לימודים, מעורבות קהילתית, מנהיגות ופיתוח זהות יהודית?
מדוע מעוניין/נת או לא בתוכנית בר/בת מצווה פלורליסטית	מדוע אתה [תשובת המשיב מהשאלה הקודמת] שבנך/בתך ישתתף/תשתתף בתוכנית בר-מצווה או בת-מצווה בעלת אופי פלורליסטי שוויוני? אנא פרט
עניין בתוכנית בת-מצווה בלתי פורמלית לבת עניין בתוכנית בר-מצווה בלתי פורמלית לבן	באופן עקרוני, באיזו מידה היית מעוניין/נת שבנך/בתך מתחת לגיל 13 ישתתף/תשתתף בתוכנית בר-מצווה או בת-מצווה בחינוך הבלתי פורמלי מחוץ למסגרת הלימודים, למשל במחנה קיץ?
מדוע מעוניין/נת או לא בתוכנית בר/בת מצווה בלתי פורמלית	מדוע זו עמדתך לגבי השתתפות עקרונית של בנך/בתך בתוכנית בר/בת מצווה בחינוך הבלתי פורמלי?
עניין במאפייני מחנות	מהם לדעתך המאפיינים החשובים ביותר של תוכניות קיץ לבני נוער?

ראיונות משפחתיים

השלב האחרון במחקר היה ראיונות עם משפחות. השאלה האחרונה בשאלון המקוון להורים היא אם נוכל לקבוע ראיון טלפוני עם המשפחה. 112 משפחות (22% מהמשיבים) הסכימו ומסרו לנו פרטי קשר. כדי לשמור על האנונימיות של השאלון המקוון, לא קישרנו את פרטי הקשר של המשיבים אל תשובותיהם. אולם כן קיבלנו מידע לגבי מאפייני המשיבים שהתנדבו להתראיין, ורשימה נפרדת עם פרטי הקשר שלהם. במהלך חודש אחד התקשרנו למשפחות והצלחנו לראיין מספר כולל של 29 הורים ו-19 בני נוער. מנהלי התוכניות הפנו אותנו

לעוד חמש משפחות לראיונות. כלומר בסך הכול ראיינו 34 הורים ו-24 בני נוער. מההורים, 82% מהמשיבים היו אימהות בטווח הגילים 35-62. מבני הנוער, 71% מהמשיבים היו בנים בטווח הגילים 11-19.

לפני כל ראיון נערכה שיחת הכנה במהלך שעות העבודה כדי לספק מידע רקע על המחקר ולקבוע מועד לראיון. ההורים נתנו הסכמה נוספת לראיון עם ילדיהם. במרבית המקרים הראיונות התקיימו תחילה עם ההורים ולאחר מכן עם הילדים. ב-10 מקרים - כאשר (1) בן הנוער לא היה זמין, (2) לא מוכן, או (3) ההורים לא הרשו לקיים ראיון איתו - רק ההורה ראיון.

הראיונות נערכו על ידי חוקר בעל הכשרה באתנוגרפיה. השתמשנו ברשימת השאלות המתוקנת הבאה, ששיקפה את השאלון המקוון אך איפשרה תשובות פתוחות לפיתוח דיאלוג: (1) מחנות הקיץ שבהם השתתפו; (2) המתקנים שסופקו והפעילויות שהתקיימו; (3) תכנים וערכים יהודיים שהודגשו; (4) קשר אישי ליהדות; (5) תחומי עניין אישיים; (6) ציפיות לגבי השתתפות במחנות קיץ; (7) הסיבות לכך שבחרו מחנה מסוים. הראיונות התקיימו במתכונת מובנית-למחצה, והמראיין עודד את המשיבים לשתף כל מידע רלוונטי לתחושתם בדבר האופן שבו מחנות קיץ מדגישים, יכולים וצריכים להדגיש ערכים ותכנים יהודיים. הראיונות הוקלטו, וחלקים נבחרים מהם תומללו.

מרבית הראיונות נערכו לפנות ערב כשההורים שבו הביתה מהעבודה, ונמשכו כחצי שעה. ברוב המקרים, ההורים ובני הנוער שראיינו שיתפו פעולה היטב; אך כצפוי, הראיונות עם בני הנוער היו קצרים יותר בדרך כלל, ונמשכו 15 דקות בממוצע.

ממצאים המצב הקיים

הקיץ של הנוער הישראלי

חופשת הקיץ עבור הנוער הישראלי מכיתה ז' ומעלה מתחילה ב-21 ביוני עם סיום הלימודים ומסתיימת ב-31 באוגוסט. אפשר לחלק תקופה זו לשלושה חלקים: (1) יוני-יולי, כאשר בני כיתות י'-י"ב עסוקים בלימודים לבחינות הבגרות. (2) יולי-תחילת אוגוסט, שהיא התקופה העיקרית לתוכניות קיץ (מחנות, סמינרים וכו'). (3) המחצית השנייה של אוגוסט, שהוא מועד נדיר יותר למחנות, ולרוב מוקדש לחופשות משפחתיות ולהכנות לשנת הלימודים הקרבה.

מארגני מחנות הקיץ מומחים להעדפות פנאי ותחומי עניין של הנוער הישראלי. הנושאים שהם מביאים בחשבון כוללים חלופות מתחרות בשוק, מועד מתאים לקיום המחנה ומאפייני תוכן – שנעים מהנאות ושעשועים ועד תוכן חינוכי ושילוב של השניים.

לדבריהם, תקופת החופשה עמוסה מאוד. מחנות קיץ מתקיימים בחודש יולי ובתחילת אוגוסט, בשעה שהחלופות שמתחרות על אותו חלון זמן כוללות מסגרות קיץ אחרות, עבודה, נסיעות לחו"ל ובלויים. רבים מבני הנוער רואים בחופשת הקיץ זמן חופשי מעיסוקים ומאחריות.

"רבים מהם עובדים בקיץ, נוסעים עם ההורים. או סתם נמרחים ומבלים בלילה. בתחילת הקיץ עוד יש בגרויות. הם ממלאים תפקידים בתנועות נוער..."

"אני חושבת שלילדים בגיל תיכון אין הרגל לצאת למחנות. ראשית, בגלל עניין המסגרת. הם מחפשים לפרוק מסגרת ולא לייצר מסגרת. שנית, בגלל העבודה – הם רוצים להרוויח כסף ולא לבזבז כסף. שלישית, בגלל בעיית התאריכים – נסיעות לחופשות, בחינות בגרות וכדומה."

"או שהם בתנועות נוער, ומי שבתנועת נוער הוא כבר מדריך ומרכז וזה תופס לו את החופש... הילדים מהשכבות היותר חלשות מנצלים את הקיץ לעבוד..."

"בקיץ מחפשים דברים אחרים. הם לא מחפשים ערכים יותר מדי. הם מחפשים חוויה."

שאלת החלופות לפעילות קיץ עלתה גם בראיונות המשפחתיים, והתשובות מאשרות את התמונה שציירו מארגני התוכניות. הנוער בישראל מבלה את חופשות הקיץ באחת המסגרות הבאות: (1) בבית, במפגשים עם חברים, בים או בבריכה וכד'; (2) יציאה לחופשות משפחתיות, בארץ ובחו"ל; (3) עבודה; (4) השתתפות בתנועות נוער כמחנאים או מדריכים; (5) עבור חלק מבני 16-18, לימודים לבחינות הבגרות (בחלק מהקיץ). כשליש מהמשפחות שראיינו לא שקלו מסגרת מאורגנת חלופית לקיץ, ומרבית המשפחות שילדיהן יצאו למחנה של תנועת נוער לא שקלו חלופות אחרות.

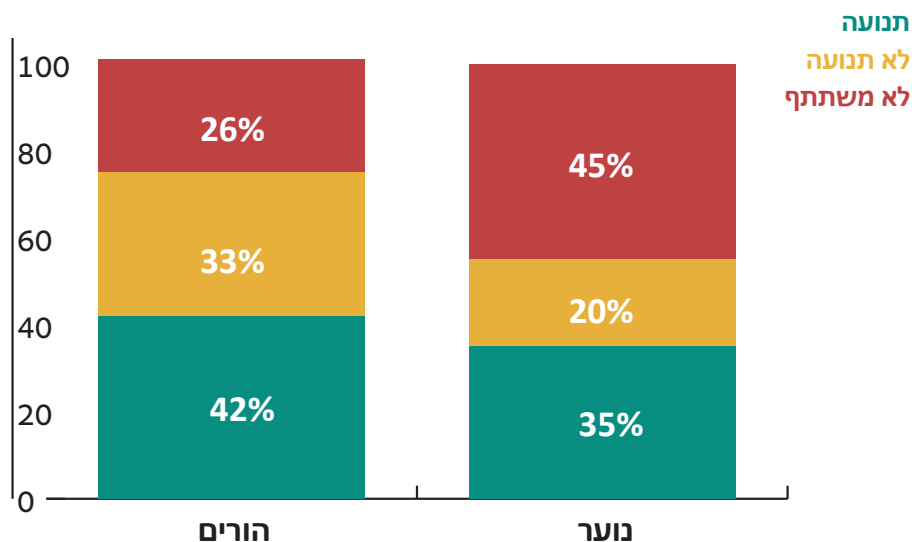
במהלך הראיונות עלו כמה עמדות כלליות לגבי הקיץ. ראשית, הקיץ נועד למנוחה: "...להשתחרר מכל המחויבויות... לנוח... זה הפאן שלהם בקיץ, הם זקוקים לאתנחתא הזאת, צריכים שהמוח ימשיך לעבוד אבל

במוד אחד. "שנית, עמדה נפוצה בקרב ההורים היא שילדיהם בגיל הנעורים מבוגרים מספיק כדי לבדר את עצמם, והם יכולים להעסיק את עצמם בפעילויות הנזכרות לעיל. לסיום, חלק מבני הנוער ציינו שאיש מחבריהם אינו משתתף בתוכנית מאורגנת לקיץ, או כפי שאמר לנו אחד מהם: "לא שקלתי את האפשרות של מחנה קיץ כי אפילו לא שמעתי על הרעיון. (אז) אפילו לא יכולתי לשלול את זה." עצם הרעיון של מחנה קיץ מזוהה בדרך כלל עם מחנות שמארגנות תנועות נוער. בני נוער שמשתתפים בפעילויות התנועה כל ימות השנה גם נוטים לצאת למחנה הקיץ שלה. כך או כך, הקיץ לא נועד להיות גדוש עשייה, ובאופן טיפוסי משפחות לא מחפשות באופן אקטיבי דרכים למלא את הזמן בפעילויות אחרות.

השתתפות בתוכניות קיץ

ככלל, רוב בני הנוער הישראלים בגיל 11-17 משתתפים בסוג כלשהו של תוכנית מאורגנת בקיץ. רבות מתוכניות הקיץ שהנוער הישראלי משתתף בהן אינן מחנות קיץ טיפוסיים. מחקרים חיצוניים (משרד החינוך, ראמ"ה) העלו כי 20% מבני כיתות י'-ו"א ו-40% מילדי בתי הספר היסודיים משתתפים במחנות קיץ טיפוסיים של תנועות נוער וארגוני נוער. בסקר שלנו, לעומת זאת, הנוער וההורים ציינו שיעורי השתתפות שונים בתוכניות קיץ. 75% מההורים ציינו שילדיהם בגיל הנעורים השתתפו בתוכניות קיץ, לעומת 55% בלבד מבני הנוער (גילאי 14-17) שהשיבו בעצמם. ישנן שלוש סיבות הגיוניות להבדל הזה: (1) למרבית ההורים יש יותר מילד אחד; (2) ההורים בקיאים יותר במידע על תוכניות אלה ולהוטים יותר לשתף בו; (3) לדברי הנוער, ההשתתפות יורדת ככל שהם מתבגרים. ממצאים אלה מרמזים גם שרבים מבני הנוער הבוגרים יותר אינם משתתפים - או אינם רוצים להשתתף - במחנות קיץ. היעדר עניין במחנות קיץ עלה מצד בני הנוער גם בראיונות ובהערות הפתוחות. התרשים שלהלן מציג את שיעור ההורים שציינו כי ילדיהם משתתפים בתוכניות נוער לעומת תשובות הנערים והנערות. ככלל, ההורים גילו יותר נכונות מילדיהם לשתף מידע על תוכניות קיץ, ונטו בפרט לדבר על פעילויות שמתקיימות מחוץ למסגרת של תנועות הנוער.

תרשים 10: השתתפות/אי-השתתפות בתנועות נוער (וארגוני נוער) לעומת צורות אחרות של תוכניות קיץ, הורים ונוער

על בסיס תוצאות המיפוי בדקנו 13 תוכניות שרלוונטיות למחקר מבחינת תוכן יהודי ופולורליסטי. כפי שצוין קודם, 13 תוכניות אלה, שהן מדגם מייצג של סוגי הארגונים השונים שנחקרו, יכולות ללמד אותנו רבות על המבנים והפורמטים הקיימים של מחנות קיץ בישראל.

מאחר שמחנות קיץ בארץ כרוכים לרוב בלינת לילה, הנושא של חוויית שינה מחוץ לבית הוא חלק מהותי בהם. תנאי הלינה נעים ממבני קבע מאורגנים ועד למחנות נטולי מתקנים כלל, שבהם בני הנוער ישנים בשקי שינה באוהל או בטבע. במקצת המחנות נמצא שילוב של השניים או וריאנטים אחרים. המחנות המתקיימים במבני קבע כוללים בדרך כלל חדרי אוכל, ואילו מחנות בשטח פתוח משתמשים בדרך כלל במתקני בישול חיצוניים בהשגחה.

חלק מהמחנות כוללים אלמנט של "נדידה" ממקום למקום, לעומת שהות במקום אחד. חלק מהתוכניות כוללות טיולים לאתרים הידועים בערכי טבע, היסטוריה, מורשת יהודית, הרפתקאות וסיורים. פעילויות בטבע הן נושא מרכזי במחנות קיץ, ובני הנוער משתתפים בפעילויות כמו ישיבה סביב מדורה, קייאקים, טיולי הליכה ושלל אתגרים קבוצתיים. מחנות שמצוידים במתקנים מאורגנים יכללו לרוב פעילויות ספורט מסודרות כמו שחייה, כדורגל וכד'.

משך המחנה והתקופה בשנה

רובם של המחנות מתקיימים בחודש יולי, ואילו אחרים פועלים בסוף יוני או במהלך אוגוסט. יש מחנות ופעילות חוץ-לימודית שמאורגנים במועדים אחרים במהלך השנה. בשונה ממחנות קיץ בארה"ב, המחנות בישראל נוטים להיות קצרים יותר. תוכניות קיץ נמשכות בדרך כלל שבוע או שבועיים. משך ההשתתפות הממוצע לדברי בני הנוער הוא 11.5 יום, ולפי ההורים 12.3 יום. משך ההשתתפות מתקצר משמעותית לפי גילו של הנער הצעיר ביותר. כמו כן, גם בני נוער מבוגרים יותר משתתפים בתוכניות קצרות יותר. משך הזמן שעליו שאלנו לא הוגבל לתוכנית קיץ אחת, ומשקף נוער שמשתתף ביותר מתוכנית אחת במהלך הקיץ. **40% מהמשיבים ציינו השתתפות ביותר מסוג ארגון אחד.** תרגיל המיפוי העלה כי משך הזמן הממוצע של תוכנית קיץ הוא 8.4 יום. רק 26% מבני הנוער השתתפו בתוכניות שבסך הכול היו ארוכות משבועיים, ואילו רק 32% השתתפו במשך פחות משבוע.

משך ההשתתפות אינו קשור למגדר, לדתיות או למספר הילדים במשפחה, אלא נמצא במתאם עם עושר ואזור מגורים, גורמים שגם הם מתואמים זה עם זה. הנוער בירושלים ובמחוזות הדרומיים (אזורים עניים יותר) משתתף יותר בתוכניות קיץ. לא נמצאו הבדלים כלכליים בקרב המשתתפים שם. במרכז ובצפון (תל אביב/גוש דן, חיפה/צפון והשרון) נמצאו שיעורי השתתפות נמוכים יותר, ונוער ממשפחות עשירות יותר באזורים אלה משתתף יותר ולפרקי זמן ממושכים יותר.

מודלים שונים של מחנות קיץ

על בסיס הראיונות עם מארגני התוכניות, מצאנו ארבע תמות כלליות שעליהן מבוססים מודלים של מחנות קיץ המציעים תוכן פדגוגי. התרשים הבא מציג שלושה מבנים, וכן תתי-קטגוריות שפיתחנו כדי לפרש אותם. להלן תיאור כלל המודלים, מאפיינים שלהם ודוגמאות.

תרשים 11: מודל קונספטואלי של מבני מחנות קיץ

א. מתכונת זמן

מתכונת זמן מתייחסת לאופן התפעול של מחנה לאורך השנה. מצאנו כי תוכניות קיץ מתחלקות לשלושה סוגים עיקריים: (1) רציף ארוך-טווח; (2) שנתי חד-פעמי; (3) שנתי רב-פעמי. מודל רביעי, "מועדים אחרים", אינו ספציפי לארגון יחיד.

א. מודל רציף ארוך-טווח: מחנה שמערב מגוון רחב של פעילויות המתקיימות לכל אורך השנה. הפורמט חוזר על עצמו שנה אחר שנה. מודל זה אופייני לתנועות נוער ולארגוני נוער. קהל היעד של המשתתפים זהה בכל שנה, והם מצטרפים ולוקחים חלק בגיל צעיר. סוג זה של מחנה הוא חלק בלתי נפרד מפעילויות הפנאי לאורך השנה וממלא תפקיד משמעותי בחיי החברה של הילדים.

ב. מודל שנתי חד-פעמי: אירוע נפרד שמתקיים פעם בשנה, ובדרך כלל אינו חלק מפעילות שנתית מתמשכת. מספר המשתתפים החוזרים אינו ידוע, ובכל שנה הארגון נאלץ לשווק ולפתות אנשים להשתתף שוב במחנה.

ג. מודל שנתי רב-פעמי: מחנה שמכנס יחד בני נוער כמה פעמים לאורך השנה. הפעילויות מתרחשות בסופי שבוע או בחופשות, וכן בחופשת הקיץ.

ד. מודל מועדים אחרים: כאשר נשאלו על האפשרות לקיים מחנות או תוכניות אחרות לנוער במועדים אחרים במהלך השנה, הציעו המראיינים ארבע אפשרויות: (1) סופי שבוע; (2) לאורך השנה מחוץ לחגים; (3) חנוכה; (4) תשעה באב.

1) סופי שבוע

"יש בזה צורך אדיר. רוב סופי השבוע של בני הנוער ריקים. אפשר למלא אותם בכל טוב, במפגש מרתק, בשאלות עמוקות, מפגש עם טקסטים. מדובר בשלושה ימים ארוכים שאפשר לעבור בהם תהליך, במיוחד אם נפגשים מדי חודש וחצי."

2) לאורך השנה מחוץ לחגים

"היו שניים-שלושה מסעות בשנה. הם התקיימו באוקטובר-נובמבר, ינואר-פברואר ויוני-יולי. דווקא לא בתקופת החגים. זה היה כל העניין."

3) חנוכה

"קיבלנו המון פניות מהורים שהילדים מחכים לעוד מחנה. עשינו ניסיון – מחנה של 4 ימים בחנוכה. זה היה מאוד שונה ומאוד מוצלח. השתתפו בו 33 ילדים, רק ישראלים, והמחיר היה 900-1,000 שקל. נושא המחנה היה חנוכה בשילוב עם כלים מקצועיים."

4) תשעה באב

"...זאת הזדמנות להביא אנשים לשיח יחד. דווקא בתשעה באב... זאת תמיד חוויה מאוד משמעותית, כי זאת הזדמנות מדהימה לדבר על היסטוריה, על נרטיב היסטורי."

ב. סוגי אוכלוסייה

א. מחנות הומוגניים

מקצת המחנות מבוססים על הרעיון להביא קבוצה מלוכדת, כמו בני כיתה אחת, לצאת יחד למחנה קיץ מיוחד. פורמט זה הומוגני במהותו, אם כי לא לחלוטין, מפני שאף שהמחנה מתרחש הרחק מבתי המשתתפים, בני כיתתם הם חבריהם למחנה והם מכירים את המדריכים. המארגנים מציינים כי בחלק ממחנות הקיץ הללו נפגשים בני נוער מאותה סביבה גיאוגרפית. ואולם לעתים, באותו הקשר גיאוגרפי, עשויות להיפגש אוכלוסיות הטרוגניות מבחינה דמוגרפית.

"מחנה הקיץ מיועד לחניכים בקבוצה שנמצאת יחד כל השנה... זה רלוונטי לפלורליזם, כי בעצם כל ילד פוגש את החניכים במרחב שלו, מאזור המגורים שלו. כמעט בכל הנהגה יש שבטים חזקים ושבטים חלשים מפריפריה חברתית."

א. מחנות הטרוגניים

1) מפגש של נוער ישראלי מגוון

מחנות אחרים בנויים על פי מודל שמכנס יחד בני נוער מכל הארץ ממגוון דמוגרפי, עדתי, סוציו-אקונומי ודתי. קבוצות אלה מקיימות פעילות משותפת במחנה. המשתתפים יכולים להיות הומוגניים בהיבט הרקע שלהם, אך הטרוגניים בהיבטים אחרים (לדוגמה, נוער חילוני מכל רחבי הארץ).

2) מפגש עם נוער מהתפוצות

קיים בישראל מודל נפוץ של מחנה קיץ, שמארגן חוויות משותפות עם נוער יהודי מהתפוצות המבקר בארץ. היחס המספרי בין המשתתפים הישראלים לחבריהם מחו"ל משתנה מתוכנית לתוכנית, כמו גם משך המחנה/תוכנית. במחנות אחדים בפורמט זה, פעילויות הנוגעות לזהות יהודית, כלל ישראל וישראליות מקבלות דגש רב יותר.

"אחד הדברים הכי רלוונטיים זה הסיפור של הדדיות, אם אנחנו רוצים לייצר תהליך שוויוני בין הקהילות בארץ לקהילות בחוץ... השיח של הזהות היהודית רלוונטי לכל ילד יהודי בעולם..."

"במפגש יש פעולה מרכזית שנקראת 'הזהות היהודית שלי'. בני נוער מכאן ומשם רואים איך כל המיתוסים נשברים ומבינים דברים אחד על השני. מה הדימוי של יהודי בתפוצות, ומה הדימוי של ישראלי בעיני התפוצות... אנחנו חברים בתנועת נוער. זה מאפשר לדבר יחד על זהות יהודית."

3) הטרוגניות באורח החיים

מודל נוסף שעלה מהמיפוי ומהראיונות עם המארגנים מבוסס על נוער בעל רקע שונה בזהותו הדתית: חילוניים, מסורתיים ודתיים. תנועות הנוער הישראליות מתגאות בכך שהן מפגישות נוער דתי וחילוני.

"אנחנו רוצים שאצלנו ייפגשו בני עקיבא ובני המושבים והנוער העובד וכו'. שישאירו את הזהות התנועתית שלהם אבל יאמצו גם זהות משלנו..."

ג. הרחבה דמוגרפית

מנהלי התוכניות ציינו כיוונים אפשריים להרחבה של תוכניות הקיץ בהיבטים של גיל המשתתפים או אוכלוסיות היעד. ציינו שני כיוונים ספציפיים: (1) הרחבה גילאית; (2) הרחבה לקבוצות יעד ספציפיות.

1. הרחבה גילית

בחנו שלושה סוגים של הרחבה גילית: קבוצות גיל נפרדות, קבוצות גיל משותפות ותוכניות בני/בנות מצווה. בקבוצות גיל נפרדות הכוונה לפיתוח תוכניות חדשות נפרדות לקבוצת גיל בוגרת יותר או צעירה יותר. בקבוצות גיל משותפות הכוונה להרחבה רב-גילית, כך שקבוצות גיל אחדות ישתתפו יחד באותה תוכנית. שמנו דגש מיוחד בשאלות על תוכניות סביב גיל הבר/בת מצווה.

אחת האפשרויות להרחיב את ההשתתפות במחנה המיועד לקבוצות גיל נפרדות היא לקדם שיתוף פעולה עם מכינות קדם-צבאיות. תוכניות אלה מוצעות לבני גיל 18 ו-19 שדוחים בשנה אחת את שירותם הצבאי. איש צוות מאחת המכינות דיווח כי הם החליטו להרחיב את פעילותם ולבנות תוכנית לקבוצות גיל 16-18, עם תוכן דומה לזה של הקבוצות הבוגרות יותר, אך בפורמט שמתאים לתלמידי תיכון.

הרחבה של קבוצות גיל נפרדות

"כל מה עושים במכינה אפשר לעשות כבר בכיתה י'. תהליכי עומק ברמה הבינאישית, תהליכים קבוצתיים, ברמה הטקסטואלית אפשר לקיים למידה, דיונים ודילמות אקטואליות... המחשבה הייתה להקים תוכנית מנהיגות, שהדגשים שלה הם יצירתיות, זהות יהודית ובניית מנהיגות."

בנוסף להרחבה שנועדה להציע תוכניות נפרדות לקבוצות גיל שונות, יש הרחבות שחותרות לכלול גילאים נוספים במסגרת אותה תוכנית משותפת. להלן מתואר כיצד מודל חד-גילי יושם בתוכנית רב-גילית לבני כיתות ז'-ט'. הוא דרש הרחבה של התוכנית והתאמתה למשתתפים צעירים לצד הבוגרים – בוגרי כיתה ו' ובוגרי כיתה י'.

הרחבה של קבוצות גיל משותפות

"כיתות ז' עד ט' הן 'ה'הארד-קור' של העיסוק בזהות בישראל... תקופת הבר-מצווה והבת-מצווה... כיום, במודל שלנו, הורדנו את גיל המשתפים לכיתה ו' מתוך עניין שיווקי... מסיימי י' הם קהל יעד נוסף שלנו."

סוג אחרון של הרחבה גילית הוא מחנות קיץ לבני ובנות מצווה. שאלנו מארגני תוכניות על הפוטנציאל למחנות או לתוכניות אחרות לתלמידי כיתות ו'ז' שעומדים לחגוג בר/בת מצווה. מקצתם ציינו שהם שוקלים לקיים תוכניות כאלה. אחרים סברו שיש מספיק תוכניות מסוג זה במסגרות החינוכיות, או שתוכניות כאלה מחייבות תהליך חינוכי שוטף ואינטנסיבי.

תוכניות בר/בת מצווה

"...בר-המצווה זה משהו שהאורתודוקסיה תופסת עליו בעלות. יש חלון הזדמנויות שבמסגרתו נפתחת היהדות... היינו רוצים לתת אלטרנטיבה... התוכנית תכלול פעילות גיבוש, לימוד תכנים, מפגש עם דמויות משמעותיות מתוך התנועה המסורתית, העולם היהודי פלורליסטי, וגם טיול במקומות שונים בארץ..."

2. קבוצות יעד ספציפיות

אפשרות נוספת שעלתה היא לפנות לאוכלוסיות חדשות; להתרחב לאוכלוסיות יעד שאינן נוהגות להשתתף בפעילויות כאלה. למשל, להקים מחנות קיץ משותפים לדתיים וחילוניים, או לנסות למשוך זהויות דתיות מתונות יותר.

הכללת קבוצות קיצון

"שקלנו אם להביא קהלים 'קיצוניים' יותר: חרד"ליים, תורניים יותר, וחילוניים יותר 'הארד קור' עם זהות חילונית ברורה יותר. אבל החלטנו לא לעשות זאת, כי זה דורש פעילות מופרדת."

הכללת זהויות דתיות מתונות

"יותר ויותר ניכנס לאוכלוסייה של דתיים ליברליים – קהילות של יהודים אורתודוקסיים שכן מתעסקים בנושא של שוויון בין גברים ונשים..."

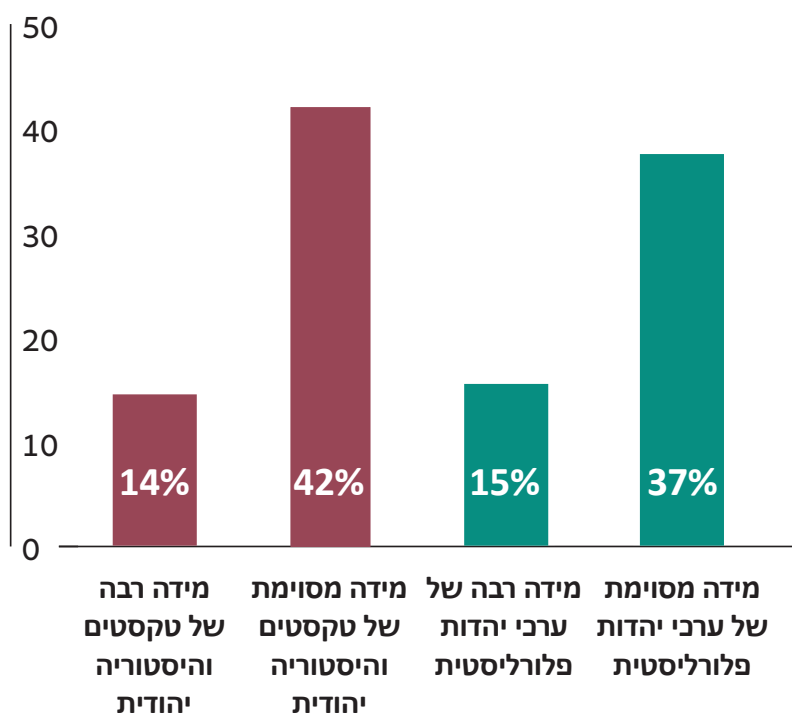

שילוב תכנים של זהות יהודית ופלורליזם

רמות קיימות של זהות יהודית וערכים פלורליסטיים

ככלל, הסקר המקוון שלנו מראה כי היקף העיסוק בזהות יהודית ובפלורליזם בתוכניות קיץ מצומצם למדי. מבין משיבי הסקר שהשתתפו בתוכניות, רק 42% ציינו שהייתה רמה כלשהי (בינונית, 3 מתוך 5) של היסטוריה יהודית, טקסטים יהודיים או תרבות יהודית באותן תוכניות, ו-37% ציינו שהיה ביטוי מסוים לערכים של פלורליזם יהודי. זו השאלה היחידה שבה ניתחנו את המשיבים על סמך התשובה "במידת מה". הניתוח אישר כי השאלה אם התקיימה רמה כלשהי של תכנים אלה, סיפקה ניבויים מדויקים יותר על המשיבים. בכל יתר הניתוחים במסמך זה השתמשנו ברמה "גבוהה" (במידה רבה, 4 מתוך 5).

תרשים 12: רמות של מורשת יהודית וערכים פלורליסטיים בתוכניות קיץ במידה מסוימת ובמידה רבה

נוער שמשותף בתנועות נוער ובארגוני נוער מעיד כי תוכניות קיץ מכילות לעתים קרובות נושאים של היסטוריה, טקסטים ותרבות יהודיים במידה מסוימת, ובנוסף, באופן שכיח בהרבה, מכילות תוכן פלורליסטי כלשהו. נוער חילוני שמעורב בתוכניות קיץ ואינו חבר בתנועת נוער מקבל את החשיפה הנמוכה ביותר להיסטוריה, טקסטים ותרבות יהודיים, וכן לערכים יהודיים פלורליסטיים. עבור חברי תנועות הנוער, קיימות רמות גבוהות בהרבה של איכויות אלה בתוכניות הקיץ; ובקרב הקהילה החילונית השומרת מסורת שמשתפת בסוגים אלה של תוכניות קיץ, הן קיימות במידה הרבה ביותר. בקרב נוער חילוני המעורב בתוכניות קיץ מחוץ לתנועות הנוער, רק 20% ציינו שהייתה רק רמה מסוימת של תוכן יהודי או פלורליסטי.

תרשים 13: מורשת יהודית וערכים פלורליסטיים בתוכניות קיץ לפי אורח חיים והשתתפות בתנועות נוער

חילוני	חילוני שומר מסורת	דתי		
42%	63%	55%	תנועה	היסטוריה, טקסטים ותרבות יהודיים
22%	33%	33%	לא תנועה	
30%	52%	49%	תנועה	ערכי יהדות פלורליסטית
19%	47%	32%	לא תנועה	

האיזון הקיים בין נושאים של זהות, פלורליזם ותכנים אחרים

קבלת האחר וכבוד הדדי הם עקרונות יסוד עבור מרבית המוסדות החינוכיים בישראל (תנועות נוער, ארגוני נוער, עמותות לחינוך פלורליסטי, ארגונים לחינוך סביבתי, מכללות וכד'). ערכי הפלורליזם באים לידי ביטוי במערכות החינוך הפורמליות והבלתי פורמליות כאחד. ראוי לציין כי בישראל, המונח פלורליזם מוגדר בצורה שונה בהקשרים שונים: חינוך לערכים המטפחים סובלנות, קבלת האחר, רב-תרבותיות, וכן הלאה.

כדי לרכוש הבנה רחבה יותר של נופ המחנות הישראלי, ערכנו חמישה ראיונות עם משפחות שילדיהן יצאו למחנות קיץ עם אוריינטציה יהודית. בשתיים מהמשפחות בני הנוער השתתפו בתוכניות של שבוע אחד, ובשלוש משפחות - של שבועיים. ההבדל הבולט ביותר אולי, לעומת משפחות אחרות שרואיינו, היה בית הספר שבו למדו הילדים. שלוש מבין חמש המשפחות רשמו את ילדיהן לחינוך יהודי מכיל. זאת בניגוד חד ליתר המשפחות שרואיינו, שילדיהן רשומים לבתי ספר ממלכתיים או ממלכתיים דתיים. בחברה כה מגזרית כמו ישראל, העובדה שהמשפחות הללו בחרו במסלול המכיל החדש (המוכר רשמית מאז 2008) אומרת רבות. משפחות אלה מציירות סיפור של מעורבות גבוהה הן במסלול היהודי המכיל והן בקהילות המקומיות שלהן. אחת האימהות הסבירה כי ההיבטים האישיים והמקצועיים של חייה קשורים לרעיון של החינוך היהודי המכיל, ואילו אחת הנערות ציינה כי: "אני לומדת בבית ספר מעורב, וזה עולם שאני בעצם חיה בתוכו." עבורה, המוקד בחינוך המכיל הוא "חשוב שלא להיות בבועה", אלא לחשוף את עצמה לאורחות חיים דתיים אחרים. נער אחר הסביר, "אני אוהב (את העובדה) שכל אחד שונה, ואפשר ללמוד זה מזה."

מנקודת מבט הורית, יש דגש על חפיפה חזקה בין הערכים שהם מעניקים בבית לאלה שמוקנים במחנה של התנועה או בפעילויות שלה: "ערכים של שוויון בחברה, פלורליזם, השקפות דתיות שונות ומגוונות וכדומה." במשפחות שילדיהן חברים בתנועות נוער, הן ההורים והן הנוער מתארים את המחנה כשיא הפעילות השנתית. הם רואים הן בתנועה והן במחנה "משפחה" – מקום שבו הם מתאחדים עם חבריהם מרחבי הארץ. במילותיו של אחד ההורים, "בוא אגיד לך משהו כזה – אם הבן שלי מעדיף לא לטוס איתנו לחופשה משפחתית, אלא להישאר במחנה קיץ, אז אתה יכול להבין שיש משהו במחנה שהם רוצים". קבוצה זו מאופיינת במעורבות פעילה כל ימות השנה בתכנים כמו הכלה דתית, פלורליזם ותרבות וזהות

יהודית. לפיכך, הם רואים בתוכניות קיץ הבנויות סביב תוכן יהודי, המשך טבעי לפעילויות הבלתי פורמליות שמתקיימות לאורך השנה.

מארגני התוכניות התייחסו לתכני המחנה הנוגעים לזהות ותרבות יהודיים, וגם לחינוך לערכים של טיפוח סובלנות. באשר לערכים של זהות יהודית, ציונות, "ישראליות" ופולרליזם – הם מונחלים בו-זמנית במסרים ישירים ועקיפים מצד הארגונים.

מחנות קיץ נחשבים זמן של "כיף", ולכן זהות יהודית ותוכן פלורליסטי נשזרים בהם בעדינות מרבית. לעתים מדברים עליהם ישירות ולעתים לא, כדי לא להיתפס כ"כבדים" ודידקטיים מדי. דרושות אפוא מתודולוגיות ופרקטיקות שיכולות להנחיל תכנים כאלה בצורה מהנה, חווייתית ומעצימה. צוותי ההנהגה במטות של תנועות הנוער וארגוני הנוער מנסחים קווים מנחים המשלבים את כל מטרות התוכן הללו, ומיישמים הלכה למעשה תוכנית סילבוס עבור הפעילות השגרתית השוטפת במשך השנה ועבור תוכניות הקיץ.

הצורך בהעברת נושאים של זהות יהודית בדרך מהנה יותר

"מוכרחים לתת לנוער טריגר נוסף, שיהפוך את התרבות היהודית ליותר מגניבה וימשוך אותם... צריך לשלב את ההבנה שיש בך משהו מאוד עתיק ורב-דורי עם משהו מאוד אינדיבידואלי. זה שייך לעכשיו וזה רלוונטי לעולם שלי."

בהתבסס על ראיונות העומק עם מארגני התוכניות, הגענו למסקנה שמחנות נוער מציעים תכנים על זהות יהודית ופולרליזם בשתי דרכים: (1) גישה הוליסטית ו-(2) גישה משלבת. כל אחת מן הגישות מערבת תוכן כללי עם תוכן יהודי ופלורליסטי, אך ההרכב, הכמות ודרכי ההתמודדות עם הנושא שונים ודינמיים.

1. הגישה ההוליסטית

בגישה זו, הנרטיב היהודי חודר וצובע את כל התכנים במחנה. בפעילויות הכלליות (טיולים, הצגות, מוזיקה וכו') שזורים נושאים של תרבות יהודית. תכנים מהעולם היהודי מוטמעים בפעילות השגרתית. זיהינו מחנות הוליסטיים שעושים זאת בדרכים הבאות: (1) לומדים תוכן יהודי ממגוון מקורות; (2) עורכים פעילות עטופה בתוכן יהודי; (3) מתמקדים בעיקר בזהות יהודית ובתוכן פלורליסטי. עבור הקטגוריה הראשונה, מגוון המקורות יכול להיות מורכב ממקומות או אנשים שונים. טיול בטבע יושב קריאת טקסטים ממקורות יהודיים על המקום. טיול לאזור מסוים יכול פגישות עם אנשי המקום כדי ללמוד על האזור ממקורות שונים. דוגמה זו של טיולי זהות בשבילי הארץ מדגימה כיצד מפתחים זהות יהודית בגישה הוליסטית ששמה דגש בלמידה ממגוון מקורות.

א) למידת תוכן יהודי ממגוון מקורות

"מסעות הזהות בארץ מתנהלים בדרך מסוימת... הימים הראשונים אינטנסיביים מאוד כדי שיורידו את מעטה הציניות והפלאפונים. אחר כך הכול עובד. המחנה בנוי משלושה ימים של מחנה נודד, שבהם ישנים בחוץ. בימים אלה התכנים רוחניים-אישיים. תמיד יש זמן בדד, שאתה יושב עם עצמך. מי אני, מי אתה. לאט-לאט מתפשטים לתכנים חברתיים... אני והקבוצה... להיות חלק מקבוצה..."

זהות יהודית ותוכן פלורליסטי יכולים להפוך לטעם העיקרי של כל הפעילות במחנה. הדברים שלהלן מראים כיצד הנרטיב של העם היהודי והזהות היהודית מחלחלים לכל תחומי הפעילות במחנה: לינה, טיולים, אטרקציות וכו'.

ב) פעילות עטופה בתוכן יהודי

מחנה בן ארבעה ימים לתלמידי כיתה ז' מדמה את סיפור העלייה לארץ. המחנה מתקיים ביער, ובשיאו יוצאים לשיט בסירה.

גרסה אחרת של הגישה ההוליסטית באה לידי ביטוי בתוכניות קיץ המתמקדות בזהות יהודית או בנושא פלורליסטי בפורמט של בית מדרש. תוכניות רבות מתמקדות גם במנהיגות ובלמוד בקבוצות. במחנות אלה יודגש נושא נבחר מסוים, והתוכנית תשווק למעוניינים באותו התחום.

ג) הנושא העיקרי הוא זהות יהודית ותוכן פלורליסטי

" הסמינר לזהות יהודית עסק בעיקר בשאלות של ערכים יהודיים. אמנם ערך זה משהו אוניברסלי, אבל איך הדת היהודית נותנת תוקף לערכים מסוימים. זה סמינר מרתק שהליבה שלו היא השבת כתרבות, כאלמנט משפחתי, ארון הספרים היהודי. ואז עולה השאלה על הזהות שלי כיהודי."

2. הגישה המשלבת

דרושים שני סוגי פעילות לקיומה של גישה משלבת: (1) פעילות שעוסקת בזהות יהודית ובתוכן פלורליסטי; (2) פעילות שעוסקת בתכנים כלליים. במחנה משלב מחלקים את היום בין תוכן כללי, פעילויות מהנות כמו שָׂדָאוֹת, אמנויות ויצירה, ספורט וכן הלאה. פרק הזמן שבין משבצות הפעילות מוקדש ל"למידה חווייתית" או להעמקת ההתבוננות בסוגיות הנוגעות לזהות, שוויון, קבלת האחר, רב-תרבויות וכן הלאה. בגישה המשלבת אפשר להקצות זמן נפרד לשני סוגי הפעילויות, או למזג ביניהם.

שילוב תפילה עם תכנים אחרים

"יום של שגרת מחנה כולל פעילות, חוגים, בריכה, ואנחנו גם מתפללים כמה פעמים ביום."

מיזוג של פעילויות כלליות עם תכנים דתיים

"יום רגיל נפתח במפגש בוקר. כל המחנה יחד על הדשא... 15 דקות של בוקר טוב ואווירת מחנה. אחר כך יש תפריט בוקר: תפילת שחרית, פעילות גופנית ופעילות שיח. כל ילד הולך לאן שהוא רוצה..."

הפרדה של תכנים דתיים

יש משבצת (זמן) אחת של תמ"ר – תורה מדרש ורוח."

שבת

ככלל, נראה כי כל מחנה או תוכנית שמתקיימים בשבת מתייחסים אליה בדרך משלהם. ההשקפה החינוכית של מנהלי התוכנית היא שהשבת מייצגת מקום מפגש לבני הנוער. כולם מוזמנים להתכנס יחד, איש לפי דרכו ואמונתו, אך מתוך כבוד וקבלת האחר. זוהי דרך משמעותית להעביר מסר שיוצר חיבור לזהות יהודית אישית וקולקטיבית.

הפעילויות כוללות את ההכנות הממשיות לשבת עצמה (ארוחה, לבוש וכן הלאה), והכנות שמתבצעות ברחבי המחנה (ניקוי חדרים, הכנת חדר האוכל וקישוטו). לעיתים מתרחשים במחנה אירועים מיוחדים לקראת שבת (כמו " שוק שבת", הכנתם של סידורי תפילה מיוחדים וכד').

הצד הרוחני של השבת בא לידי ביטוי בשירת שבת משותפת, עונג שבת, ובחלק מהמחנות - בשיחות על טקסטים ועל נושאים שעולים מהם. כך גם מתאפשר דיון על השקפות עולם שונות וגישות שונות לשבת וליהדות, המתבטאות גם בשירים ובנוסחי תפילה (לדוגמה, אלטרנטיבי, מסורתי).

לסיום, קיים גם צד חברתי לשבת כפרק זמן של כיף והנאה כמו גם של מפגש וחילופי רעיונות. הגיוון הזה בא לידי ביטוי בדוגמאות הבאות שקיבלנו ממארגני תוכניות:

לקראת שבת – " יש הכנות משישי בצהריים. זמן שמנקים את החדרים, מקלחות. החל משעתיים לפני כניסת שבת מתחיל שוק שבת, שזה תחנות פעילות על הדשא, כמו למשל הכנת צמידים, קישוט כיפות, עיטור פרקי ברכת המזון שמשתמשים בהם בהמשך, קישוטים לשולחן השבת. השוק נמשך שעתיים בלוח הזמנים, והוא מאוד לא פורמלי... לא חייבים להגיע אליו. יש כאלה שמקפידים יותר בהכנות לשבת. שבת היא עניין מאוד משמעותי..."

תפילת שבת – " קבלת שבת כוללת 350 בני ובנות נוער מכיתה ג' עד י"ב, שתיכנונו קבלת שבת יצירתית ומוותאמת... כולם מתפללים יחד. מתרגשים מהתפילה, לוקחים בה חלק פעיל – זה דבר מדהים. אחר כך מתקיימת סעודת שבת. מפה לבנה, קידוש, אוכל וברכת המזון ולבסוף עונג שבת. שרים שירים, גם ניגונים." **קבלת שבת** – " לחלק מהילדים המפגש עם מחנה הקיץ יהיה הזדמנות ראשונה לעשות קבלת שבת. תמיד נתכנס בשישי בערב לזמן קבוצתי רגוע, לפעמים לשיחה על פרשת השבוע, להדלקת נרות, חלה ויין. זה עוטף את המחנות בכל הגילאים."

כיף של שבת – " בסוף השבוע ישנו באכסניית נוער עם מדשאה ענקית ותעלות מים... השבת ארוכה והיא מאוד חם, והם צריכים לשמור שבת במרחב הציבורי... שילמנו מראש עבור הכניסה לפארק, ואחרי ארוחת צהריים היו משחקי חברה, חלק השתוללו קצת במים... וכבר זלגו כל אחד למנוחת הצהריים..."

הדתה והחלנה

התעניינו לדעת אם הכללת תחומי תוכן הקשורים לזהות יהודית, תרבות יהודית וטקסטים יהודיים במחנות נוער מעוררת שאלות על הדתה או החלנה. אחדים ממנהלי התוכניות סיפרו שסוגיות אלה עולות לפעמים במועד ההרשמה, במיוחד ביוזמת ההורים.

"הורים שואלים אותי: את מחזירה אותו בתשובה? ואני עונה... שאני מרחיבה את תפיסת העולם של הילדים. מאפשרת להם לפתוח צוהר. יש בי אפס רצון להחזיר את החילוניים בתשובה או לחלן. יש לי רצון להרחיב את הידע, את הזהות, את הנגישות שלהם לחומרים יהודיים, את ההשראה, לגרום להם להבין שלהיות יהודי משמעו הרבה דברים."

מארגני התוכניות טוענים כי דרכם העיקרית להתמודד עם הנושא היא להסביר להורים שהמדריכים, חילונים ודתיים, פתוחים לשמוע וזמינים להשיב על שאלות בנושא, כך שהילדים יכולים לדבר איתם על מחשבות והתלבטויות. שפע זמן מוקצה לשיחות כאלה.

"למשפחות דתיות יש שאלות על צניעות, תפילה, איך נראית השבת. חילול שבת... אם יש ילדה ממשפחה חרדית, זה מורכב - מה היא אוכלת מה לא. היו לי מיליון שיחות כאלה עם הורים דתיים. ויש הורים חילוניים שמפחדים מהדתה. ההתמודדות היא גם עם העיסוק בתכנים יהודיים וגם שבת: מה, אי-אפשר לדבר בטלפון במרחב ציבורי? משני הצדדים אנחנו בדיון הזה."

"המתחים טבעיים. הם פוגשים אותם בגיל מוקדם יותר. החל בטקסים דרך נערה דתייה מגוש עציון ששואלת קיבוצניק איך נראית השבת שלו, והיא בהלם... זה מוביל לדיאלוג ביניהם. יש כל הזמן התעסקות בזה. מצד שני, לא עושים מזה עניין. בסוף הוויכוח ברור להם שהם חברים."

לסיכום, נושא ההדתה עולה יותר או פחות בתוכניות שונות מצד ההורים וגם מצד בני הנוער עצמם. השאלות נוגעות בהיבטים שונים של חיי היומיום במחנה ומובעות גם במפגש בין נוער דתי לחילוני.

תרשים 14: מאפייני המחנות/תוכניות שהשתתפו בראיונות במחקר הארגוני

קטגוריה	ארגון	שם המחנה	מס' ימים	מס' משתתפים	סוג משתתפים	כיתות	עלות	תנאים פיזיים	תכנים
ארגון סביבה	ארגון 1	מחנה 'א'	7 ימים	65	חילונים, מסורתיים, דתיים	ח' ו-י"ב	950 ש"ח	מחנה נודד/ ארעי ובית ספר שדה	זהות יהודית, מנהיגות, פלורליזם
תנועת נוער	ארגון 2	מחנה 'ב'	28 יום	140	30 ישראלים + 110 יהודים מצפון אמריקה	ח' ו-י"ב	3,800 ש"ח (לישראלים)	כפרי נוער ואכסניות	טיולים, מורשת, טבע, החברה הישראלית, זהות יהודית ודמוקרטית
		מחנה 'ג'	14 יום (6 ימים עם נוער ישראלי)	280	נוער יהודי אמריקאי דובר עברית (יחד עם נוער ישראלי)	ז' ו-י"ב	720-650 ש"ח (לישראלים)	אכסניה ומחנה יער	תוכנית לימודים של התנועה לצד תכנים נוספים של זהות ישראלית ויהודית

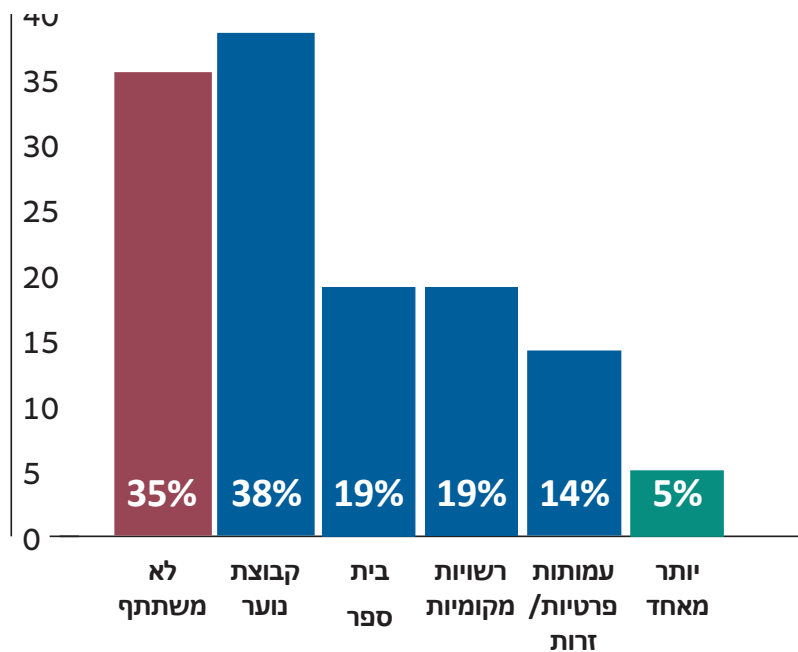
תכנים	תנאים פיזיים	עלות	כיתות	סוג משתתפים	מס' משתתפים	מס' ימים	שם המחנה	ארגון	קטגוריה
זהות יהודית, ציונות, מחנה בנושא מסוים	מחנה יער	500-400 ש"ח	ז' ד'-י"ב	נוער ישראלי	500-1,000	4 ימים 5-2 ימים	מחנה ד'	ארגון 3	תנועת נוער
מנהיגות, זהות יהודית וישראלית, תוכן פלורליסטי	מחנה יער	1,500-1,200 ש"ח	ט'-י"ב מחנה לכל שכבה	נוער ישראלי	1,500	11 ימים	מחנה ה'		
זהות יהודית	קיבוץ	300-150 ש"ח ליושאים	י'	נוער יהודי + 100 בני נוער ישראלים יחד	300-500	4 ימים	מחנה ו'		
פלורליזם ויהדות	כפר נוער	2,400 ש"ח	ו'-ט'	נוער משלוש זהויות יהודיות	350	12 יום	מחנה ז'	ארגון 4	תנועת נוער
פלורליזם ויהדות	כפר נוער	900 ש"ח	י'-י"ב	מדריכים		7 ימים	מחנה ח'		
זהות יהודית וישראלית, שבת פלורליסטית. יצירת פעילויות, הליכות בטבע, ספורט, טיולים	מחנה יער	2100-900 ש"ח	ז'-ט'	חילונים, מסורתיים, דתיים	450	12 יום	מחנה ט'	ארגון 5	נוער ארגון
זהות יהודית וישראלית, שבת פלורליסטית, יצירת פעילויות, הליכות בטבע, ספורט, טיולים	מחנה יער	900 ש"ח	י'-י"ב	חילונים, מסורתיים, דתיים	200	23 יום	מחנה י'	ארגון 6	נוער ארגון
מנהיגות, זהות יהודית, החברה הישראלית	מתחם מחנאות בשטח פתוח	376	ו'-י"ב	חילונים, מסורתיים, דתיים	350	3-2 ימים	מחנה י"א		
מנהיגות, זהות יהודית, החברה הישראלית	אכסניה + מחנה בשטח	950	ט'-י"ב	חילונים, מסורתיים, דתיים	70	8 ימים	מחנה י"ב		

קטגוריה	ארגון	שם המחנה	מס' ימים	מס' משתתפים	סוג משתתפים	כיתות	עלות	תנאים פיזיים	תכנים
ארגון חינוך פלורליסטי	ארגון 7	מחנה י"ג	שני מחזורים של 11 יום	350	בסה"כ	חילונים, מסורתיים, דתיים	3,700 ש"ח	כפר נוער	גישור על הפילוג בין דתיים לחילונים בישראל. קידום סובלנות, גיוון, ערבות הדדית. פעילויות כגון אמנויות, ספורט
ארגוני חינוך פלורליסטי	ארגון 8	מחנה י"ד	11 יום	114	50% נוער יהודי מחו"ל ו-50% נוער ישראלי מקבוצת עולים זו	ז'-י"ב	3,200 ש"ח לישראלים ו-1,050 דולר לנוער מבריה"מ לשעבר	אכסניה	מנהיגות, יצירתיות, סיורים חינוכיים על תרבות יהודית ומורשת דתית.
ארגון חינוך פלורליסטי	ארגון 9	מחנה ט"ו	12 יום	50	חילונים, מסורתיים, ודתיים	ט'-י"ב	1,750 ש"ח	כפר נוער ואכסניה (סופ"ש)	זהות יהודית- ישראלית, מוסיקה, תיאטרון וכו'
ארגון חינוך פלורליסטי	ארגון 10	מחנה ט"ז	21 יום	750	50% ישראלים, 50% יהודים מכל העולם	י"ז-י"א	3,600- 850 דולר	אכסניות בקיבוצים (סופ"ש)	זהות יהודית, מנהיגות, פלורליזם, טיולים
מכינה קדם- צבאית	ארגון 11	מחנה י"ז	6 סמינרים (3 ימים) +כינוס 4 ימים	45 בני נוער X 5 קבוצות (225)	חילונים, מסורתיים, ודתיים	י"א – י"ב	1,700 ש"ח בשנה	מתקני מחנאות, אכסניה	טיולים, מנהיגות, זהות יהודית וישראלית, החברה הישראלית וציונות
מכינה קדם- צבאית	ארגון 12	מחנה י"ח	10 ימים	45	נוער חילוני	ט'-י"א	1,800 ש"ח	מחנה נודד	טיולים, פעילויות אקסטרים, שיחות על מנהיגות, זהות יהודית וישראלית, החברה הישראלית וציונות

הארגונים שמפעילים תוכניות קיץ

המיפוי שלנו חשף שמונה סוגי ארגונים שמפעילים תוכניות קיץ: (1) תנועות נוער; (2) ארגוני נוער; (3) מכינות קדם-צבאיות; (4) ארגונים סביבתיים; (5) ארגוני חינוך פלורליסטי; (6) ארגוני מדע ולמידה; (7) מיזמים פרטיים; (8) רשויות מוניציפליות. מתוכם החלטנו למקד את חקירתנו המורחבת בתנועות נוער, ארגוני נוער, חינוך פלורליסטי, מכינות קדם-צבאיות וארגונים סביבתיים. ארבעת סוגי הארגונים האלה הסבירו מבחינה אמפירית את ההבדלים בין הקבוצות: (1) תנועות וארגוני נוער; (2) בתי ספר; (3) עירייה, רשות מקומית או מועצה אזורית; (4) ארגונים פרטיים, ארגונים זרים ועמותות.

תרשים 15: השתתפות בתוכניות קיץ, לפי ארגון (כלל אוכלוסיית הסקר)

ההשתתפות בתוכניות שמציעים עמותות זרות (7%) וארגונים זרים (2%) נדירה, אם כי קיים מספר לא מבוטל של פעילויות קיץ בניהול פרטי שמושך כ-10% מכלל המשיבים. הערכתנו היא שכמות תוכניות הקיץ בניהול פרטי למעשה גדולה יותר, אך מן הסתם רבים מהמשיבים בחרו להתייחס בתשובתם לקבוצות נוער ולמודלים נפוצים יותר של מחנות קיץ. יצוין כי הנתונים הסטטיסטיים הללו מלמדים על השתתפות בתוכניות קיץ מכל הסוגים, לא רק אלה שכוללות אלמנטים של זהות יהודית. נדירים גם המשתתפים בכמה ארגונים (5%) – מה שמעיד גם על פרק הזמן הקצר הזמין במהלך הקיץ להשתתפות ביותר ממחנה אחד.

בסקר מצאנו שתנועות נוער וארגוני נוער, כמו גם עמותות וארגונים זרים, מספקים יותר תוכן שקשור לזהות יהודית ולערכים פלורליסטיים. רשויות מקומיות ובתי ספר (קייטנות) כוללים פחות תכנים של זהות יהודית ומציעים פחות חוויות של מחנה עם לינת לילה. עמותות מציעות יותר תכנים של זהות יהודית אך פחות חוויות של מחנה עם לינה מחוץ לבית. בקבוצות הנוער נמצאו רמות גבוהות יותר של תכנים הקשורים לזהות יהודית והרמות הגבוהות ביותר של חוויות של מחנה עם לינה.

כאשר הורים ובני נוער חושבים על מחנות קיץ, האסוציאציה הראשונה שלהם היא מחנות של תנועות נוער (כמו הצופים, בני המושבים ואחרים). מחנות מסוג זה הם חלק בלתי נפרד מהתוכנית השנתית של תנועות הנוער. הסוג השני הוא הקייטנה - מחנה יום שמאורגן לרוב על ידי מרכז קהילתי מקומי או רשות מקומית ומיועד לילדים בגיל בית הספר יסודי. הסוג השלישי שעולה בדעתם, ובאופן נדיר יותר, הוא "סאמר סקול" - מסגרת ללימוד אנגלית שמתקיימת בחו"ל. קטגוריה שלישית זו של מחנות נוער לא עמדה במוקד המחקר שלנו.

מקרב המשפחות שהתראיינו, 42% ציינו כי ילדיהם בגיל העשרה השתתפו במחנה מטעם תנועת נוער במהלך הקיץ האחרון. 19% נוספים ציינו שילדיהם השתתפו במחנה של תנועת נוער בשנים קודמות, אך לא עוד. שיעורים אלה גבוהים מההערכות של 30%-40% משתתפים כפי שעולה ממחקרים קודמים, אולי בשל הטיה במדגם המרואיינים שלנו: ייתכן שאלה שהסכימו להתראיין - סביר יותר שהשתתפו בתוכניות קיץ, אם כי לא בהכרח סביר יותר שהם השתתפו בקבוצות נוער.

רק 14% מההורים שרואיינו דיווחו שילדיהם השתתפו בקייטנה. זאת לעומת 19% מהמשיבים בסקר המקוון, שהשתתפו בתוכניות קיץ מטעם בתי הספר. בשני המקרים נראה כי התוצאות מתייחסות לילדים בוגרים יותר ולקיצים האחרונים. מן הסתם ילדים מתחת לגיל 11 השתתפו בקייטנות בשכיחות גבוהה יותר.

מי משתתף ומי לא

כפי שדווח קודם, כ-66.4% מבני הנוער בסקר שלנו משתתפים בתוכניות קיץ. לא נמצאו הבדלים מובהקים רבים בשיעורי ההשתתפות בהתייחס למאפיינים הדמוגרפיים. 62% מהבנות שהשיבו לסקר משתתפות בתוכניות, לעומת 51% מהבנים. אין הבדלים מובהקים במשך ההשתתפות לפי מגדר או לפי מידת הדתיות. לעומת זאת נמצאו הבדלים במאפייני ההשתתפות. ככלל, מרבית בני הנוער הישראלים משתתפים בסוג כלשהו של תוכנית קיץ, רובם למשך שבוע עד שבועיים בכל קיץ. יש הבדלים מעטים מאוד בשיעור ההשתתפות, אך יש הבדלים ניכרים בסוגי ההשתתפות. השאלות העולות הן: אילו סוגי נוער משתתפים באילו סוגי תוכניות? באילו סוגי ארגונים? מי משתתף בתוכניות הכוללות הקשר יהודי? ומי משתתף בתוכניות עם תוכן פלורליסטי?

משפחות דתיות מסורתיות ככלל, ובמיוחד משפחות מסורתיות עם בני נוער בוגרים יותר, אינן משתתפות באותה מידה בקבוצות נוער. שיעור ההשתתפות בתוכניות מטעם בתי ספר ומוסדות חינוך דומה בקרב כל הקבוצות הדמוגרפיות. אולם שיעור ההשתתפות בתוכניות מטעם הרשויות המקומיות גבוה בהרבה בקרב משפחות בעלות יותר ילדים והכנסה נמוכה יותר. שיעור ההשתתפות הגבוהים ביותר נרשמו בקבוצות וארגוני נוער, בתי ספר ותוכניות ציבוריות המאורגנות על ידי השלטון המקומי.

ניסינו לאתר תכונות דמוגרפיות משותפות למשפחות שהשתתפו בתוכניות מטעם סוגים אלטרנטיביים של ארגונים שעשויים להיות דומים ל-UJA, אך לא מצאנו כאלה. ניתוח של שמות העמותות והארגונים הזרים שצינו בסקר המקוון גילה פוטנציאל ל-58 עמותות וארגונים זרים ייחודיים שמפעילים תוכניות קיץ בישראל. רשימת ארגונים זו לא יוחדה רק למי שמפעילים תוכניות עם תכנים רלוונטיים של זהות יהודית ופלורליזם. תרגיל המיפוי מצא 200 ארגונים, אך רק 57 מהם עסקו בתוכן שעשוי להיות רלוונטי לנושא של זהות יהודית ופלורליזם. בני נוער שמשתתפים בתוכניות קיץ מטעם עמותות וארגונים זרים, מעוניינים בפעילויות רבות יותר בתקופת האביב, והכשרתם כמדריכים איננה גורם משמעותי במוטיבציה להשתתפות.

התוצאות מצביעות על האפשרות שארגונים מחו"ל מקדמים משמעותית תוכן פלורליסטי רב יותר באופן משמעותי. אולם הארגונים העיקריים שפועלים לקידום תוכן יהודי ופלורליסטי הם קבוצות הנוער. מקרב אלה שהשתתפו בקבוצות נוער, 42% אמרו שתוכניות הקיץ שלהם כללו רמה מסוימת (מעל רמה מינימלית) של ערכים פלורליסטיים, לעומת 28% בלבד מאלה שלא השתתפו בקבוצות נוער או ארגוני נוער. בדומה, 51% מהמשתתפים בקבוצות נוער היו מעורבים בתוכניות שעסקו ברמה מסוימת של היסטוריה, תרבות, מקומות וטקסטים יהודיים, לעומת 28% בלבד מאלה שלא השתתפו. תוכן יהודי ופלורליסטי מוטמע לרוב בתוכניות קיץ המאורגנות על ידי קבוצות נוער.

ממצאים המצב הרצוי

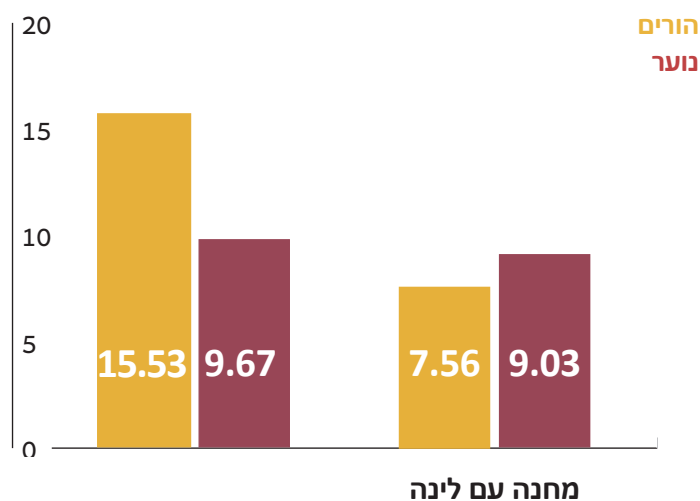

פורמט רצוי של מחנות נוער

משך המחנה

יש הבדלים של ממש בין ההורים לבין בני הנוער בסוגיית משך ההשתתפות הרצוי בתוכניות יום בחופשת הקיץ, אם כי הם מסכימים למדי בדבר סוגיות ההשתתפות במחנות נוער ומספר הלילות הרצוי. בממוצע, ההורים מעדיפים פרק זמן של 16 יום במחנות יום, והנוער מעדיף 10 ימים בלבד. 51% מההורים היו רוצים שילדיהם ישתתפו בתוכניות יום בקיץ במשך שבועיים, ואילו רק 25% מבני הנוער מעוניינים לבלות זמן ממושך כל כך במסגרות אלה. רק 7% מההורים אינם מעוניינים שילדיהם יבלו זמן כלשהו במסגרות קיץ, לעומת 21% מבני הנוער. באשר לתוכניות עם לינה, 15% מההורים ו-15% מבני הנוער אינם מעוניינים בהשתתפות כלל. מקרב אלה שמעוניינים להשתתף במחנות עם לינה, כמחצית (48% מההורים ו-57% מבני הנוער) מעוניינים בתוכניות של שבוע אחד לפחות. הבדל זה מעלה ממצא מעניין נוסף: **ההורים מעוניינים במעורבות ממושכת יותר בתוכניות יום בחופשת הקיץ, בשעה שהנוער מעוניין במעורבות ממושכת יותר בתוכניות עם לינת לילה.**

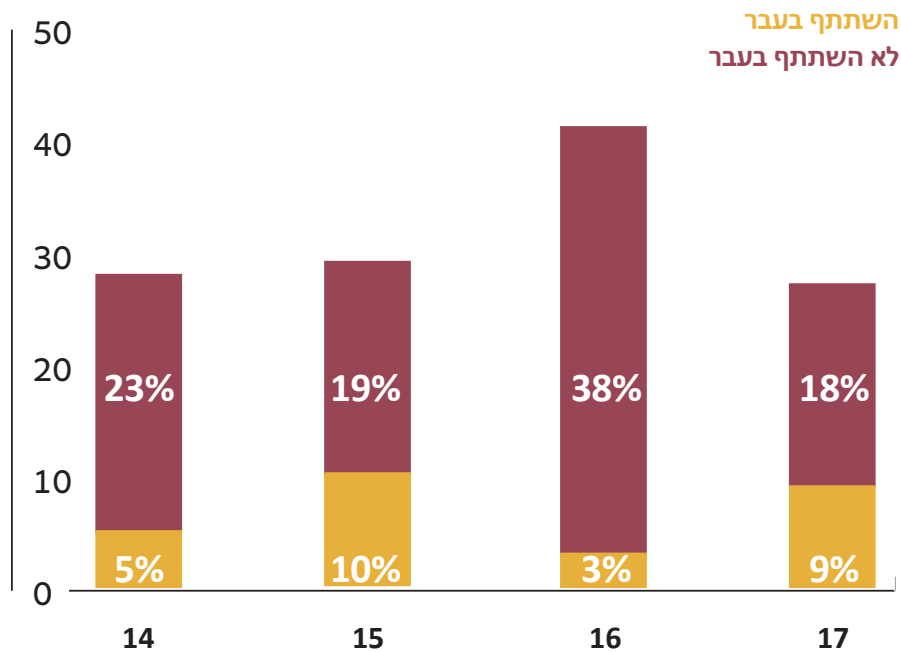
תרשים 16: משך הזמן הממוצע הרצוי להורים ולנוער עבור מחנה יום ומחנה עם לינה

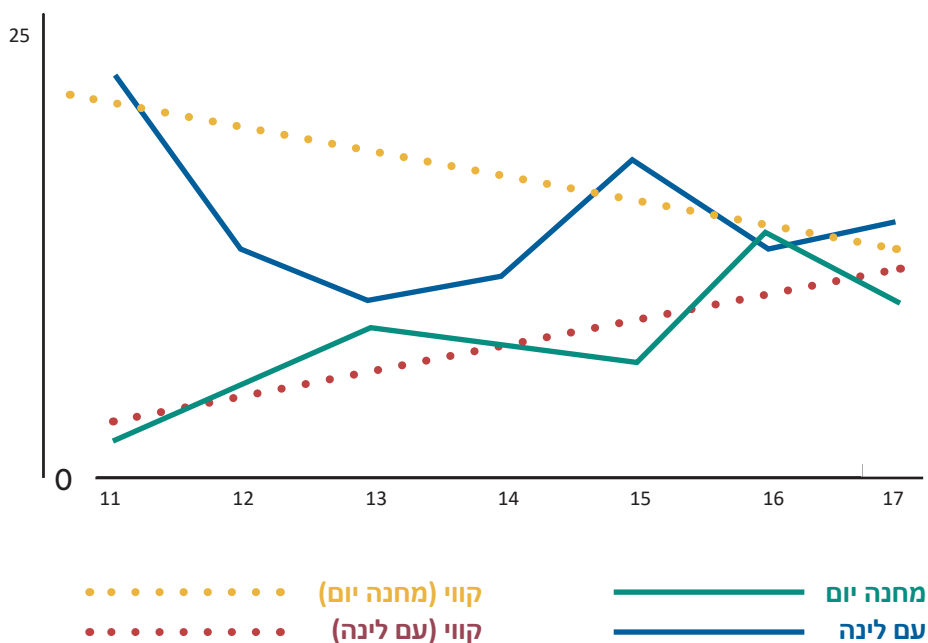
נוער שאינו משתתף בתוכניות קיץ מוכן לעשות זאת אם המחיר אינו שיקול. 70% ציינו שיהיו מוכנים להשתתף במחנה יום, ו-32% ציינו שיהיו מוכנים להשתתף במחנה של שבועיים או יותר. 76% ציינו שיהיו מוכנים להשתתף במחנה עם לינת לילה, אך 14% בלבד מעוניינים להשתתף בו במשך שבועיים או יותר. **נוער שאינו משתתף בתוכניות קיץ מוכן בשכיחות גבוהה לעשות זאת. היחס בין ההורים לילדים מבחינת משך הזמן הרצוי במחנות יום ולילה נותר דומה בין שהם משתתפים בהם ובין שלא.** ההורים רוצים מחנות יום ארוכים יותר ומחנות לילה קצרים יותר. בדקנו אם רצונם של בני הנוער להשתתף במחנות קיץ בעתיד משתנה בהתאם לגילם ובהתאם להשתתפות קודמת שלהם במחנה בעבר, אך לא נמצאו הבדלים מובהקים. מצאנו כי כ-20% מההורים עם ילדים מתחת לגיל 13 אינם מוכנים להרשות לילדיהם להשתתף במחנות עם

לינת לילה. מאחר שהשאלה הציגה נסיבות אידיאליות שבהן ההשתתפות אינה כרוכה בתשלום, עלינו להניח כי במציאות, כאשר יש משמעות לעלויות ולהפסד שכר עבודה, יותר בני נוער והוריהם לא יהיו מוכנים להשתתף במחנות קיץ. רק 4% מההורים בסקר ציינו שיהיו מוכנים להרשות לילדיהם בגיל הנעורים לצאת למחנה שנמשך יותר מ-28 יום, גם כאשר המחיר אינו מהווה שיקול.

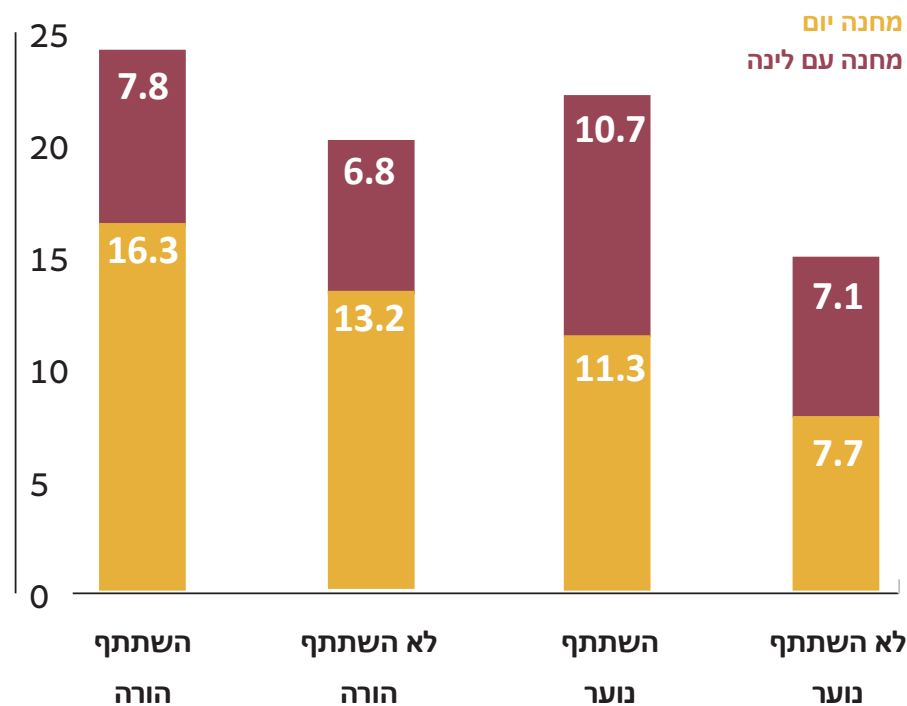
תרשים 17: נוער שאינו מוכן להשתתף לפי גיל, על פי השתתפות בעבר בתוכניות קיץ

תרשים 18: שיעור ההורים שאינם מוכנים להרשות לילדיהם להשתתף במחנות יום ולילה, על פי גיל הנער הצעיר ביותר במשפחה

תרשים 19: מספר ימים ממוצע לתוכנית קיץ אילו המחיר לא היה גורם, על בסיס השתתפות קודמת בתוכניות קיץ

שאלנו על משך המחנה הרצוי גם בראיונות. 42% מההורים שרואיינו השיבו כי חודש הוא פרק זמן ארוך מדי להימצא רחוק מהבית. כפי שאחד מהם אמר לנו, " בגיל צעיר כזה, להיות חודש מחוץ לבית זה קצת הזוי. אלה לא ילדי פנימייה." הורה אחר הסביר כי מחנה של חודש שלם אינו שכיח בישראל, ולדעת שליש מההורים - הורים ישראלים יתקשו מאוד להבין שהם לא יכולים לבקר את ילדם בכל רגע נתון, ולכן מחנה של חודש לא יהיה אטרקטיבי לרוב.

21% אמרו ששאלת משך המחנה היא נושא שצריך לדון בו עם ילדיהם, וציינו שיהיו מוכנים לשקול זאת אם ילדיהם יאהבו את הרעיון. מקצתם ראו בכך הזדמנות לילדים לרכוש עצמאות, להתמודד עם סביבה שונה, לבלות זמן הרחק מהמסכים, ולהימצא בחברת בני נוער אחרים. היו הורים שהעלו את האפשרות של לימוד אנגלית כהצדקה למחנה ארוך.

מעניין כי שני הורים עולים מבריה"מ לשעבר הביעו נכונות לשלוח את בני הנוער שלהם למחנה של חודש שלם, שכן הם עצמם השתתפו במחנות כאלה בנעוריהם, ולכן היו פתוחים לכך שילדיהם יחוו מחנה כזה בעצמם. כ-53% מבני הנוער שרואיינו ציינו כי הם עשויים לשקול מחנה של חודש שלם אם תוצע להם האפשרות המתאימה. הם הדגישו כי זו צריכה להיות "חוויה של ממש", וצריך שהמחנה לא יהיה משעמם ולא יחזור על עצמו. הממד החברתי הוזכר אף הוא, היות שהמחנה נחשב הזדמנות להכיר חברים חדשים, "לבלות איתם חודש שלם ולעשות הרבה כיף". עלתה גם הנקודה לבלות עם בני נוער דומים, החולקים תחומי עניין משותפים.

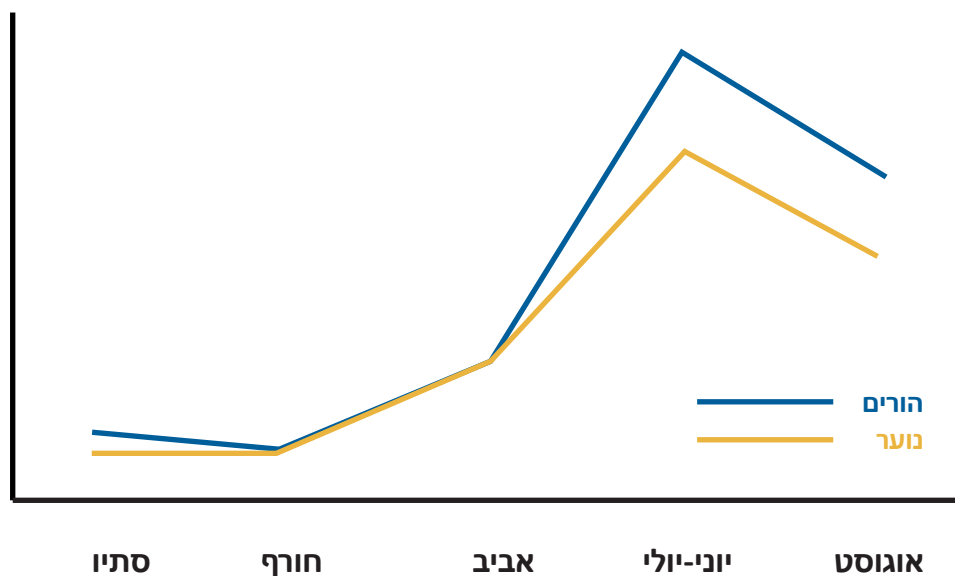
אחת המראיינות שהשתתפה במחנה בן שלושה שבועות במארכת ישראלית, העלתה את היתרונות

החברתיים של מחנה ממושך יותר. היא סיפרה: "היה לי קשה כשהמחנה היה כל כך קצר, רק שבוע. כי עד שהכרתי והתחברתי לאחרים, כבר היינו צריכים להיפרד. במחנה של שלושה שבועות היה יותר זמן להכיר לעומק, ללמוד יותר." אחרים סברו שחודש הוא זמן ארוך מדי להיות רחוק מהמשפחה והחברים (26%), ואילו היתר לא היו מעוניינים (21%).

העיתוי

בני הנוער וההורים מסכימים באופן כללי כי יוני ויולי הם החודשים הטובים ביותר לפעילויות חוץ-לימודיות. אוגוסט פחות טוב, אך גם מקובל על רבים. בדקנו אם המשיבים יהיו מוכנים לשקול לקיים פעילות חוץ-לימודית כמו מחנות גם בתקופות אחרות של השנה. בשאלון המקוון, מרבית המשפחות ציינו שהן אינן מעוניינות בפעילות כזאת במהלך שנת הלימודים. יש זמן מועט מאוד בסתיו או בחורף. עשויה להיות הזדמנות לפעילות באביב. תוצאות אלה משקפות את תוצאות המיפוי שלנו. רק 14% מבני הנוער ו-2% מההורים ציינו שאינם מעוניינים בפעילות חוץ-לימודית משום סוג לאורך שנת הלימודים. ההורים ובני הנוער מסכימים לגבי המועד המתאים ביותר לפעילויות. 30% מההורים ומבני הנוער ציינו שהאביב הוא מועד טוב. במילים אחרות, יש ביקוש נמוך מאוד לתוכניות שמתקיימות בסתיו ובחורף. ייתכן שיש הזדמנויות מסוימות לקיים תוכניות בחופשת פסח. ככלל, חלון ההזדמנות לתוכניות קיץ הוא קצר יחסית במהלך יולי.

תרשים 20: עונות השנה שהורים ונוער מעוניינים בהן לתוכניות קיץ

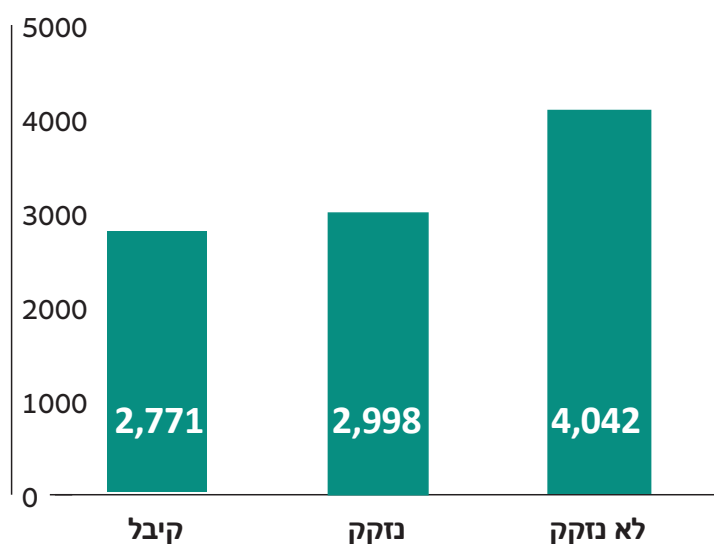

במהלך הראיונות עם המשפחות שמנו לב כי רק 14% מההורים ו-15% מבני הנוער היו מוכנים להשתתף במחנות במועדים אחרים בשנה מחוץ לחופשת הקיץ. כ-29% מההורים ו-15% מבני הנוער ציינו בין היתר התנגשויות בזמנים עם חופשות משפחתיות, או עם פעילויות פורמליות שעל הילד להשתתף בהן. הם אינם להוטים במיוחד למלא את החופשות מהלימודים בפעילויות פורמליות כמו מחנות. הבחנה זו מקבלת חיזוק נוסף מהעובדה ש-18% מההורים שרואיינו הסבירו שהחלטה לגבי פעילויות חוץ-לימודיות נתונה בידי ילדיהם.

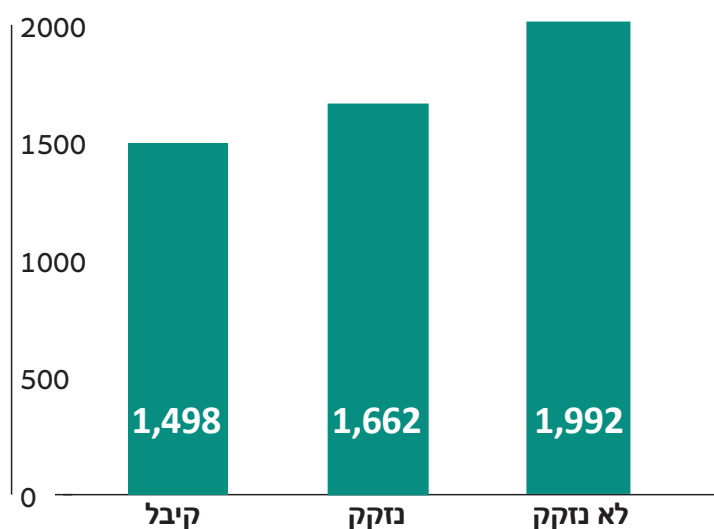
סיוע כספי

תוכניות רבות מקבלות סבסוד משמעותי, אך משפחות זקוקות לסיוע רב בהרבה מההיצע. על פי הסקר המקוון, מקרב אלה ששילמו על תוכניות קיץ, 43% היו זקוקים לסיוע כספי, אך רק 33% מהם קיבלו מימון חלקי לפחות. מבין אלה שקיבלו מימון, רק 16% קיבלו מלגה מלאה. במילים אחרות, משפחות רבות שזקוקות לסיוע כספי אינן מקבלות אותו כלל, ואלה שמקבלות מימון לרוב זוכות לסיוע חלקי בלבד. בדקנו אם הסבסוד הוענק בהתבסס על הכנסה לנפש של כל משפחה (ההכנסה מחולקת במספר הילדים + ההורים). התוצאות מראות הבדלים מזעריים בין מי שקיבלו סיוע למי שנזקקו לו אך לא קיבלו. הן גם מראות סטיית תקן גבוהה בהרבה בהכנסות של מי שקיבלו מימון. משפחות רבות זקוקות לסבסוד כדי לממן תוכניות יקרות. לכן לא רק המשפחות העניות ביותר מבקשות סיוע כספי. הורים עם צורך כלכלי משמעותי יותר מבקשים ומקבלים סיוע בסבירות גבוהה יותר, ומוציאים פחות על כל ילד מבני הנוער במשפחה.

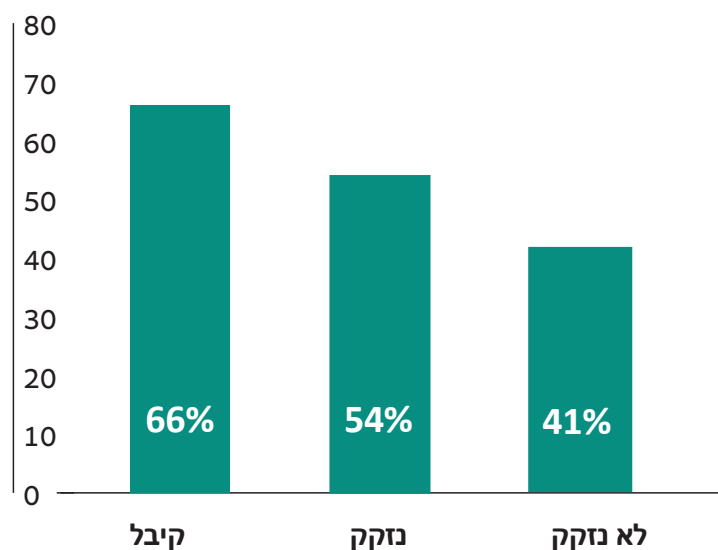
תרשים 21: הכנסה לנפש לפי קבלת סבסוד או צורך בסבסוד

תרשים 22: סכום ההוצאה על מחנות לפי קבלת סבסוד או צורך בסבסוד

תרשים 23: שיעור מההכנסה לנפש שהוצא על מחנות לפי קבלת סבסוד או צורך בסבסוד

במהלך הראיונות עם המשפחות עלתה גם שאלת העלות. רבים מהמראיינים הביעו אי-נוחות לדבר על נושא זה. כאשר נשאלו מהו לדעתם סכום סביר (מרבי), רבים היססו לנקוט בו - " אין לי מושג, שום קנה מידה או נקודת ייחוס למה להשוות", "תלוי גם במה שאהיה מסוגלת (כלכלית) באותה תקופה". אלה שהיו מוכנים לנקוט בסכום, ביססו אותו לרוב על עלויות קודמות. הסכום הנתפס כ" מקובל" הוא כ-1,000 שקלים בקירוב לשבוע, אם המחנה כולל חדר ללינה ואוכל. ההורים נשאלו מה היו רוצים לקבל תמורת תשלום נוסף, אך מעטים מאוד הציעו תשובה קונקרטית.

סוגיית העלות הוצגה באור אחר מצד שני הורים שהביעו דאגה במישור הסוציו-אקונומי; עלות גבוהה תשלול את השתתפותן של משפחות מעוטות הכנסה, דבר שאליו התנגדו בעיקרון: " קשה לי עם שירותים שהם לעשירים בלבד. אני רואה בזה חובה מוסרית וחברתית." הורה אחר שבנו יצא למחנה פרטי יקר יותר, גילה כי בגלל העלות ה" אסטרונומית", "היה מאוד קשה למצוא ילדים אחרים [מבין חבריו] שיצטרפו אליו."

השאלה של ריבוי ילדים במשפחה אחת גם היא מטרידה את ההורים. כפי שציינה אימא לתאומים, " אני לא יכולה לשלוח רק ילד אחד, אבל [העלות של] לשלוח שניים יחד... " משיב אחר אמר שהתקציב מוגבל, והם נאלצו להעדיף חופשה על פני המחנה. " אילו היה מדובר רק בילד אחד - מילא, אבל לכל הילדים העלות גבוהה מדי... אנחנו גם רוצים לצאת לחופשה המשפחתית שלנו. " שאלת סדרי העדיפויות עלתה גם היא: "כרגע אנחנו מוציאים כסף על שיעורי נהיגה... שאני רואה בהם השקעה. אני לא יודעת אם הייתי רוצה להוציא כסף על זה." לסיום, עלתה הטענה כי "לשלם על קייטנות היה הגיוני כשהן היו קטנות, אבל עכשיו כשהן גדולות ומעסיקות את עצמן, אפשר להוציא את הכסף על דברים אחרים."

תכנים רצויים במחנות נוער

תכנים טיפוסיים ופלורליסטיים במחנה

אין בנמצא מודל יחיד של מחנה קיץ שנותן מענה לכל תחומי העניין של בני הנוער והוריהם. בפרק זה נציג העדפות משותפות לתכנים טיפוסיים למחנה נוער (בידור, חברה, ספורט, תחביבים), וכן עמדות כלפי תוכן פלורליסטי במחנה (למידה, זהות ותכנים יהודיים).

תרשים 24: מודל קונספטואלי להשפעתו של תוכן טיפוסים במחנה על התוכן הפלורליסטי במחנה

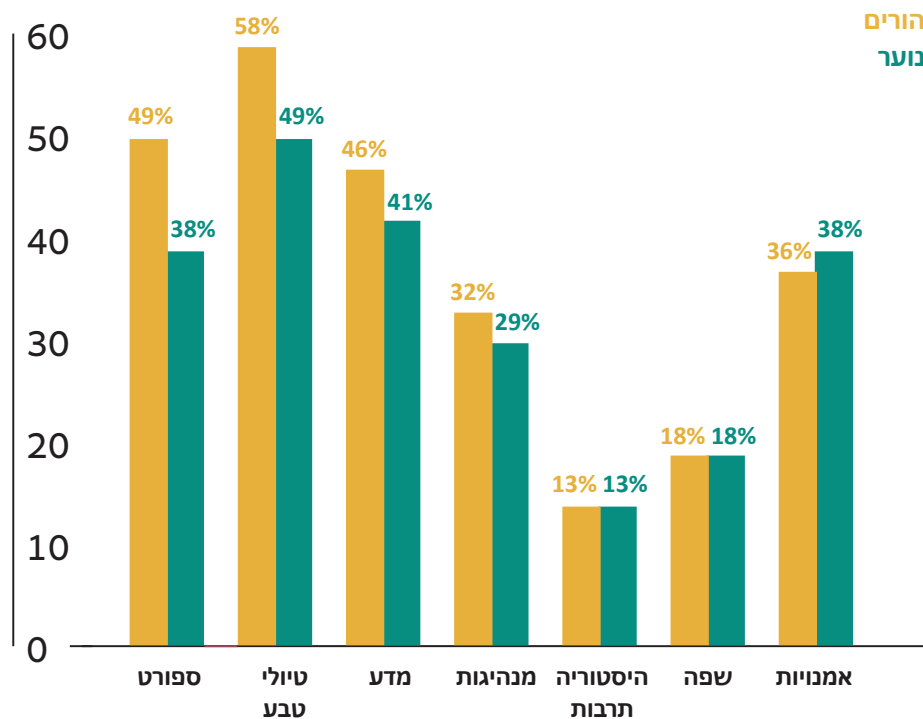
תוכן פלורליסטי במחנה
למידה, זהות ותכנים יהודיים

תוכן טיפוסים במחנה
בידור, חברה, ספורט, תחביבים

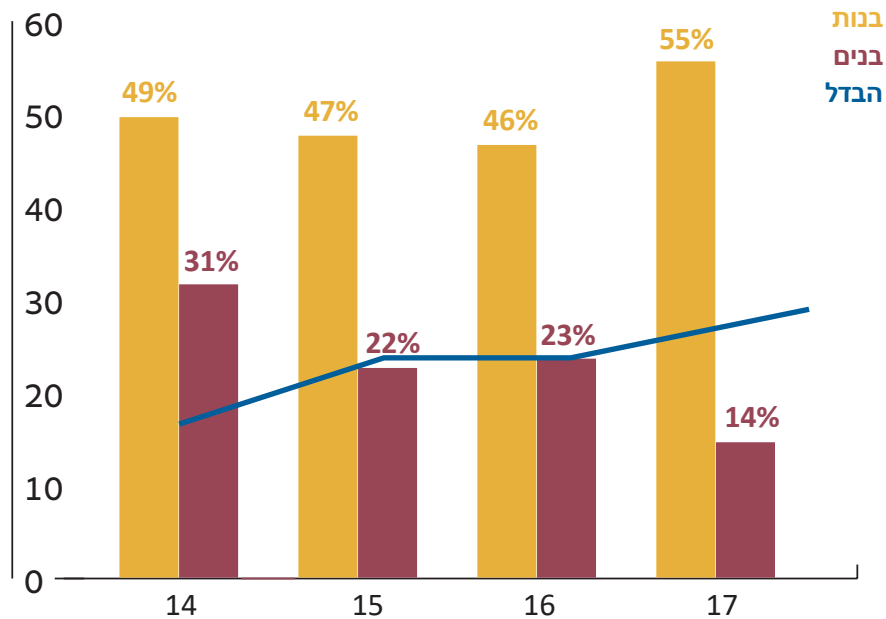
ההורים נטו להסכים עם בני הנוער לגבי סוגים של פעילויות טיפוסיות במחנה שמעניינים אותם, כאשר בחרו מתוך רשימה את סוגי התוכן החשובים להם ביותר. טיולים בטבע, ספורט ומדע היו שלושת תחומי העניין המובילים. פעילויות בנושאים של אמנויות ומנהיגות היו גם הן במקום גבוה בתחומי העניין. לשפה, היסטוריה ותרבות היה פחות ביקוש. התרשים הבא מראה את הדמיון בתחומי העניין בקרב בני הנוער וההורים.

תרשים 25: תחומי העניין של בני נוער למחנות קיץ, ותחומי העניין של הנוער בעיני ההורים

ניתוח נוסף חשף הבדלים גדולים בין הורים חילונים להורים מסורתיים מבחינת תחומי העניין של ילדיהם במסגרות חוץ-לימודיות. ההבדלים בין בני הנוער לפי דתיות היו מזעריים. הבדלים מבוססי גיל ומגדר היו מובהקים. ככלל, בנים מתעניינים יותר במדעים ובספורט. בנות מתעניינות יותר במנהיגות, בשפה ובמיוחד באמנויות. הבדלי העניין בפעילות אמנותית בין בנות לבנים גדלים עם הגיל.

תרשים 26: עניין באמנויות, בנים ובנות, לפי גיל

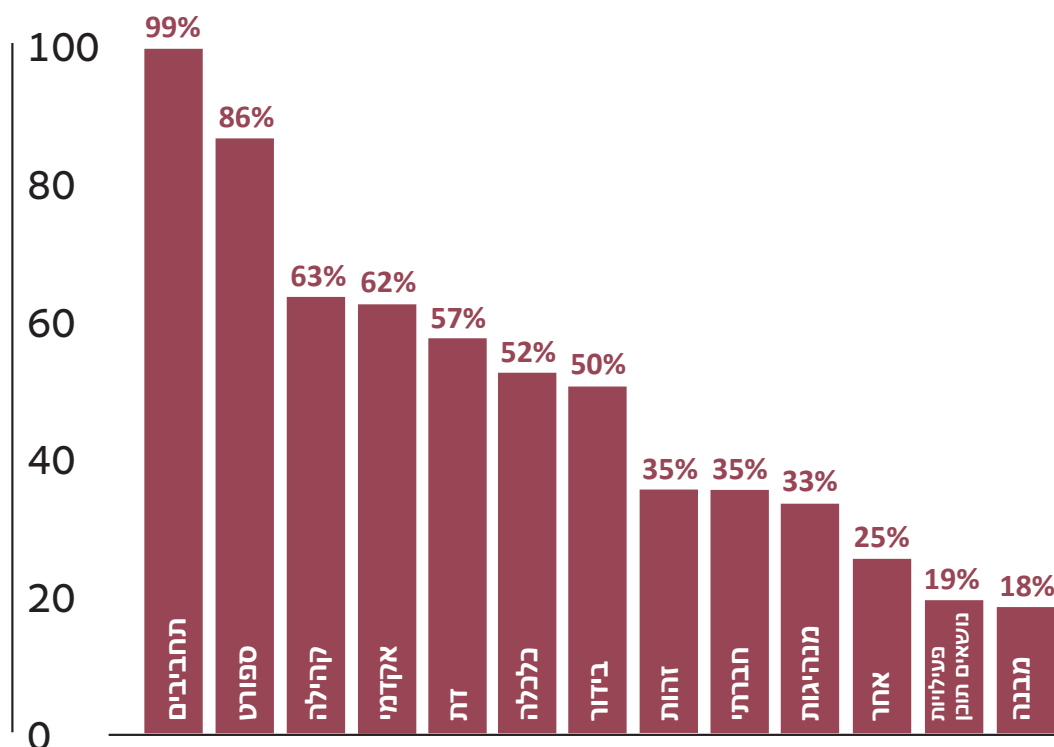
הערות פתוחות אודות המאפיינים החשובים ביותר של תוכניות קיץ

הטבלה הבאה מציגה את התפלגות התשובות המקודדות עבור התכונות שצוינו ראשונות בהערות הפתוחות בשאלון, לגבי המאפיינים החשובים ביותר של תוכניות קיץ. בדקנו את שיעור ההבדלים במאפיינים שצוינו ההורים ובני הנוער. בידור הוא המאפיין הראשון שבני הנוער וההורים הסכימו באותה מידה שעליו להיות חלק ממחנה קיץ. גם למידה היא נושא חשוב. דיון על כל אחת מהקטגוריות מובא בהמשך.

תרשים 27: התשובות המקודדות עבור המאפיין הראשון שצוין

נוער	הורים	סה"כ	מספר	
16%	16%	16%	149	(1) בילויים
15%	9%	12%	111	(2) למידה
19%	3%	11%	105	(3) ספורט
5%	16%	11%	100	אחר
7%	12%	10%	89	(4) זהות
6%	11%	9%	82	(5) הפן חברתי
6%	12%	9%	81	(6) מנהיגות
15%	0%	7%	68	(7) תחביבים
6%	5%	6%	52	(8) דת
2%	8%	5%	49	(9) מבנה
1%	5%	3%	31	(10) פעילויות
1%	1%	1%	11	(11) הפן כלכלי
1%	1%	1%	11	(12) קהילה
100%	100%	7%	939	סה"כ
			70	ללא סיווג

תרשים 28: שיעור בני הנוער/הורים שמעדיפים מאפיין מסוים של תוכנית קיץ (50% משמעו שוויון)

להלן 12 המאפיינים שקודדו מתוך התשובות הפתוחות. אנו מציגים את תוכן התשובות כמו גם את החפיפה עם מאפיינים אחרים.

(1) בילוי

בילוי הוא הקטגוריה השכיחה ביותר שהמשיבים מחפשים בתוכנית קיץ. אין הבדלים מובהקים באופן שבו הורים ונוער תופסים את חשיבות הבילוי. דוגמאות לסוגי הבילויים המבוקשים מצדם בתוכנית קיץ נעות מטיולים יקרים לחו"ל ועד הרפתקאות מחנאות ברחבי ישראל. אחד הנושאים העיקריים בתחום הבילוי הוא טיולים וספורט. המשיבים גם ציינו בילויי מוזיקה, בילוי בחיק הטבע (שלעתים שייך לקטגוריה של ספורט), ושילוב של סיורים באתרים בעלי חשיבות היסטורית ודתית.

(2) למידה

המשיבים רשמו מגוון נושאים שהיו רוצים ללמוד, בהם אדריכלות, אמנות, מחשבים, אקטואליה, טכנולוגיה, אנגלית ותוכניות של הכשרה מקצועית. רבים ציינו כי למידה קבוצתית חשובה מאוד, כמו גם יצירתיות, מנהיגות ודוגמאות אחרות של מושגים מהחינוך הבלתי פורמלי.

(3) ספורט

ספורט, אתלטיות/פעילות גופנית ובריאות היו המאפיין השלישי שהוזכר בשכיחות הגבוהה ביותר. קטגוריה זו חופפת באופן משמעותי לבילויים. פעילויות אקסטרים והישרדות קבוצתית הן מבוקשות מאוד. הנוער מתעניין מאוד בספורט בחיק הטבע, כמו טיפוס הרים, מסעות ורכיבה על סוסים. כדורגל הוא ספורט קבוצתי פופולרי.

(4) זהות ופולרליזם

יש לשער כי קיימת הטיה רבה מאוד בתשובות לטובת זהות ופולרליזם כתכונות מבוקשות. במילים אחרות, נראה שמשיבים רבים נטו לציין נושאים של זהות ופולרליזם בתשובותיהם בעקבות העיסוק בשאלון. לאחר מילוי שאלון על רמת העניין בתוכניות קיץ שמציעות נושאים של זהות יהודית ופולרליזם, המשיבים דנו בתכונות שהם מחפשים בתוכנית קיץ. לא סביר שבני הנוער שהשיבו לסקר מעוניינים בתכנים יהודיים ובספורט ברמה שווה. הם הציגו שלל מטרות אידיאולוגיות לתוכניות קיץ, אך מצאנו שההתעניינות בסוגיית הזהות קשורה במידה רבה להיותם דתיים.

(5) תחביבים

התחביבים בסקר התייחסו למגוון פעילויות, שבמקרים רבים הצטלבו עם קטגוריית הלמידה. הובע עניין מסוים באמנויות ויצירה, מחול, ציור, אופנה, קולנוע ותסריטאות, גרפיקה, עיצוב פנים, בעלי חיים ותיאטרון.

(6) דת

הערות בנושאי דת התמקדו בעיקר בחגים, מנהגים, לימוד תנ"ך, מורשת, אורח חיים יהודי ותפילות. היו שצינו שהם אינם רוצים שום תוכן דתי בתוכניות הקיץ שלהם, וכתבו לדוגמה "לא תורה" ו"ערכים יהודיים חילוניים". תשובות אלה סווגו כ "אחר".

(7) פורמט

פורמט התוכנית נוגע למתקנים, למסגרת הפעילויות ולארגון. היו שהזכירו את חשיבות המיקום. עלו הערות סותרות על כך שמחנות צריכים לתת חופש למשתתפים, ומנגד שיש חשיבות למבנה. נראה כי ההערה "חופש מלימודים שגרתיים" מגלמת את התחושה שתוכניות קיץ אינן צריכות להעיק על הנוער עם תוכן לימודי. המשיבים הזכירו בטיחות וביטחון, וכן את הכשרת המדריכים ושקיפות הניהול והפעילויות.

(8) הפן חברתי

מאפיינים חברתיים הוזכרו יותר מצד ההורים. אף שגם בני הנוער עשויים להיות מעוניינים בהיבטים החברתיים של תוכניות קיץ, פחות סביר שיוזדו בכך. הורים מקבלים החלטות לגבי תוכניות הקיץ גם על סמך סוגי החברויות שהילדים רוכשים במקומות הללו בהשוואה לחברויות, או היעדרן, שיכולות להירקם בתוכנית אחרת או ללא תוכנית כלל.

(9) מנהיגות

הערות על מנהיגות היו מזוהות במידה רבה עם קבוצת החילונים-שומרי-המסורת. הערות אלה התמקדו בהעצמת בני הנוער, בקידום ערכים, משמעת ועבודת צוות.

(10) פעילויות

משתתפים רבים ציינו כי התכנים של התוכנית חשובים מאוד. יכולה להיות חפיפה בין התכנים הללו לתחביבים. אחרים אמרו שחשוב שיוצעו למשתתפים מגוון פעילויות, ושעליהן להיות מעניינות ולמשוך את לבם של בני הנוער.

11) הפן כלכלי

במאפיינים הכלכליים הודגש כי תוכניות הקיץ צריכות להיות שוות לכל כיס או לקדם יזמות או תעסוקה. הייתה חפיפה של קטגוריה זו עם למידה, שכן המשיבים העידו על עניין בהשתתפות בתוכנית קיץ שתספק כישורים מקצועיים ואפילו עבודה בשכר.

12) קהילה

פעילויות בקהילה לא הוזכרו רבות, אך כמה משיבים ציינו עזרה לנזקקים, תרומה לחברה ועבודה התנדבותית כהיבטים חשובים של תוכניות קיץ. קטגוריה זו ומנהיגות חופפות אפוא במידת מה.

הקטגוריה "אחר" כוללת רשימה של הערות שלא התאימו לאף אחת מהקטגוריות שלנו. חלק מהמשיבים הללו אמרו ששום תכונות לא עניינו אותם, והם פשוט לא מעוניינים בתוכניות מסוג זה. אחרים נתנו תשובות שנקשרו לקידום תחומי העניין של הנוער, חופש, כבוד וחוויה מיוחדת.

כדי להפיק תובנות מהערות המשיבים, ניתחנו סטטיסטית את מאפייני תוכניות הקיץ שהזכירה כל אחת מהקבוצות על הרצף של דתיות-מנהגים: חילונים שאינם שומרי מסורת, חילונים-שומרי-מסורת ודתיים. מתחוויר שהעניין בזהות ודת קשור במידה רבה להוויה הדתית. חילונים-שומרי-מסורת התעניינו יותר במנהיגות ובפעילויות. חילונים שאינם שומרי מסורת התעניינו יותר בתחביבים, קהילה ומאפיינים כלכליים. בילויים, למידה, פורמט, ספורט והיבטים חברתיים – היו חשובים לכולם.

תרשים 29: תחומי עניין בתוכניות קיץ לפי אורח חיים ומעל - תחומי עניין משותפים

דיונים על התכנים במחנות נוער

שלושה תכנים רצויים מרכזיים עלו מהראיונות המשפחתיים: (1) אהבת הארץ; (2) רכישת מיומנויות ופעילות בחיק הטבע; (3) פעילויות וכישורים חברתיים. כל אחד מן הנושאים הללו צוין על ידי כ-25% מההורים. בני הנוער התייחסו פחות לאהבת הארץ כנושא תוכן, אך 26% ציינו רכישת מיומנויות ופעילות בחיק הטבע, ו-42% ציינו פעילויות וכישורים חברתיים.

תרשים 30: התכנים הרצויים במחנה נוער שעלו מהראיונות המשפחתיים

אהבת הארץ « פעילויות בשטח « פעילויות חברתיות

המושג 'אהבת הארץ', ששורשיו בהגות היהודית, קשור במובהק לציונות ולסיפורה של מדינת ישראל. הוזכרה התרומה לחברה לצד "שילמדו עד כמה המדינה שלנו חשובה". אחרים ראו בנושא זה רכישת ערכים.

אהבת הארץ

"...ערכים של אהבת הארץ מבחינה פיזית, באמצעות טיולים, אולי באמת קצת רקע ציוני... מאיפה צמחה המדינה."

הקשר בין אהבת הארץ לטיולים רגליים צוין פעמים רבות כדרך בלתי מתווכת ללמוד על הארץ, על המורשת שלה ועל החברה. הוא קשור לתפיסה מקובלת שהדרך הנכונה להכיר את הארץ היא ברגליים, כלומר להתהלך לאורכה ולרוחבה.

צוינו גם פעילויות אחרות הקשורות בכך, כמו שָׂדָאוֹת (תורת השדה, כישורי הישרדות), ניווט וכדומה. פעילויות אלה דורשות עבודת צוות, והן שמות דגש בכישורים שאינם נלמדים באופן טבעי בחיים העירוניים. כמה מהורים דיברו בנוסטלגיה על פעילות בחיק הטבע בהתייחס למחנות שבהם השתתפו בנערוֹתם.

פעילות בחיק הטבע

"לחיות בטבע. אני זוכרת אותנו בצופים בונים את המחנה. תנאי השדה – יש בזה משהו שמקרב מאוד את כל הילדים."

פעילויות וכישורים חברתיים הם איכויות חשובות שההורים רוצים במחנה קיץ. מקצתם הסבירו שהם רוצים שילדיהם יתנתקו מצפיה במסכים וייצרו אינטראקציה עם אחרים. בדומה, היו שהדגישו פיתוח כישורים חברתיים, שהייה במחיצתם של בני נוער באותה קבוצת הגיל, למידה לקבל את האחר וכן הלאה. בני נוער רבים דיברו על הבילוי עם חבריהם ועל השתתפות בפעילויות חברתיות.

כישורים חברתיים

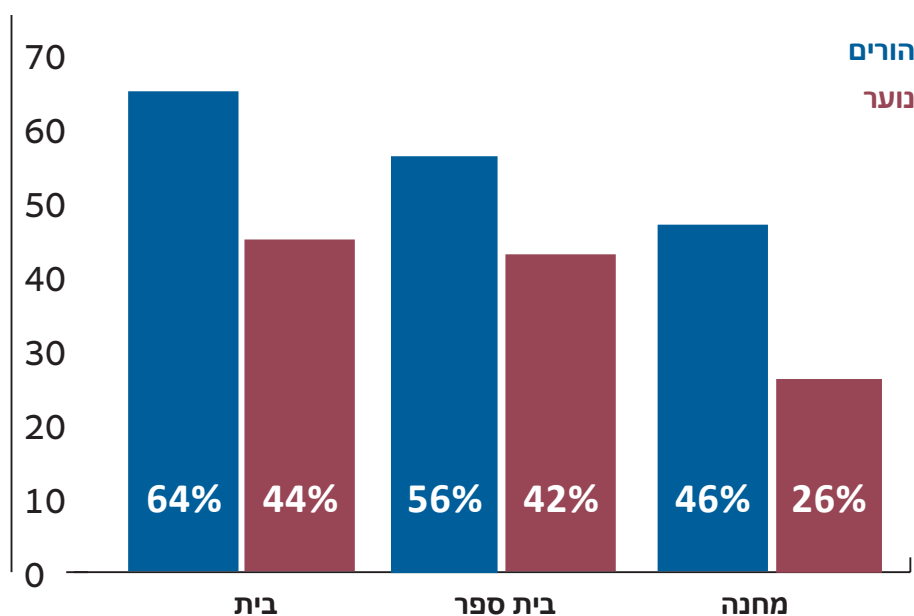
"פיתוח והעצמה אישית, עמידה מול קהל... אני חושבת שהתנסויות עם בני גילם, שבמסגרתן הם מפתחים מיומנויות חברתיות שמתמקדות בהיכרות עם אחרים, קבלת האחר, סובלנות וסבלנות, יותר פעילויות חברתיות."

הכללת תוכן יהודי ופלורליזם

שאיפה למורשת ותרבות יהודית בבית, בבית הספר ובמחנה

שאלנו את משיבי הסקר שלוש שאלות כדי לאמוד באיזו מידה הם רוצים לחשוף את ילדיהם למורשת ותרבות יהודיות בבית, בבית הספר ובפעילויות פנאי. השאלה על תוכניות הקיץ יוחדה למורשת ותרבות יהודיות שתואמות את הזהות היהודית שלהם. ככלל, 54% מאמינים במידה רבה בהנחלת מורשת ותרבות יהודיות לילדיהם בבית, 49% סבורים שבית הספר צריך ללמד נושאים אלה, ורק 36% חושבים שתוכנית קיץ (מחנה) צריכה לעסוק בהם. נשים ובנות דיווחו על עניין רב מעט יותר ללמוד על תרבות יהודית ($p < .05$). היו גם הבדלים ניכרים בין אזור לאזור. משיבים מהדרום ומירושלים התעניינו הרבה יותר בלמידה על תרבות יהודית, בשעה שמשיבים מאזור השרון הפגינו עניין נמוך במובהק. ייתכן שהבדלים אלה משקפים הבדלים דמוגרפיים, כגון העובדה שהאוכלוסייה בירושלים דתית יותר מאשר בגוש דן.

תרשים 31: שיעור ההורים והנוער המעוניינים "במידה רבה" במורשת ותרבות יהודיות בבית, בבית הספר ובמחנה

כאשר בחנו רק את העניין במורשת ותרבות יהודיות במחנה נוער בקיץ, מצאנו שהמשתתפים בקבוצות נוער דתי גילו עניין רב יותר. יותר ממחצית מהחילונים-שומרי-המסורת שהשתתפו בתוכניות קיץ מעוניינים במידה רבה במורשת ותרבות יהודית בבית, בבית הספר ובמחנה, בלי קשר לשאלה אם השתתפו במסגרת קבוצת נוער, אם לאו. בקרב חילונים שאינם שומרים על מנהיגים יהודיים רבים בבית, התמיכה במורשת ובמסורת יהודיות במחנות קיץ הייתה נמוכה ביותר, ונראה כי ההשתתפות במחנות קיץ אינה משפיעה על שיעור זה.

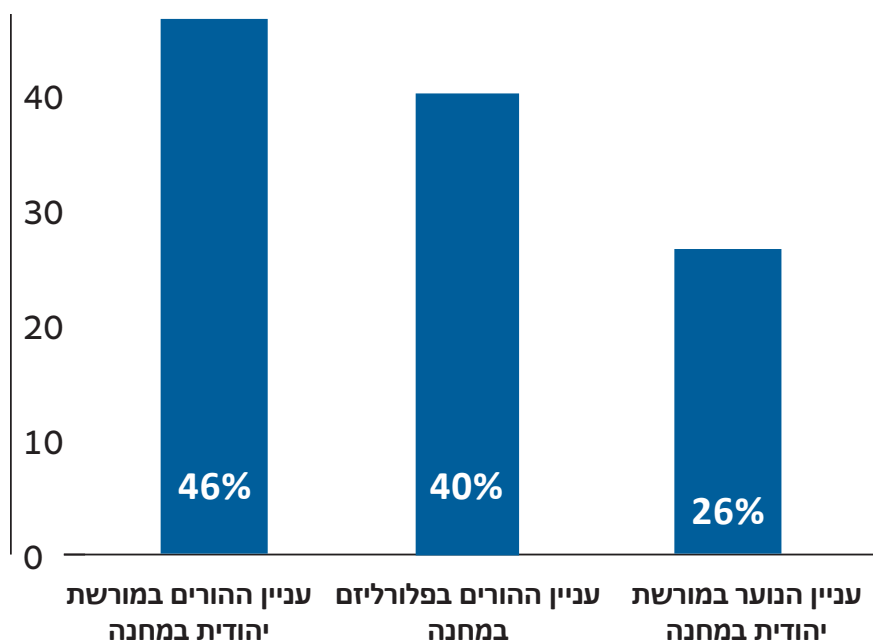
תרשים 23: שיעור המעוניינים "במידה רבה" בנושאי מורשת ותרבות יהודיות במחנה קיץ, לפי דתיות והשתתפות בתוכניות קיץ

לא משתתף	תוכנית קיץ אחרת	קבוצת נוער	
46%	58%	70%	דתי
20%	54%	56%	חילוני-שומר-מסורת
6%	14%	10%	חילוני

רצון בתוכן יהודי ופלורליסטי במחנה

ההורים ובני הנוער נשאלו על הכללת תכנים יהודיים במחנה לצד "מוטיבים של יהדות פלורליסטית, כמו למשל שילוב בין ערכים יהודיים ודמוקרטיים ו/או היכרות עם מגוון זהויות ברצף הדתי-חילוני". ככלל, בני הנוער גילו פחות עניין בתוכן יהודי במחנה, ונראה שיש להם גם פחות עניין בתוכן פלורליסטי. למעשה, יש פחות עניין בנושאים של פלורליזם מאשר במורשת ותרבות יהודיות.

תרשים 33: שיעור המעוניינים "במידה רבה" במורשת ותרבות יהודיות ובנושאים פלורליסטיים במחנה קיץ

ככלל, 40% מהמשיבים מעוניינים במידה רבה שילדיהם ילמדו נושאים של פלורליזם יהודי. הטבלה הבאה מציגה את הבדלי הדעות על בסיס שלוש קטגוריות של דתיות ושלוש קטגוריות של השתתפות בתוכניות קיץ. רמת העניין הגבוהה של קבוצת החילונים-שומרי-המסורת בנושאים הללו בולטת לעין.

תרשים 34: שיעור המעוניינים בנושאים פלורליסטיים במחנה לפי דתיות והשתתפות בתוכניות קיץ

לא משתתף	תוכנית קיץ אחרת	קבוצת נוער	
45%	47%	38%	דתי
50%	79%	77%	חילוני-שומר-מסורת
24%	25%	36%	חילוני

חילונים-שומרי-מסורת נלהבים יותר לגבי נושאים אלה. חילונים שאינם מעורבים בתנועת נוער ואינם משתתפים בתוכניות, מפגינים הכי פחות עניין בנושא. משיבים דתיים מחוץ לתנועות הנוער שאינם משתתפים בתוכניות, מגלים לעומתם יתר עניין. מעניין כי המשיבים הדתיים יותר מוכנים לכלול תוכן פלורליסטי יותר מהחילונים - ממצא שחושף אוכלוסייה חילונית שאינה שומרת על מנהגים יהודיים ובד בבד מתנגדת ללימוד פלורליסטי. אוכלוסייה זו נפרדת מתת-הקבוצה החילונית השומרת מסורת שמעוניינת מאוד בחינוך פלורליסטי, במיוחד אלה שמשותפים בתוכניות קיץ.

הבדלים בשאיפה לתוכן יהודי ופלורליזם על פי רמת דתיות

ההורים שואפים ליותר מורשת ותרבות יהודיות בבית, בבית הספר ובפעילויות הפנאי. הרצונו סדרת גרסיות לכל אחת מהשאלות, והתחוויר כי המודלים החלשים ביותר הם אלה המשלבים מורשת ותרבות יהודיות בבית הספר. הורים ככלל, כמו גם הורים ובני נוער דתיים יותר בפרט, מאמינים במידה רבה בלימוד תכנים רבים יותר של מורשת ותרבות יהודיות בבתי הספר, ואילו מאפיינים דמוגרפיים אחרים נמצאו פחות מובהקים ביכולתם לנבא עמדה זו. כללנו במודל שלנו את המעורבות בתוכנית קיץ של קבוצה או ארגון נוער, וכן את רמת הקיום של מנהגים יהודיים בבית או הרצון בכך. כאשר ניטרלנו משתנים אלה, עדיין מצאנו שהורים בכלל, והורים ובני נוער דתיים יותר בפרט, מאמינים שצריך ללמד תכנים רבים יותר של מורשת ותרבות יהודיות. מי שמעורבים בקבוצת נוער או ארגון נוער שמפעילים תוכניות קיץ, פחות מאמינים בכך. **מי שמקיימים מנהגים יהודיים בבית, ובמיוחד מי שרוצים לשמר יותר מסורות בבית, מגלים רצון משמעותי בהרבה ללמד וללמוד מסורות יהודיות ותרבות יהודית.**

מודל הרגרסיה להשתתפות בתוכניות פנאי הכוללות מורשת ותרבות יהודיות הראה ממצאים מעניינים וניבויים יציבים. בקרב הוריהם של משתתפי קבוצות נוער, המודל שלנו מנבא שפחות מ-30% יגלו עניין רב במורשת יהודית במחנה. אלה שאינם משתתפים בתוכניות קיץ של תנועת נוער/ארגון נוער יגלו עניין מועט עוד יותר, ואלה שלא משתתפים שום תוכנית הכי פחות מעוניינים. מקרב הנוער החילוני, רק 13% מגלים עניין רב. הניבויים מזנקים ל-85% עבור הורים דתיים המעורבים בתנועות נוער. **קיים גם רצון עז לתוכניות עם תכנים של מורשת ותרבות יהודיות בקרב חילונים שמקיימים מנהגים בבית.** על פי המודל שלנו, הסיכוי למצוא נוער חילוני שאינו מקיים מנהגים בבית ואינו משתתף בתוכנית קיץ כרגע, ורוצה במידה רבה להשתתף בתוכנית עם

מורשת ותרבות יהודיות, הוא 3% בלבד מקרב אלה שאינם משתתפים כלל, ו-5% בלבד מקרב משתתפי תנועות הנוער. יש רמת עניין נמוכה מאוד לעומת נוער חילוני-שומר-מסורת שמעורב בתנועות הנוער, שמתוכו 43% מעוניינים במורשת ותרבות יהודיות במחנה, ו-15% מעוניינים בכך מקרב אלה שאינם משתתפים.

הקהילה שמעוניינת בהכללת מורשת ותרבות יהודיות בתוכניות קיץ היא הקהילה שכבר משתתפת בתוכניות אלה. מי שמשתתפים כעת בתוכנית קיץ שכוללת תכנים של מורשת ותרבות יהודית עדיין מעוניינים להמשיך בתוכניות אלה. אין מתאם מובהק בין הרצון בתוכן יהודי ופלורליזם במחנה לבין סוג התוכנית שבה משתתפים או לבין זהותו של המשיב, אך כן מצאנו הבדלים מובהקים אחרים. בנות חילוניות-שומרות-מסורת מתעניינות במיוחד בלמידה על תרבות יהודית במידה מסוימת עד במידה רבה. ככלל, קבוצת החילונים-שומרי-המסורת המשתתפים בקבוצות נוער, מעוניינת הרבה יותר בתרבות ובמורשת יהודיות במסגרות קיץ.

הגדרות של פלורליזם

לצד תרבות וזהות יהודיות, נשאלו המרואיינים על חינוך לפלורליזם. פלורליזם נתפס כנושא חשוב בקרב חלק מההורים, ואילו אחרים התעלמו מהשאלה לחלוטין והתמקדו בתוכן היהודי בלבד. למעשה, הורים אחדים ציינו שהם לא מכירים את המושג וביקשו הסבר קצר לגביו. להלן דוגמאות מתגובותיהם:

פלורליזם כקבלה של דתיות אחרת

"אני חושבת שיש דתיים שעבורם החילונים אינם יהודים... כשנסעים לארה"ב יש הרבה יהודים ש[עברו] גיור רפורמי, וכאן חלק מהקיצינים לא מכירים בהם. ואני חושבת שצריך להכיר בהם – גם הם יהודים."

"אתה תסביר לי מה זה פלורליזם, יש לי בעיה עם זרמים אחרים. אנחנו אורתודוקסים, אז אני לא יודעת למה אתה מתכוון. אין לי בעיה למפגש עם חילונים... אני מכבדת את כולם, אבל אני אורתודוקסית. אין לי בעיה שהילדים יכירו זרמים אחרים באופן כללי, אבל שלא ילכו לבית כנסת עם רבה או לעלייה לתורה של בנות."

מרבית המרואיינים קשרו פלורליזם לחלוקה הפנים-ישראלית בין חילונים ודתיים, ולרוב תיארו אותו כעניין של דו-קיום או כבוד הדדי. נושא זה הובע כרצון לראות את האחר באמת, בדגש על סובלנות משני הצדדים. נושא ההדדיות העסיק את המרואיינים, והם רצו לראות "דיאלוג, ויכוח, להציג את שני הצדדים של כל דבר". קריאה כזאת לדיאלוג דו-סטרי הגיונית כאשר מביאים בחשבון כי חלק מהתשובות לוו בספקנות-מה. כלומר, עבור מקצת האנשים, דת בישראל קשורה לצורות של הדרה. מנקודת מבט חילונית, היו שפקפקו בפתיחות האמיתית של דיאלוג כזה.

ספקנות כלפי פלורליזם

האם באמת יהיה 'פלורליזם' משמעותי, או אולי איזושהי הכוונה להתעמקות בדת... אני תוהה כמה הדיאלוג באמת יכול להיות פתוח."

פלורליזם לרוב מתפרש כגיוון אתני, כמו ההרכב של מזרחים ואשכנזים, עולים וילידי הארץ, וכן הלאה. פלורליזם גם מתייחס ליחסים בין הקטגוריות של המגזרים היהודיים בישראל, כמו חילונים, מסורתיים, דתיים וחרדים.

מעטים (2-6 מתוך 58 משיבים) דיברו על זרמים שונים בדת (רפורמים, קונסרבטיביים וכו'). השיחות על פלורליזם בקשר לגיוון אתני ודתי היו חיוביות בדרך כלל.

פלורליזם כקבלה של אתניות אחרת

"כשמדברים על דברים יהודיים בארץ, יש נטייה לעצום את העיניים מזהויות אחרות [אתניות], להתעלם מדתות אחרות. יש איזושהי בדלנות בארץ."

"להבין שבמדינה חיים עוד אנשים... סביבנו יש המון כפרים ערביים, אז להבין את המבנה של החברה הישראלית, ממה היא מורכבת, מה המשמעות של לחיות יחד במדינה כזו... זה מה שאני רוצה [שהילדים שלי] יקבלו [מהמחנה]. לא רק כיף, [אלא ללמוד] שאפשר לחיות יחד במדינה, כי אפשר." עמדות כלפי תכנים יהודיים ופלורליזם במחנה

זיהינו ארבע קטגוריות עיקריות של תשובות הורים, שנשאלו בראיונות המשפחתיים אם הם עשויים להיות מעוניינים לשלוח את ילדיהם למחנה קיץ העוסק בנושאים של זהות יהודית ופלורליזם: (1) אדישות; (2) עמדות חיוביות; (3) הסתייגויות; (4) עמדות שליליות.

(1) אדישות

"כן, למה לא. אם זה יעניין את הבת שלי והיא תרצה. (והאם זה חשוב לך כהורה?) פחות, ואני יודע גם שהיא פחות בעניין של תכנים כאלו. אבל לי אין שום התנגדות."

ככלל, 10% מההורים ו-15% מבני הנוער לא התנגדו ומאידך לא אימצו את ההצעה.

(2) עמדות חיוביות

"חשוב לי שהם יקבלו טעימה קטנה מכל דבר."

ככלל, 23% מההורים הגיבו בחיוב וציינו שיהיו מוכנים לשקול מחנה כזה. מקצתם היו מעוניינים לחשוף את ילדיהם לתפיסה של דו-קיום. אימא מירושלים הסבירה שהחברה הישראלית נעשית מופרדת יותר, והיא רוצה שילדיה יכירו ויקבלו את האחר. ירושלמית אחרת הסבירה שאף שהיא עצמה חילונית, היא לא אוהבת שהחברה החילונית מוקיעה כל דבר דתי. אך בהקשר זה היא ראתה צורך להדגיש, שפתיחות כזאת ולמידה על האחר חייבות להיות דיאלוג דו-כיווני.

מקצת ההורים הסבירו שהם רוצים שילדיהם ייחשפו למגוון דעות וחוויות. לסיום, חלק ציינו שיש להם קשר ליהדות, ולכן הם רוצים לחנך את ילדיהם בתחום זה. הורה אחת בפרט בלטה מהיתר: אם יחידנית חילונית בעלת רקע דתי העלתה את שאלת השמירה על תחושה של מסורת במסגרת החיים בחברה חילונית: "מאוד חשוב לי לספק קווי יסוד. אני מגמישה את שמירת המסורת, אבל חשוב לי לא לאבד את זה... לבן שלי אין את המודעות הזאת. הוא צריך ללמוד בעצמו." רק 15% מבני הנוער שרואיינו גילו עניין בזהות ומורשת יהודיות בתוכניות קיץ.

עמדות חיוביות כלפי מורשת

" זה הלאום שלי, הדת שלי. השורשים שלי מעניינים אותי. לראות מקרים שבהם הדת קצת שונה."

עמדות חיוביות כלפי תוכן יהודי במכינה

"אני רוצה ללכת למכינה, ובמכינות מדגישים מאוד את הנושאים האלה... כי אף אחד לא מדבר איתנו על זה בבית הספר, וללמוד את זה לבד יכול להיות נורא מבלבל."

כאשר מתמקדים בשאלה הפתוחה בסקר, השיעורים משתנים במידה מסוימת, ומתגלה פער ברור בין חילונים-שומרי-מסורת לבין חילונים שאינם שומרי מסורת. בקרב הקבוצה הראשונה, כ-71% מההורים ו-45% מבני הנוער מעוניינים במחנה הכולל נושאים יהודיים. בדומה לראיונות עם המשפחות, משיבי הסקר התייחסו לצורך בדו-קיום ובחשיפה למגוון דעות. הם גם ציינו שהם יהודים ושחשוב "ללמוד על המורשת שלך". אחדים הסבירו שיש צורך ליצור "כמה שיותר קשרים ליהדות", ואחרים ציינו שהם מתעניינים בנושא.

אם נתבונן בקבוצת החילונים שאינם מקיימים מנהגים יהודיים, רק 30% מההורים ו-26% מבני הנוער הראו אינדיקציה ברורה לעניין המובהק שלהם במחנה מסוג זה. כאן, חלק מההורים דיברו על ההזדמנות להעשיר את חיי ילדיהם, לחשוף אותם לרעיונות חדשים ולייצר תחושת שייכות. עבור כמה מהם, הדבר ניתן להשגה לצד קיום בית חילוני, ובכך יש אפשרות לדעתם לקיים את שני הדברים.

מקרב בני הנוער, אחדים הסבירו שחשוב להגיע להבנה טובה יותר של ה"לאום" שלהם, ללמוד יותר על התרבות הישראלית והיהודית, והסיבה הנפוצה ביותר – לדעתם זה מעניין.

הסתייגויות

"אם אלה תכנים של המסורת אז בסדר, אבל לא תכנים משיחיים... אני חושבת שכל התכנים שמשתייכים למסורת [הם בסדר], יותר מאשר למצוות – הצד החברתי של היהדות שכל כך נחמד, לא הצד הדתי."

בשלב קודם דיווחנו שמארגני המחנות מתארים הדת/החלנה והכללה של תוכן יהודי ופלורליזם בתוכניות המחנה כנושא שנוי במחלוקת. בקרב ההורים ובני הנוער שרואיינו, 23% מהראשונים ו-25% מהאחרונים הביעו הסתייגויות. הורים חילונים רבים ביטאו אישור זהיר - אישור לפלורליזם המלווה בחשש מפני היבטים דתיים יותר. רבים ניסו להבדיל בין תרבות או מסורת לבין הצדדים הדוגמטיים יותר של הדת. רבים מההורים החילונים התנגדו למה שהם תופסים ככפייה דתית.

תשובות בני הנוער היו שונות מאלה של הוריהם. הנוער לא עסק באופן גלוי בשאלות של מסורת לעומת דת וכן הלאה. אלא שתשובותיהם היו בלתי מחייבות: "אני לא יודעת. יש מצב אבל אני לא בטוחה... המונחים בשאלות לא היו ברורים, אני לא יודעת כמה אני אתחבר." מרואיין אחר שאל למה אנו מתכוונים בתרבות וזהות יהודיות, ואז אמר יחד כן ולא וסיכם את תשובתו ב-"אני לא בדיוק יודע מה זה, אבל כן." תשובות כאלה חושפות מידה של אי-בהירות סביב המושגים של תרבות וזהות יהודיות כמו גם של פלורליזם; לא תמיד יש להם משמעות רבה לנוער ישראלי.

לסיום, חלק מבני הנוער ציינו כי הם מוכנים להשתתף, אך רק אם התוכן היהודי מלווה בתוכן אחר. על פי השאלה הפתוחה בסקר, תשובה מסוג זה הייתה פחות נפוצה. ראשית, בקרב חילונים-שומרי-מסורת, כ-8% מההורים ו-7% מבני הנוער הביעו הסתייגות. כאן ההורים הדגישו את הצורך לשמור על "איזון עדין בין יהדות לישראליות" ולהימנע מכפייה דתית. גם בני הנוער הביעו חשש מפני דגש מופרז ביהדות על פני ישראליות.

4) עמדות שליליות

"אני פשוט חושבת שאם מישהו שולח את הילדים שלו... בציפייה שהם ילמדו מה זו יהדות או דת, ובכן, זה לא מדויק. אם אני הייתי דתייה והייתי רוצה לשלוח את הילדים שלי למסגרות דתיות, זה היה הגיוני. אבל כחילונית בטח לא הייתי רוצה שהילדים ילכו למסגרות כאלה, שזה מה שהם ילמדו."

לסיום, קטגוריית התשובות הרביעית היא דחייה מוחלטת של כל תוכן יהודי במחנה נוער, עמדה שהביעו כ-21% מההורים. קטגוריה זו חפפה במידה מסוימת לקטגוריה השלישית, בעיקר סביב החשש לגבי כפייה דתית והדתה, אך הטון היה נחוש יותר. אחד ההורים הסביר כי גם אם מדובר בארגון בעל "כוונות טובות", הוא ואשתו אינם מעוניינים ב"היכרות עם תכנים [יהודיים] מעבר למה שאנחנו רוצים להעביר להם בבית". ראוי לציין את העובדה ש-45% מבני הנוער השיבו בשלילה. אך כאשר נשאלו, רובם לא נתנו תשובה ברורה - מדוע הם לא מעוניינים בנושאים אלה. רק נערה אחת אמרה שהיא מקבלת מספיק תכנים כאלה בבית, ואחרת הסבירה כי "בתור בן אדם אתיאיסט, אני פחות מעוניינת".

באשר למשיבי הסקר, כ-15% מההורים החילונים-שומרי-המסורת ו-40% מהנוער החילוני-השומר-מסורת ציינו שהם אינם מעוניינים במחנה מסוג זה. בשעה שלא עלה הסבר ברור לעמדה זו בתשובות ההורים, חלק מבני הנוער הראו סימני רוויה. כלומר, כמה מהם אמרו שהם מגיעים ממשפחה דתית ואינם מרגישים מחוברים לדת כמו בני משפחתם, ואילו אחרים אמרו שהספיק להם מהנושא. אחרים אמרו שהם כבר חווים את הדת בחיי היומיום, ואחרים אמרו שהנושא משעמם לדעתם.

בקרב החילונים שאינם שומרי מסורת, רמת הדחייה הייתה גבוהה אף יותר. בתשובותיהם לשאלה הפתוחה בעניין זה, כ-40% מההורים ו-54% מבני הנוער כתבו שהם אינם מעוניינים במחנה שעוסק בתרבות וזהות יהודיות. מקרב ההורים רבים התייחסו להדתה, ואף דיברו על כך בבוטות: "למה לא לקרוא לילד בשמו: זה מנגנון החזרה בתשובה בחסות המדינה." מעטים אמרו לנו שהם אתיאיסטים, או לא רוצים שום עניין עם היהדות. אחרים הסבירו שזהו נושא שנלמד בבית הספר (ועוסקים בו באופן נרחב) ואינו מתאים לחופשת הקיץ. כנגד השקפה זו, שהכניסה את הנושא לטריטוריה של החינוך הפורמלי, אחרים אמרו לנו שאמונה צריכה להישאר בתחום המשפחתי, ולכן מדובר בעניין פרטי. משיבים אחדים הביעו חוסר אמון ביכולותיהם של מדריכים במחנה לטפל בנושא, או חוסר אמון בכוונות המארגנים, והעדיפו להימנע לחלוטין מנושא טעון זה.

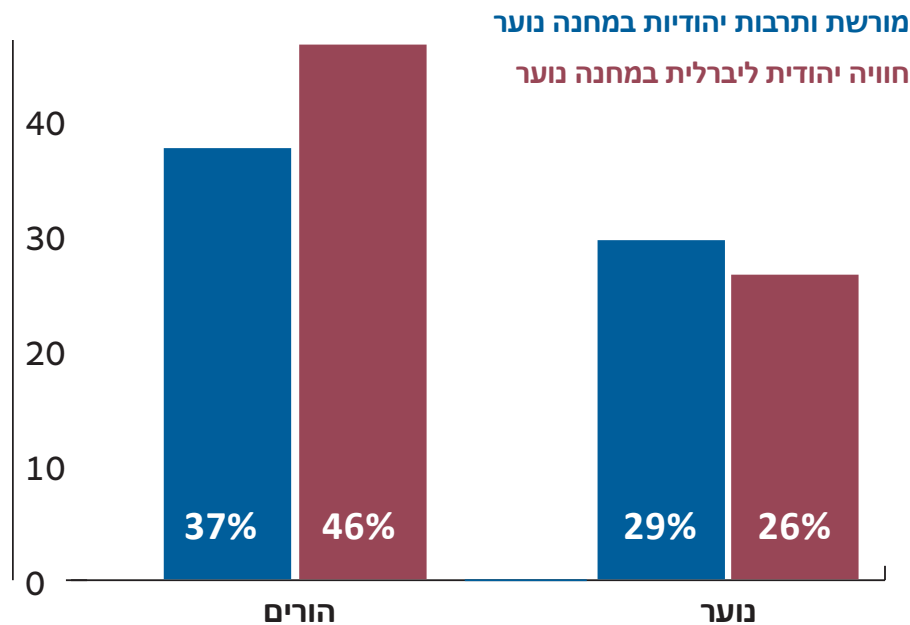
בקרב בני הנוער, התגובה הנפוצה ביותר הייתה חוסר עניין כללי בדת או בזהותם היהודית. מקצתם הסבירו שהם עוסקים בנושאים הללו די והותר בבית הספר, ואחרים הסבירו שהנושא לא מדבר אליהם. היו ששמו דגש בחילוניות שלהם כדרך להתנגד לכפייה דתית אפשרית.

לסיום, מהסקר אנו למדים שיש קבוצה קטנה שאינה מתאימה לאף אחת מהקטגוריות שהגדרנו, והדרך הטובה ביותר לתאר אותה היא "אחרים". הקבוצה כוללת 6% מההורים החילונים-שומרי-המסורת ו-10% מהחילונים שאינם שומרי מסורת, וכ-3% ו-5% מבני הנוער מקטגוריות אלה בהתאמה. מקרב ההורים, רבים ציינו כי אינם מאמינים שילדם יתעניין בנושא, או שעליהם לשאול אותו. בקרב בני הנוער, רבים ציינו שהם לא בטוחים, או שפשוט אין להם תשובה ברורה לתת לנו.

עניין בחוויה של תוכנית קיץ יהודית ליברלית

רצינו גם לדעת באיזו מידה קבוצות אלה יהיו מעוניינות להשתתף או לשלוח את ילדיהן לחוויה יהודית ליברלית בתוכנית המשלבת ישראליות ויהדות עם פעילויות חברתיות וחינוכיות, שבהן הזהות היהודית תבוא לידי ביטוי הן כזהות של היחיד והם כחלק מהעם היהודי. מצאנו כי בדומה להיבטים אחרים של הסקר, ההורים מעוניינים בחוויה יהודית ליברלית יותר משהנוער מעוניין בכך. הפער הגדול בין ההורים לנוער בשאלה זו מלמד שהנוער לאמיתו של דבר לא נמשך לחוויה היהודית ליברלית. בדיקה נוספת המבוססת על דתיות והשתתפות במחנה נוער בקיץ גילתה שהורים חילונים-שומרי-מסורת מחזיקים בדעות חיוביות בהרבה.

תרשים 35: שיעור המעוניינים במידה רבה בנושאי מורשת ותרבות יהודיות במחנה ובחוויה יהודית ליברלית, הורים ונוער

תרשים 36: שיעור המעוניינים במידה רבה בחוויה יהודית ליברלית לפי השתתפות במחנה קיץ ודתיות; הורים, נוער, וההבדל ביניהם

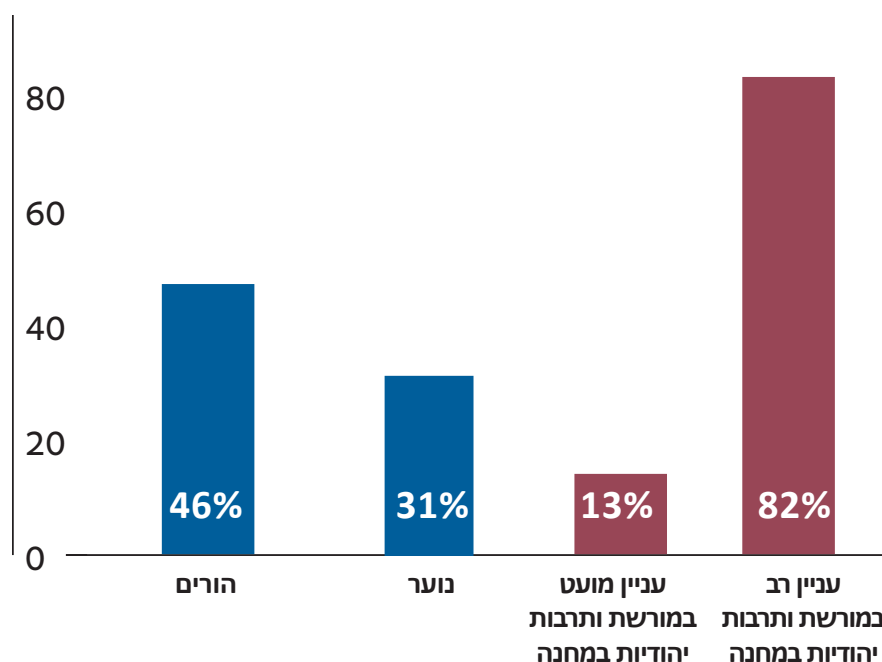
לא משתתף	תוכנית קיץ אחרת	קבוצת נוער		
48%	44%	41%	דתי	הורים
55%	62%	73%	חילוני-שומר-מסורת	
18%	19%	25%	חילוני	
33%	35%	48%	דתי	נוער
24%	53%	43%	חילוני-שומר-מסורת	
7%	25%	21%	חילוני	
14%	9%	-7%	דתי	הבדל (הורים-נוער)
31%	9%	29%	חילוני-שומר-מסורת	
12%	-6%	3%	חילוני	

הרצנו סדרת גרסיות כדי לקבוע אילו גורמים מנבאים עניין בחוויה יהודית ליברלית במחנה. ההורים מגלים מעט יותר עניין, כמו גם בנות ומי שכבר השתתפו בתוכניות קיץ. אולם האינדיקטור החזק ביותר לעניין במחנה שמספק חוויה יהודית ליברלית הוא דתיות. הרצנו גרסיה בצעדים כדי לבחון מה מנבא עניין בהשתתפות במחנה כזה, וגילינו כי השתתפות בתנועת נוער ודתיות, שניהם גורמים בעלי השפעה חיובית. השתמשנו באותה גרסיה בצעדים עם הקבוצות שחולקו לפי הזהות הדתית, והתוצאות הראו הבדלים עמוקים מאוד בין חילונים לבין חילונים-שומרי-מסורת. אצל החילונים קיימת הסבירות הנמוכה ביותר לגלות עניין במחנה המספק חוויה יהודית ליברלית. אולם בקרב החילונים מסתבר כי מי שאינם מקיימים מנהגים יהודיים בבית או מקיימים רק כמה מהם, הרבה פחות מעוניינים בכך, בשעה שחילונים-שומרי-מסורת מפגינים את העניין הרב ביותר. יהודים דתיים המעורבים בתוכניות קיץ במסגרת תנועות נוער או ארגוני נוער, מגלים גם הם נכונות להשתתף.

עניין בשילובים של תוכן יהודי עם פעילויות אחרות במחנה קיץ

מעניין במיוחד במחקר זה היה התמהיל המגוון של אתוס פלורליסטי יהודי (תרבות יהודית, רוחניות, ערכי פלורליזם, מנהיגות, גיוון והכלה) לצד סוגי תוכן אחרים (ספורט, טבע, אמנות, מדע, מחשבים וכו'). בסקר המקוון נשאלו המשיבים באיזו מידה הם מעוניינים בפעילויות המשלבות טקסטים יהודיים בנושאים מסוגים אחרים כמו ספורט וטבע שמעניינים אותם (או את ילדיהם). כ-38% הביעו בכך עניין במידה רבה לפחות. כמו בשאלות הקודמות, ההורים גילו עניין רב יותר מהילדים. מסתבר כי הגורם המשפיע העיקרי בסוגיה זו הוא האם המשיב מעוניין במורשת ותרבות יהודיות במחנה. רק 13% מאלה שלא היו מעוניינים במחנה העוסק בנושאים יהודיים גילו עניין בשילוב תוכן יהודי עם פעילויות אחרות, בשעה ש-82% מאלה שהתעניינו בנושאים יהודיים במחנה קיץ רצו גם שילוב עם פעילויות אחרות. אלה שרצו תוכן יהודי היו פתוחים מאוד לשילוב הזה של לימוד טקסטים יהודיים עם תכנים טיפוסיים למחנות קיץ.

תרשים 37: שיעור המעוניינים במידה רבה בשילובים של תוכן יהודי עם פעילויות אחרות במחנה קיץ

הורים בעלי השכלה נמוכה יותר היו המעוניינים ביותר, כמו גם דתיים יותר, בעלי הכנסה נמוכה יותר, והורים עם ילדים רבים יותר. אלה שמשתתפים בתוכניות ושמשתתפים לזמן ממושך יותר, גם הם התעניינו יותר בשילוב טקסטים יהודיים עם סוגי פעילות אחרים. אלה שמשתתפים בתוכניות שמציעות היקף משמעותי יותר של היסטוריה, תרבות וטקסטים יהודיים, רצו בשילובים הללו אף יותר. חילונים שאינם שומרי מסורת גילו רמת עניין נמוכה ביותר בשילוב זה, ללא קשר להשתתפותם בתוכניות קיץ או בתנועות נוער. גם חילונים-שומרי-מסורת ודתיים שלא השתתפו בתוכניות קיץ הביעו פחות עניין בשילוב זה.

תרשים 38: שיעור המעוניינים במידה רבה בשילובים של תוכן יהודי עם פעילויות אחרות במחנה קיץ, לפי השתתפות במחנה קיץ ודתיות

לא משתתף	תוכנית קיץ אחרת	קבוצת נוער	דתיות
50%	57%	67%	דתי
31%	54%	57%	חילוני-שומר-מסורת
11%	15%	14%	חילוני

בדקנו באיזו מידה ההורים והנוער רוצים בשילובים של תכנים יהודיים כפי שהוזכר לעיל, ומהם סוגי הפעילויות בפועל. עשינו זאת על ידי בדיקת התשובות הפתוחות לגבי סוגי המחנות המציעים תוכן יהודי ליברלי ומשלבם נושאים ביהדות עם פעילויות אחרות, לצד בדיקת השילוב הרצוי של נושאי תוכן טיפוסיים במחנה קיץ. בחנו

גם את המתאמים בין הרמה הרצויה של שילוב נושאים יהודיים בתוכניות קיץ לבין המאפיינים הרצויים של תוכנית קיץ בעיני המשיבים. לסיום, בדקנו מודל לניבוי מידת השילוב הרצויה של נושאים יהודיים בהתבסס על סוגי הפעילויות שמעניינים את המשיבים. ערכנו ניתוח נפרד כדי לבחון רק את קבוצות החילונים והחילונים-שומרי-המסורת.

למרות הממצא המובן מאליו, שהמעניינים בספורט הביעו רצון בספורט, אותם משיבים גם הביעו את רצונם בפעילויות קהילתיות וציינו את החשיבות של מאפיינים כלכליים בעיניהם. אלה שהתעניינו בטיולים בטבע ציינו איכויות בידוריות יותר, אך גם העירו יותר על זהות ושמם דגש על הפורמט של המחנה. אלה שהתעניינו בפעילויות הקשורות למנהיגות הדגישו יותר את נושא המנהיגות, אך גם העירו יותר על למידה ותוכן אקדמי בתוכניות קיץ, ולעתים נדירות הזכירו את נושא הדת. המעוניינים באמנויות דיברו לעתים קרובות יותר על תחביבים, גילו פחות עניין בקהילה, ולעתים נדירות הזכירו צרכים כלכליים.

גרסיות מרובות-משתנים גילו כי נוער דתי יותר מעוניין יותר בשילוב תוכן יהודי עם פעילויות אחרות. אלה שמעוניינים בספורט, טיולים בטבע, ובמיוחד בפעילויות בנושאים של היסטוריה ותרבות בתוכניות קיץ, רוצים יותר שילוב של פעילויות. **חילונים שאינם שומרי מסורת מעוניינים הרבה פחות בשילוב זה של חומרים הקשורים ליהדות בתוכניות קיץ.** חילונים-שומרי-מסורת מעוניינים בכך פחות מדתיים. משתתפי תוכניות הקיץ מגלים עניין רב יותר – בין שהם חברים בתנועות נוער ובין שלא, דבר המלמד כי שילוב זה עשוי להצליח בתוכניות קיץ מחוץ למסגרת של תנועות נוער.

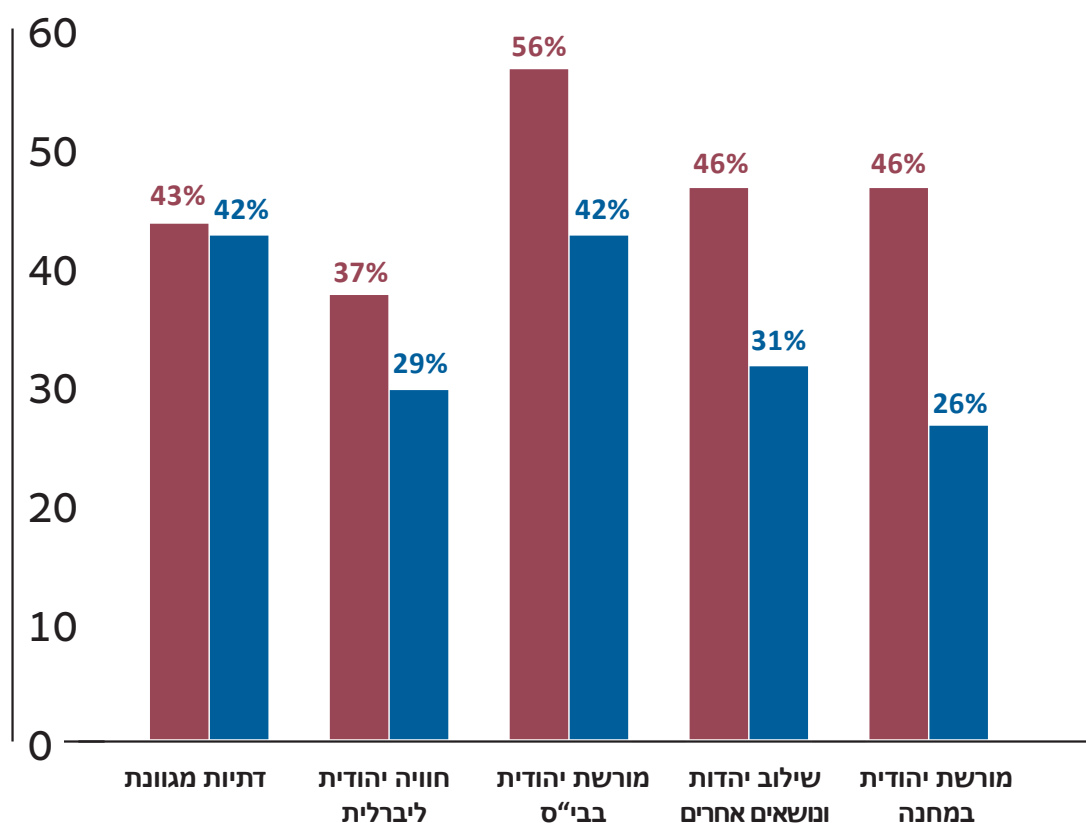
היסטוריה יהודית הוזכרה לעתים קרובות מצד ההורים בראיונות המשפחתיים בנושא שצריך להיכלל לצד פעילויות אחרות במחנה קיץ, כמו החשיבות שבשילוב פעילויות טיפוסיות לתוכניות קיץ עם הסיפור ההיסטורי של יהודי התפוצות, מדינת ישראל והקשר התנכי בין העם היהודי לארץ ישראל. אחרים הדגישו את הצד החברתי של היהדות. למידה של מסורות ספציפיות, כמו חגי ישראל, הייתה עוד הצעה שעלתה.

בדומה לתשובות על הכללת תכנים יהודיים ופלורליזם במחנה, רבים מהמשיבים שראיינו הביעו זהירות לגבי השילוב של דת עם פעילויות אחרות במחנה. לדבריהם, " [יש] להיזהר מלגעת בתכנים שיכולים להיות שנויים במחלוקת, כמו היחס לדת או המעשים האקטיביים – הנחת כיפה, הליכה לבית כנסת. " בדומה, גם תפילות וברכות סומנו כפעילויות שמחוץ לתחום, " שיעורים בנושאי העמקה בדת, לא מתאים... לא שמירת שבת [בכפייה], לא תפילות, ברכות... שום דבר שמכוון לשינוי מחשבתי סביב הדת. " כפי שהסביר אחד ההורים, " אני לא מעוניין בפרקטיקה הדתית. " חששות הובעו גם לגבי הדתה, והוזכרו ביטויים כמו " שטיפת מוח " ו" כפייה דתית " .

הרכב האוכלוסייה הרצוי

הורים רוצים יותר מבני הנוער מורשת יהודית בבית הספר ובמחנה קיץ. הורים רוצים גם יותר תוכן ליברלי ופלורליסטי במחנה קיץ. הורים ונוער חולקים עניין משותף בתחום אחד בלבד, והוא ההשתתפות במחנה עם בני נוער ממגוון זהויות יהודיות (חילוני, מסורתי ודתי).

תרשים 39: שיעור המעוניינים בסוגים שונים של תוכן יהודי ופלורליסטי

ההבדלים בשאלה זו מקורם בהבדלים בין חילונים לבין חילונים-שומרי-מסורת. הקהילה החילונית-השומרת-מסורת מחפשת במיוחד מחנות שישלבו יהודים ממגוון זהויות דתיות. גם משפחות דתיות מעוניינות יותר בחוויות אלה. משפחות חילוניות, לעומת זאת, פחות רוצות שילוב כזה. הורים ובני נוער שאינם מעורבים בתוכניות קיץ מגלים פחות עניין במגוון זהויות דתיות, ובני נוער שאינם מעורבים מפגינים את רמת העניין הנמוכה ביותר.

תרשים 40: שיעור המעוניינים במידה רבה במחנה עם מגוון זהויות דתיות יהודיות, לפי השתתפות במחנה ודתיות

קבוצת נוער	תוכנית קיץ אחרת	לא משתתף
דתי	52%	46%
חילוני-שומר-מסורת	72%	45%
חילוני	34%	21%

בראיונות המשפחתיים קיבלנו כמה תשובות על מחנות לבני נוער ממגוון זהויות יהודיות (חילוני, מסורתי ודתי), כמו גם על מחנות בהשתתפות יהודים מחו"ל ליהודים מאזורים אחרים בארץ. חלק מההורים הציעו אופציה רביעית - שילוב עם נוער לא-יהודי. הנושא של דו-קיום הוזכר לעתים קרובות לאורך הראיונות. מרבית המשיבים (58%, הן הורים והן בני נוער) הביעו עניין במחנה קיץ שמכנס יחד נוער ממגוון זהויות יהודיות שונות. דבריהם שיקפו את החשיבות שבהכרת האחר, ואת מגוון האחרות בחברה הישראלית.

סיבות לתמיכה במחנה עם מגוון סוגי דתיות

"אני לא רוצה [שהילדים] יחיו באיזושהי בועה... חשוב לי שיכירו, יכבדו, וגם שידרשו את אותו כבוד בתמורה."

"אתה יכול להסביר ולספר להם על קבוצות אחרות מפה ועד הודעה חדשה, ועד כמה זה חשוב לקבל את האחר וכדומה, אבל עד שהם לא יחוו את זה, אני לא חושבת שהם באמת יוכלו להפנים. וברגע שנמצאים יחד יש אפשרות לשמוע באמת את הצד השני."

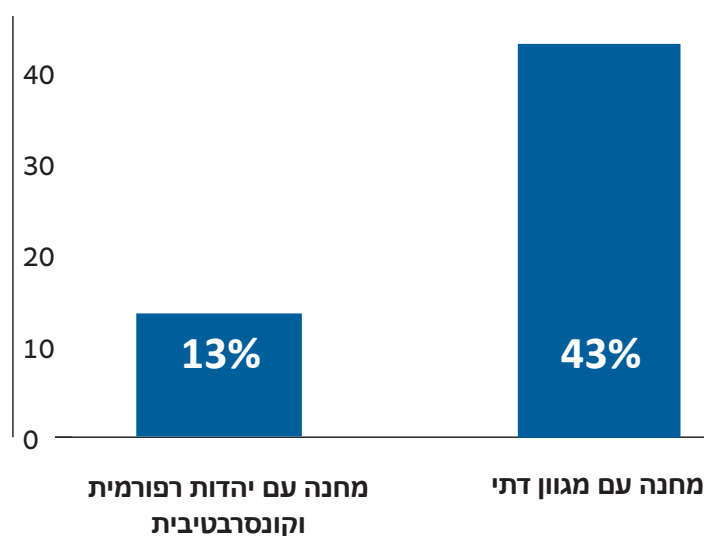
בני נוער ציינו שאין להם מפגשים שגרתיים עם נוער מרקע דתי שונה. כך, לדוגמה, אחד מבני הנוער הדגיש את ההזדמנות לראות את "החיבור בין דתיים לחילוניים", ואחר אמר כי "בתור בן אדם שחי במדינה, [חשוב] להבין מה זה אומר [להשתייך לרקע אחר]". רק הורה אחד, חילוני מרקע דתי, התנגד לרעיון לחלוטין. הוא רוצה שילדיו יהיו עם קבוצת הדומים להם. עבורו, זוהי הגנה עליהם מפני השפעות חיצוניות. שני הורים נוספים הסבירו שהם הגיעו ממשפחה מעורבת, ולכן ילדיהם כבר נחשפו לספקטרום היהודי המלא. אף שלא התנגדו למפגש כזה, הם לא סברו שילדיהם זקוקים למפגש מכוון כזה. ראוי לציין שכ-26% מבני הנוער לא גילו עניין במחנות משותפים כאלה. נערה אחת אמרה כי היא "מעדיפה להיות עם חברות שלי, שהן כמוני". אחרים התנגדו לרעיון של "לדבר רק כדי להכיר אחד את השני", או של "פעילויות שמפגישות אנשים ואומרים בהן – אתה דתי, בוא נדבר על זה".

הורים רבים דיברו בחיוב על מחנה עם נוער מהתפוצות. יותר מ-90% מההורים שרואיינו תמכו ברעיון זה. מקרב בני הנוער, 58% הביעו עמדה חיובית מאוד, וגילו עניין בשיח בין-תרבותי ובלמידה על החוויה היהודית בחו"ל. 21% נוספים השיבו ב"אולי" וציינו כי "תלוי מה נעשה איתם", או הביעו חשש מהצורך לתקשר באנגלית. מבלי לתת נימוק ברור, 10% לא הסכימו למפגש כזה. ככלל, לדעת ההורים מפגשים מסוג זה יכולים להיות מעניינים עבור ילדיהם, להרחיב את הפרספקטיבה שלהם, וללמד אותם על מקומות אחרים ותרבויות אחרות. אחרים הכירו בכך שמוטלת עליהם "משימה" לגרום ליהודים מכל העולם להרגיש בנוח בישראל, או ציינו את הצורך ללמוד על החוויה היהודית מחוץ לישראל, ששם היהודים הם מיעוט. עלה גם היתרון שבשיפור האנגלית. לסיום, בעיני חלק מהמשיבים, אינטראקציה תרבותית היא עניין מרכזי. הדבר החשוב להם הוא המפגש עם בני נוער מחו"ל, ולא המפגש היהודי כשלעצמו. מקצתם התייחסו להזדמנות ללמוד על התנועה הרפורמית והתנועה הקונסרבטיבית ביהדות.

החשיפה הרצויה לצורות חלופיות של זרמים ביהדות

משפחות יהודיות רבות בישראל מביעות הסתייגות מהיהדות הרפורמית והקונסרבטיבית. מדדנו זאת כאשר שאלנו את ההורים בשאלון, באיזו מידה הם יתמכו בשליחת בני העשרה שלהם למחנות שתתקיים בהם חשיפה למנהגים המקובלים באופן מסורתי בקרב יהודים רפורמים וקונסרבטיביים. ההסכמה לכך הייתה נמוכה מאוד. רק 13% מההורים הסכימו במידה רבה. הורים דתיים וחילוניים הביעו הסתייגות דומות. קבוצת החילונים-שומרי-המסורת הפגינה מעט יותר חיוביות לרעיון. ההורים היו נכונים הרבה יותר לקבל מחנה שמערב קבוצות עם רמת דתיות שונה (חילונים, מסורתיים ודתיים) מאשר עירוב של יהדות רפורמית וקונסרבטיבית.

תרשים 41: נכונות ההורים לקבל מחנות שמערבים יהדות רפורמית וקונסרבטיבית לעומת מגוון דתיות

תרשים 42: נכונות ההורים לקבל מחנות שמערבים יהדות רפורמית וקונסרבטיבית, לפי זהות דתית והשתתפות במחנות קיץ

לא משתתף	תוכנית קיץ אחרת	קבוצת נוער	
10%	18%	10%	דתי
35%	14%	32%	חילוני-שומר-מסורת
8%	8%	11%	חילוני

גורמים מובחנים של פלורליזם ומורשת יהודית

כדי להפיק תובנות מכל המידע שאספנו, ערכנו ניתוח גורמים על כל השאלות שעסקו בתכנים רצויים של זהות יהודית ופלורליזם. מהתוצאות עלה מודל דו-גורמי ברור, שהסביר 73% מהשונות. הגורם הפלורליסטי מניע אנשים להשתתף במחנות הכוללים תוכן פלורליסטי, חוויה ישראלית-יהודית ליברלית, מגוון של מידת דתיות, וקבלה של יהדות רפורמית/קונסרבטיבית. מנגד, גורם המורשת היהודית מניע אנשים לרצות שילוב

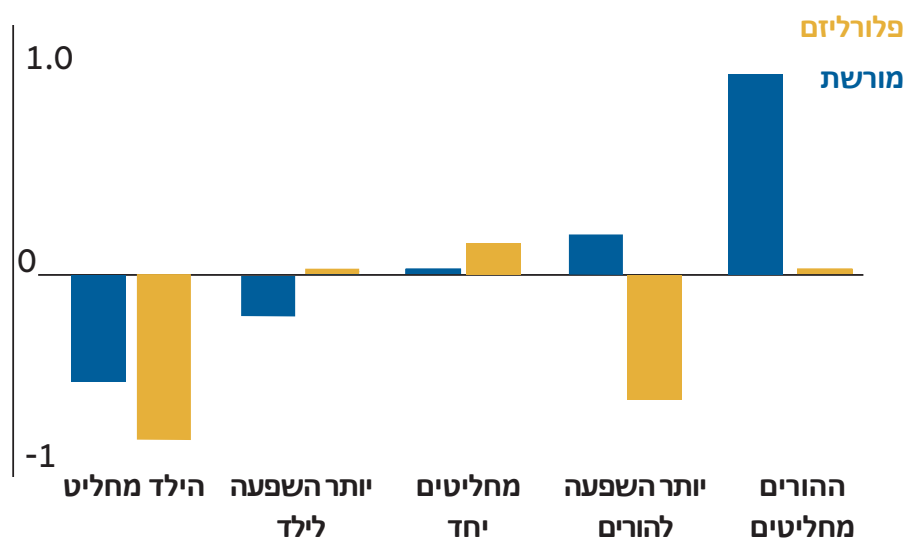
של טקסטים יהודיים עם חינוך בלתי פורמלי, ולמידת מורשת יהודית במחנה ובבית הספר. לבחינת המתאמים הדמוגרפיים השתמשנו בניתוח קטגוריות סמויות (Latent Class Analysis).

תרשים 43: ניתוח גורמים לעמדות

גורם המורשת היהודית	תוכנית פלורליסטית	
0.18	0.84	נושאים פלורליסטיים במחנה
0.40	0.75	מחנה ליברלי ישראלי-יהודי
0.22	0.72	מחנה עם מגוון זהויות דתיות
0.06	0.56	מחנה עם נושאים רפורמיים קונסרבטיביים
0.81	0.24	שילוב יהדות עם נושאים אחרים
0.92	0.19	מורשת יהודית במחנה
0.67	0.16	מורשת יהודית בבית הספר

ערכנו ניתוחים מגששים אחדים באמצעות שני גורמים אלה. לדוגמה, יכולנו להפיק ניבויים עמידים לגבי קבלת החלטות משפחתית. משפחות שבהן ההורים מקבלים את ההחלטות מקבלות ערכים גבוהים יותר במורשת יהודית. משפחות שבהן ההחלטה מתקבלת עם הילד, מקבלות ערכים גבוהים יותר בפלורליזם. משפחות שבהן הילד מחליט לבד, מקבלות ערכים נמוכים בפלורליזם ובמורשת יהודית. התרחיש האחרון שבו בני הנוער מחליטים בעצמם על מחנות קיץ, מוביל אותנו להסיק כי המוטיבציה שלהם היא תכנים של בידור, ספורט ושאר נושאים שהכי מעניינים את בני הנוער. הנערים והנערות האלה (שמקבלים החלטות באופן עצמאי מהוריהם) פחות מעוניינים להשתתף במחנות קיץ עם נושא פלורליסטי ולהכניס מורשת יהודית לחייהם.

תרשים 44: ערכי ניתוח נתיבים של מרכיבים עיקריים בקבלת החלטות על מחנות קיץ

עמדות כלפי תוכניות בני/בנות-מצווה

הורים תומכים יותר בתוכניות בני/בנות-מצווה עם נושא פלורליסטי שוויוני, שכרוך בשילוב ייחודי של לימוד, שירות לקהילה, מנהיגות ופיתוח זהות יהודית, מאשר בתוכניות בני/בנות-מצווה שמציעות חינוך בלתי פורמלי מחוץ למסגרת בית הספר, כמו מחנה קיץ. אין הבדלים משמעותיים במידת התמיכה בתוכניות לבר-מצווה או לבת-מצווה. בהינתן משפחות רבות שאין בהם ילדים משני המינים, אפשרנו את התשובה "לא יודע" עבור שאלות אלה. לכ-20% מההורים לא הייתה דעה על תוכניות בני/בנות מצווה. תשובות אלה הושמטו מהתוצאות. מקרב ההורים בעלי הדעה, הובע עניין מסוים ברוב המקרים. מרבית ההורים בעלי הדעה מעוניינים לפחות במידה מסוימת בתוכניות פלורליסטיות או בלתי פורמליות לבני/בנות מצווה.

תרשים 45: תשובות ההורים על תוכניות בר/בת-מצווה

בר-מצווה בלתי פורמלי	בת-מצווה בלתי פורמלית	בר/בת-מצווה פלורליסטי	
27%	29%	19%	לא מעוניין כלל
17%	20%	19%	לא מעוניין
38%	34%	38%	מעוניין במידה מסוימת
18%	17%	24%	מעוניין

בדקנו את המאפיינים של מי שמעוניינים לפחות במידת מה. באמצעות הקטגוריה של חילוני-שומר-מסורת שיצרנו, תהינו אם אותם הורים שילדיהם בגיל הנעורים משתתפים במחנות קיץ, יגלו פתיחות רבה יותר גם לתוכניות בר/בת-מצווה. מצאנו שהסיווג המוקדם של חילוני-שומר-מסורת ושל ניסיון במחנות קיץ לא סיפק הסבר של ממש להתעניינות בתוכניות בני/בנות-מצווה. ההורים היו פתוחים יותר לרעיון של תוכנית פלורליסטית מאשר לרעיון של חינוך בלתי פורמלי. מצאנו שחילונים-שומרי-מסורת היו במיוחד פתוחים לתוכנית פלורליסטית, אך רמת הדתיות לא הסבירה את העניין שלהם בתוכניות בלתי פורמליות.

תרשים 46: שיעור ההורים המעוניינים במידת מה בתוכניות בר/בת-מצווה, לפי השתתפות במחנות קיץ וזהות דתית

לא משתתף	תוכנית קיץ אחרת	קבוצת נוער		
47%	56%	52%	דתי	בת-מצווה בלתי פורמלית
40%	53%	63%	חילוני-שומר-מסורת	
49%	45%	56%	חילוני	בר-מצווה בלתי פורמלי
48%	61%	61%	דתי	
31%	53%	55%	חילוני-שומר-מסורת	
52%	56%	58%	חילוני	

תרשים 47: שיעור ההורים המעוניינים במידת מה בתוכניות בר/בת-מצווה, לפי זהות דתית

בר/בת-מצווה פורמלי	בר-מצווה בלתי פורמלי	בת-מצווה בלתי פורמלית	
56%	58%	52%	דתי
75%	49%	55%	חילוני-שומר-מסורת
66%	56%	51%	חילוני

שאלנו שאלות נוספות על תוכניות בר/בת-מצווה במהלך הראיונות המשפחתיים ובמסגרת ההערות הפתוחות בשאלון. במהלך הראיונות, 29% מההורים ו-15% מבני הנוער הגיבו בחיוב לרעיון של תוכנית בת יומיים המיועדת ספציפית לנושא הבר/בת-מצווה. חלקם אמרו שחיפשו תוכנית כזאת ולא מצאו, ואחרים הצטערו על שלא חיפשו תוכנית כזאת. הם דיברו על המשמעות האישית והיהודית הקשורה למעבר לבגרות. רק משיבים אחדים הזכירו את המנהג הדתי של עלייה לתורה והנחת תפילין. לפיכך, ככלל אנו רואים דחייה של מנהגי דת "קשים" והעדפה של תוכן "רך יותר" השייך למרחב התרבותי.

הסתקרנו במיוחד להבין את הבדלי העמדות בין שתי הקבוצות: חילונים-שומרי-מסורת וחילונים שאינם מקיימים מנהגים יהודיים. על בסיס קידוד ההערות הפתוחות בשאלון, מצאנו כי 68% מהחילונים-שומרי-המסורת ו-63% מהחילונים שאינם שומרי מסורת, הביעו בהערותיהם עמדות בעד פלורליזם. במילים אחרות, משפחות חילוניות-שומרות-מסורת שילדיהן משתתפים במחנות קיץ גילו עמדות חיוביות בהרבה להכללת תכנים של זהות יהודית ופלורליזם במחנות קיץ, מאשר חילונים שאינם שומרי מסורת, אך שמירת מנהגים יהודיים בבית לא ניבאה קבלה של תוכנית בני/בנות-מצווה פלורליסטית.

ההערות הפתוחות של המשיבים סווגו לשלוש קבוצות עיקריות: בעד פלורליזם, ניטרלי לפלורליזם ונגד פלורליזם. זיהינו תגובות בעד פלורליזם באמצעות אמירות כמו "בעד שוויון", "חירות", "ליברליזם" וכו'. היו שצינו תפיסה זו כאלטרנטיבה לדומיננטיות של האורתודוקסיה, ואחרים הגדירו אותה כחשיפה לחלקים ה"נחמדים יותר" של היהדות. משיבים ספורים כתבו שהם חברי הקהילה הקונסרבטיבית. ניטרליות לפלורליזם זוהתה על ידי תשובות חיוביות ללא נימוקים ברורים. לדוגמה, משיבים אמרו שזה מעניין, או שהחלטה תלויה בלדיהם, וכן הלאה. היו מעט הערות נגד פלורליזם. המתנגדים סברו שתוכנית פלורליסטית תהיה פחות יהודית, או התנגדו לתוכן שאינו אורתודוקסי. שני תתי-נושאים זהו בהערות שהביעו התנגדות לפלורליזם. את הראשון אפשר לפרש כעמדה נגד כפייה - המשיבים התנגדו לכל דבר שקשור לדת ולמסורת, פקפקו בכוונות המארגנים, וראו בכך אמצעי לכפייה דתית. העמדה השנייה נגד פלורליזם הייתה שהם חילונים או אינם מאמינים, ולכן תוכנית בני/בנות-מצווה כזאת איננה רלוונטית עבורם.

הערות פתוחות אודות החינוך הבלתי פורמלי היו דומות, והמשיבים התייחסו לרוב לתשובתם הקודמת לגבי תוכנית פלורליסטית. מקצת מההערות העידו על ספקנות רבה במיוחד כלפי החינוך הבלתי פורמלי. הסבר אחד התייחס לטרנד של עמותות דתיות שמקבלות גישה למערכת החינוך הפורמלית, פעולה שמטשטשת את הגבולות בין הפורמלי לבלתי פורמלי. הסתייגות כזאת הוזכרה מצד משיבים שזיהו את עצמם כחילונים או דתיים.

ממצאים שיווק

החלטה על השתתפות

כיצד נודע לאנשים על התוכניות

מעבר לחקירת העמדות והחוויות הקשורות במחנות נוער בקיץ, רצינו לדעת לצורכי שיווק היכן, או מפיו של מי, לומדים עליהם ההורים ובני הנוער. גילינו כי מקורות המידע העיקריים הם בני משפחה, בית הספר, קבוצות נוער ומוסדות ציבור (כמו העירייה או הרשות המקומית). **בני הנוער לומדים על תוכניות קיץ מאנשים שהם מכירים. הורים לומדים עליהם מילדיהם וממוסדות ציבור.** אף שמוסדות ציבור הם מהספקים הגדולים של תוכניות קיץ, הם אינם מקור מידע נפוץ לגביהן עבור בני הנוער עצמם.

יותר הורים לומדים על תוכניות קיץ מהרשויות המקומיות (31%) מאשר בני הנוער (12%). מספר ההורים שמקבלים את המידע מילדיהם (39%) כפול מזה של בני נוער שלומדים על כך מהוריהם (20%). מספר כפול של בני נוער מקבלים מידע על תוכניות קיץ מחבריהם (40%) מאשר מהוריהם (22%). הנוער גם נחשף לתוכניות הללו באמצעות בוגרי התוכניות, אינסטגרם ויוטיוב, אם כי מדובר באחוזים קטנים (13%, 7% ו-4% בהתאמה), ומקורות אלה זמינים לו יותר מאשר להוריו. הרשת החברתית הנוספת היחידה שמספקת מידע מינימלי על תוכניות קיץ היא פייסבוק (7% להורים ו-9% לנוער). מקורות המידע ברשתות החברתיות מועטים ביותר, אך מספר משמעותי מקרב ההורים ובני הנוער כן לומדים על תוכניות מהאינטרנט, מן הסתם מאתרי הארגונים (13% מההורים, 12% מהנוער). הממצא שכנראה רק לעתים נדירות נודע לאנשים על התוכניות מהאינטרנט, עומד בניגוד לדגש ששמים המארגנים בעבודתם על רשתות חברתיות ועדכון האתרים.

מוטיבציה של הנוער להצטרף למחנה קיץ

ובכן, מה גורם לנוער הישראלי להשתתף במחנות קיץ, במיוחד כאלה שמכילים תכנים של זהות יהודית, תרבות יהודית ופולרליזם? מנהלי התוכניות דנו במוטיבציות הבאות, שרובן פנימיות במהותן:

1 עניין בשיח רוחני

"הימם אותי שהם חיפשו רוחניות... זה כן הנוער של היום. הם מחפשים את זה... זה אזור נכות שלהם, כי אין דיבור על רוחניות גם בחינוך המסורתי וגם בחינוך החילוני. גיליתי שזה עובד."

2 בילוי בטבע

"בדרך כלל לחבר'ה שמגיעים אלינו יש איזשהו עניין בזה. המטרות ברורות. יש בחירה. יש שאיפה... יש מגמה לחזור למקורות שלנו בפשטות, פחות טכנולוגיה."

3 מנהיגות וערכים

"הם חבר'ה עם פוטנציאל מנהיגותי שמחפשים ערך מוסף... הנוער מחפש משמעות. עולם המכינות הולך וגדל, קמים עוד מוסדות."

4) חוויה חברתית משמעותית

"זו חוויה חברתית מאוד חזקה. יש הזדמנות לילדים להמציא עצמם מחדש מבחינה חברתית. הרבה הורים אומרים לי: הילד הצליח למצוא פה את עצמו. נעים להם שיש פה מרחב אחר."

5) חלק מפעילות שנתית

"רוב הנוער שלנו מגיע כל השנה לפעולות. זה לא מנותק מבחינתו. זה חלק מהיומיום שלו... זה מסלול טבעי מבחינתו."

6) הרגלים ונורמות

"הם באים למחנה קיץ כי יש נורמה לצאת ולעשות משהו בקיץ גם אם הוא לא מאוד ארוך. הם מבינים שלשבת בבית ולהשתעמם חודשיים זה יותר מדי."

7) כיף, כיף, כיף

"יש להם פעילויות לילה: פאן, משחקים ומופעים."

ההורים ובני הנוער שהשתתפו בסקר ובריאיון גם ציינו מניעים פנימיים, במיוחד בנוגע לפריט 5: יציאה למחנה בהיותו חלק מהפעילות השנתית. מחנות של תנועות נוער המתקיימים אחת לשנה מייצגים על פי רוב אירוע שיא בפעילות השנתית, והמשתתפים זוכים לשבחים ולתחושת הישג על התמדתם בפעילות התנועה. מרבית הנוער שיוצא למחנות קיץ עושה זאת בהקשר של תנועת נוער. ההורים שרואיינו הרגישו מחויבות לשלוח את ילדיהם למחנה קיץ לאחר שאלה השתתפו בפעילות לאורך השנה. בני הנוער הגדולים יותר, מגיל 14 ואילך, הופכים למדריכים של הילדים הצעירים מהם, דבר שמחזק את הקשר ואת תחושת השייכות והמחויבות לתנועה.

אלה שאינם משתתפים בקבוצות נוער מעוניינים בתוכניות קיץ שעוצבו עבורם בהתאם לצורכיהם, במיוחד כאלה שמתחשבות באילוצים ובתמריצים כלכליים. מניעים פנימיים נוספים הם ברובם תמריצים שליליים, כמו חוסר יכולת כלכלית לשלוח נער או נערה למחנה קיץ. מחקר המשפחות שלנו הראה כי משפחות גדולות יותר משתתפות פחות במחנות, מה שמלמד כי להורים אין את המשאבים לשלוח את כל ילדיהם למחנה, ולכן אף אחד מהילדים לא יוצא. משיבים רבים הביעו עניין בהכשרה תעסוקתית ובתוכניות מקצועיות אחרות. הם גם הצטערו על השכר שהילדים מפסידים לצד עלויות המחנה - גורם שמגביל השתתפות. אילו היו יותר תוכניות שמקדמות תעסוקה של הנוער, שיעור ההשתתפות של מגזר מורחב של קבוצות סוציו-אקונומיות נמוכות ושל בני נוער בוגרים יותר היה עולה.

היעדר תוכניות איכותיות גם הוא עשוי להיות גורם שמונע השתתפות במחנות, שכן משפחות גדולות שאינן משתתפות ביטאו נכונות להשתתף בתוכניות יום בקיץ, אך רק תוכניות מעטות כאלה זוהו ככוללות תכנים של זהות יהודית ופולורליזם. בשל מספרם הרב של בני הנוער שמגיעים למחנות כחלק ממודל פעילות רציף וארוך טווח, קיים שוק מוגבל למחנות נוספים שפועלים מחוץ לכל מסגרת של תנועות נוער. משפחות שבחרות לשלוח את ילדיהן למחנות ששמים דגש על זהות יהודית ופולורליזם, מתאפיינות בעניין הפנימי שלהן בתוכן רוחני, בחוויות חברתיות אלטרנטיביות, ביציאה לטיולים, בלימוד על ישראל ובפיתוח יכולות מנהיגות. עם זה, לגבי משפחות רבות אחרות בעלות מוטיבציה להשתתף, קיימים חסמים שמונעים זאת מהן.

שיווק התוכניות

מארגני התוכניות ציינו פחות אתגרים שיווקיים לגבי תוכניות שפועלות באופן שגרתי לאורך השנה, במה שאנו מכנים מודל רציף ארוך טווח. בני הנוער יודעים על המחנות האלה ונחשפים לפעילויות הקיץ כחלק מהפעילות השוטפת שמתקיימת לאורך השנה. תכנון המחנה והדיונים עליו מתנהלים במשך תקופה ארוכה. מנגד, תוכניות שנתיות מבוססות-פרויקט צריכות להתמודד עם קהל יעד משתנה בכל שנה, ועליהן להשקיע יתר מאמצים בשיווק.

אתגרי שיווק עבור תוכניות שנתיות חד-פעמיות

"אין לך קהל שבו. גם ילדים שחוזרים הם לא קהל שבו. הם לא ילדים בתנועה שכולם הולכים למחנה, שיש להם פול טבעי. לנו אין פול טבעי... צריך להיות שיווק כל שנה - פרסום ברשתות חברתיות, עיתונות כתובה למגזר הדתי... קהל דתי זה רץ. הקהל החילוני הרבה יותר קשה."

הארגונים פועלים בערוצי שיווק מגוונים, הן במדיה דיגיטלית ברשתות החברתיות והן בשיווק פנים-אל-פנים. אסטרטגיית השיווק במקצת הארגונים היא להדגיש את ייחודיות התוכן בתוכנית המוצעת ואת הערך המוסף לנוער ולהורים. מהשאלונים המקוונים ומהראיונות הטלפוניים עם המשפחות עולה כי משאבים מקוונים אינם מקור המידע העיקרי על תוכניות לנוער בקיץ.

שיווק פנים-אל-פנים

"הסתובבתי בבתי ספר, שיתפתי בחלום שלנו, והם באו. רוב החברה הגיעו מההסתובבות הזאת. וגם מפה לאוזן. פרסמנו בכל צורה אפשרית."

מקצת המארגנים מכירים בכך שעליהם לכוון את השיווק לבני הנוער ולהורים בנפרד. אחד המנהלים ציין את הקושי שבשיווק מחנה לבני נוער שהקיץ שלהם עמוס. מנהל אחר ציין שההורים, לא רק הילד, הם קהל היעד לפעילויות השיווק שלו.

פנייה לנוער

"יש פה חבר'ה שבקיץ בוחרים להתעסק בלימודים. אנחנו ממש משווקים את המחנה דרך התייחסות אליהם כאמנים - בואו להתפתח, לצמוח, לקבל השראה. השיווק לא קל למרות שבשנה השלישית נהיינו מין מותג. עדיין השיווק קשה... יש פה אתגר שיווקי."

פנייה להורים

"צריך גם למכור את המחנה להורים. המסר הוא שהילד מגיע לעשרה ימים ויוצא עם כלים ביד. יש בריכה, יש כדורגל, יש פאן, ויש חברים חדשים וכל המרכיבים של מחנה קיץ... ויש ערך מוסף שהוא ערך עיקרי... כל פעם אנחנו צריכים לחשוב איך מגיעים להורים."

מחנות שפועלים לפי מודל שנתי רב-פעמי ציינו גם הם אתגרים בשיווק. המחנות הללו סומכים על תוכניות

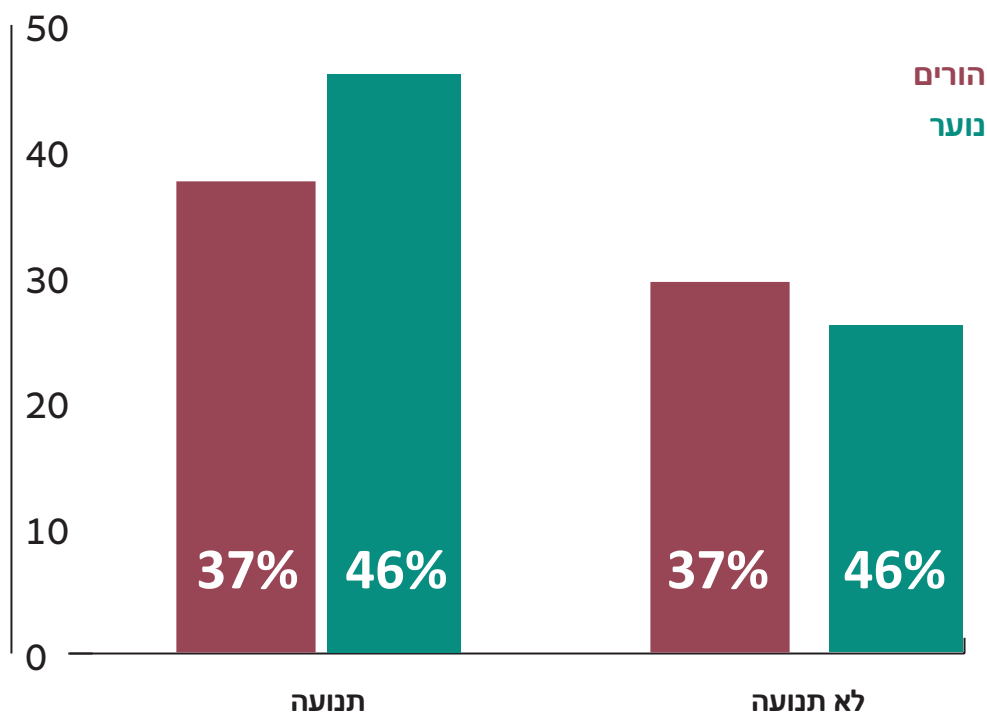
נוספות שמפעיל הארגון ועל פלטפורמות קיימות. קיימים אתגרי שיווק בפורמט הזה, מפני שהמנהלים חייבים להשקיע בפרסום ישיר לנוער.

אתגרי שיווק במודלים שנתיים רב-פעמיים

"לא קל לגייס למחנה. זה אומר להיכנס לבתי ספר ולהציג את התוכנית. זה תהליך מורכב. זה לא פוסט בפייסבוק... וגיוס למחנה קיץ עוד יותר מורכב כי החבר'ה יותר עסוקים."

שיווק מחנות קיץ מאתגר במיוחד לארגונים שפעילותם מתקיימת בחודשי הקיץ בלבד. שתי פלטפורמות מרכזיות משמשות לשיווק: (1) רשתות חברתיות, בדגש על אתרי הארגונים, דפי פייסבוק, ואינסטגרם; (2) ערוצי תקשורת פנים-אל-פנים, כולל עם בני הנוער. ערוץ שיווק אפקטיבי נוסף הוא "חבר מביא חבר". במסגרתו בני נוער שהיו במחנה מספרים לחבריהם על החוויה ומעודדים אותם להשתתף בו. שיווק מסוג זה משתקף בתשובות לשאלון: 46% מקרב בני הנוער למדו על תוכניות הקיץ מחברים או בוגרים, לעומת 25% בלבד מקרב ההורים. מי שהשתתפו בקבוצות נוער שמעו על תוכניות אלה אף יותר מפי חברים ובוגרים.

תרשים 48: שיעור המשיבים שנודע להם על תוכניות קיץ מחברים או בוגרים

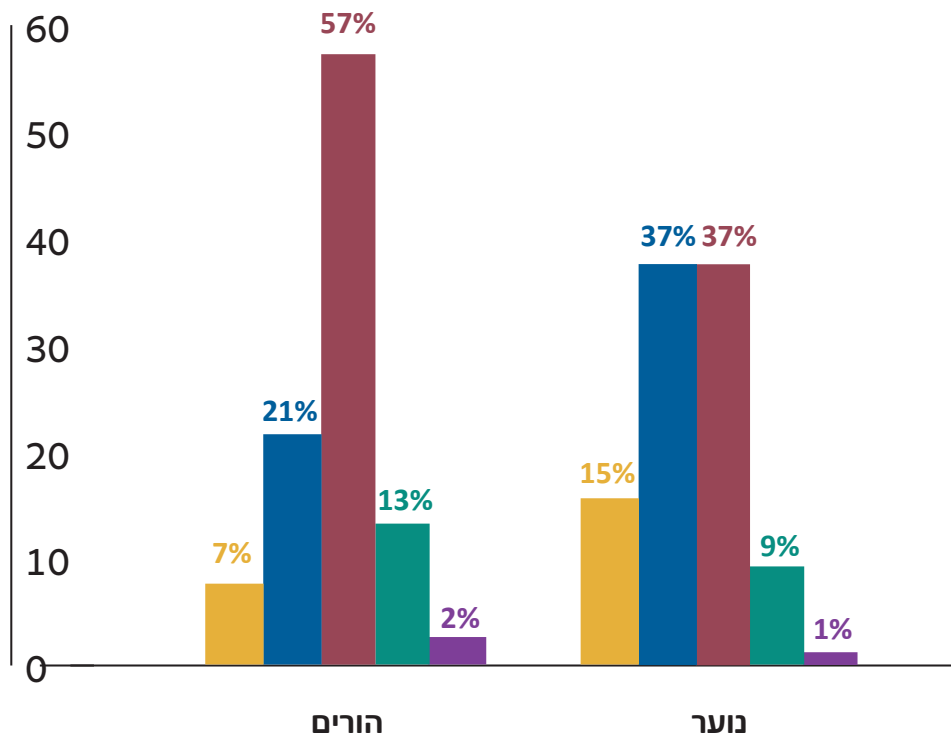

מי משפיע

תהינו אפוא גם באיזו מידה בני הנוער משפיעים על ההחלטות לגבי תוכניות קיץ במשפחה. הנוער נוטה להאמין שיש לו השפעה רבה יותר עליהן, ואילו ההורים מאמינים שההחלטה מתקבלת עם הילד. רק 10% מבני הנוער הרגישו שלהוריהם יש השפעה רבה יותר או שהם מחליטים עבורם, ואילו 28% מההורים הרגישו שלילד

יש השפעה רבה יותר או שהוא מחליט בעצמו. בני הנוער מאמינים שהגיל לא משפיע על יחסי הכוחות הללו. אך לדברי ההורים, הורים מבוגרים יותר או בעלי ילדים בוגרים יותר, מניחים לילד להשפיע יותר. שיווק מחנות לנוער אמור להיות אפקטיבי יותר בקרב הורים צעירים יותר ובני נוער גדולים יותר.

תרשים 49: התפלגות התשובות לשאלה, מי מקבל את ההחלטה על תוכנית הקיץ

הילד מחליט הילד משפיע יותר מחליטים יחד ההורים משפיעים יותר ההורים מחליטים

היציאה למחנות תנועה היא לרוב פשוט התפתחות טבעית. נערים ונערות יוצאים למחנה מפני שהם מעורבים בקבוצת הנוער במשך שנים, והמחנה הוא אירוע שיא בפעילות. בראיונות, המשפחות שילדיהן יצאו למחנות של תנועות נוער הסבירו שלא היה מקום להתלבטות רבה. מאחר שהילדים השתתפו בפעילות התנועה לאורך השנה, מובן מאליו שהם יצאו למחנה הקיץ שלה. אחד ההורים הסביר כי " לשם אנחנו [שייכים], כל השנה אנחנו משתתפים ורק מחכים לקיץ [למחנה] ". אחת הנערות ציינה שהיא הולכת לתנועה מכיתה ד', כך שזה הפך ל" משהו קבוע ", וכשמגיע הזמן אנחנו " פשוט אומרים לאימא שתרשום אותנו ". אימא אחרת סיכמה, " אצלנו במשפחה זה היה ברור שיוצאים. "

כאשר הילדים חברים בתנועת נוער, ההורים לרוב לא שוקלים כלל לחפש מחנות חלופיים. כשההורים נשאלו על אופציות אחרות, אחד השיב, " לא, האמת שלא, בגלל שהוא בצופים אז זה די נוח. " אימא אחרת אמרה, " אני? זאת החלטה שלו. אני רק משלמת... מבחינתי, מחנה התנועה שלו מספיק. " גם הנוער, בדומה להורים, לא שוקל להשתתף במחנות אחרים או נוספים. אחד מהם הסביר כי " האמת שלא. גם לא היה לי זמן [לפעילויות נוספות] ".

כשחקרנו בנושא גילינו שההשתתפות אינה אוטומטית. 46% מבני הנוער טוענים שאינם משתתפים כלל בתוכניות קיץ. 15% מאלה שהשתתפו בעבר בתנועות נוער, לא התעניינו בתוכניות קיץ נוספות. חלק מההורים סיפרו לנו שהבחירה אינה שלהם ונתונה לחלוטין בידי ילדיהם. כך, שמענו הערות כמו " הוא מחליט, אני רק משלמת", או " אני לא בוחרת, אני רק משלמת [צוחקת], הם בוחרים". עבור חלק מהמשפחות, תוכניות קיץ הן הזדמנות להעסיק את בני העשרה. כפי שתיאר זאת אחד ההורים כשדיבר על תקופת הקיץ, "בדרך כלל זו תקופה עם המון זמן פנוי, ורק מחפשים דרך כדי להעסיק אותם." לסיום, תהינו אם קבלת החלטות קשורה ליציאה למחנות בעבר, והאם ייתכן שבני הנוער אינם משתתפים כי הוריהם החליטו כך עבורם. אולם ניתוח זה לא הפיק תוצאה חד-משמעית. הורים לילדים בתנועות נוער לומדים על התוכניות מפי ילדיהם יותר מהורים אחרים, אך אין הבדל בסגנונות ההורות של משפחות עם ילדים בתנועות נוער לעומת משפחות אחרות.

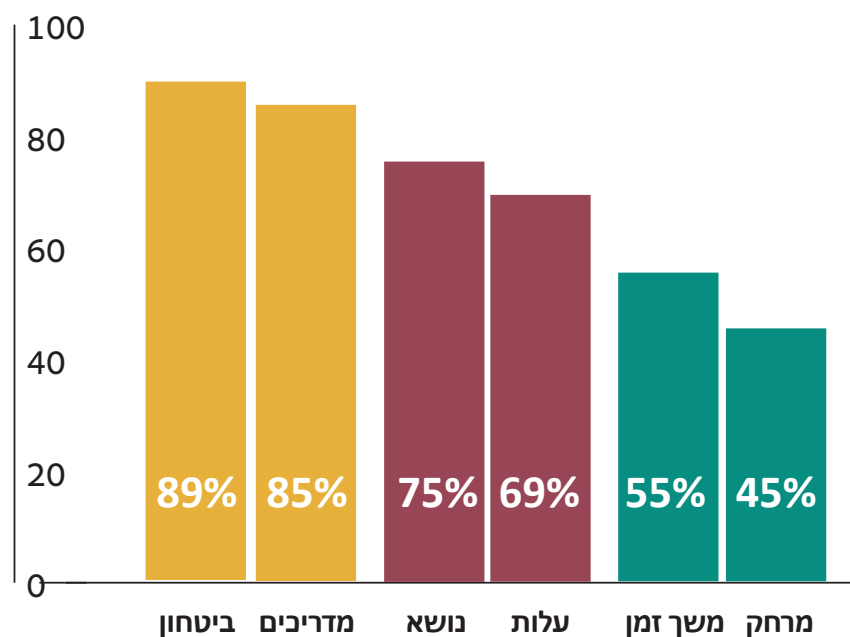
תרשים 50: תפיסות לגבי קבלת החלטות במשפחה, על פי השתתפות במחנות קיץ

לא משתתף		לא תנועה		תנועה		
נוער	הורה	נוער	הורה	נוער	הורה	
16%	9%	15%	3%	14%	9%	הילד מחליט
30%	17%	36%	20%	44%	24%	הילד משפיע יותר
39%	57%	41%	60%	34%	54%	מחליטים יחד
1%	3%	2%	1%	1%	2%	ההורים מחליטים
13%	13%	6%	17%	6%	12%	ההורים משפיעים יותר
		19%	31%	20%	45%	נודע מהורה או מהילד

גורמים שמשפיעים על ההחלטה

כאשר ביקשנו מן ההורים להעריך את חשיבותם של שישה גורמים להשתתפות בתוכנית קיץ, הם ציינו שהביטחון והמדריכים הם החשובים ביותר. התרשים הבא מציג את מידת חשיבותו של כל גורם בעיני ההורים. מעניין שביטחון ומדריכים הם נושאים שלהורים יש הכי פחות מידע עליהם לעומת קטגוריות אחרות עם סולמות מדידה פשוטים יותר. 64% מההורים סבורים שביטחון חשוב במידה רבה מאוד. המרחק של המחנה ומשכו הם הגורמים הכי פחות חשובים. העלות ונושא המחנה גם הם חשובים, אך במידה פחותה. הורים שהילד הגדול ביותר שלהם מתקרב לגיל תיכון (14-16) העלו את החששות הרבים ביותר. מדריכים, ביטחון ועלות חשובים במיוחד להורים שילדיהם בתחילת גיל העשרה. המרחק חשוב במיוחד להורים לבני נוער צעירים יותר (11-14).

תרשים 51: הגורמים החשובים להורים במידה רבה בבחירת תוכנית קיץ

בהמשך השאלון ביקשנו מההורים לציין את המאפיינים החשובים ביותר עבורם בתוכנית קיץ. מדריכים וביטחון סווגו תחת מאפיינים שקשורים למבנה התוכנית. העלות סווגה תחת מאפיינים כלכליים. כאשר משפחות ישראליות מתבקשות לכתוב את המאפיינים החשובים ביותר בתוכנית קיץ, נדיר שיצינו ביטחון, מדריכים ועלות. אולם כאשר פריטים אלה הוצגו בפניהם בשאלון, הם זיהו אותם כחשובים ביותר.

ככלל, קיימים שלושה סוגים של גורמים, כמוצג בתרשים שלהלן. הגורמים המבניים, כמו ביטחון, מדריכים ומימון, הם חשובים וקרוב לוודאי ממלאים תפקיד משמעותי בהחלטה הסופית לגבי תוכנית קיץ, אך הם לא היחידים.

גורמי תוכן, כולל ערכי התוכנית, גם חשובים כשבחרים תוכנית אידיאלית. בדוח זה בחנו יותר לעומק את סוגי התכנים היהודיים והאתוס הפלורליסטי שמעניינים משפחות. הגורם החשוב ביותר, עם זאת, הוא כנראה גורם ההנאה - בני הנוער יוצאים למחנות קיץ כדי ליהנות ולהשתתף בחוויות ובהרפתקאות חברתיות מבודדות. גורמי ההנאה הם קרוב לוודאי המוטיבציה הראשונה במעלה עבור מרבית בני הנוער לצאת למחנה.

תרשים 52: הגורמים המשפיעים על ההחלטה לצאת למחנה קיץ

אחת השאלות שלא שאלנו בשאלון היא בדבר התפקיד שממלאות האיכויות החברתיות של המחנה בתהליך קבלת ההחלטות. נושא זה הוזכר לעתים קרובות מצד הורים בראיונות ובהערות הפתוחות. אף שגם בני הנוער עשויים להיות מעוניינים בהיבטים החברתיים של תוכניות קיץ, פחות סביר שיוודו בכך. הורים מחליטים לשלוח את ילדיהם למחנות קיץ על סמך סוגי החברויות שלדעתם ילדיהם ירכשו במקומות הללו לעומת חברויות - או היעדרן - שיכולות להירקם בתוכנית אחרת או ללא תוכנית כלל. בראיונות עם המשפחות כמה הורים הזכירו את ההיבט החברתי, והביעו רצון שילדיהם ישהו בחיק הטבע עם ילדים בני גילם: "[אנחנו שולחים אותם למחנה] בעיקר מסיבות חברתיות. במסגרות האלה פחות חשוב התכנים והערכים. כן, הם מקבלים גם את זה, אבל העיקר זה לצאת, לפגוש חברים, קצת עצמאות של שהייה בשטח." מאחר שרבים משתתפים במחנות של תנועות נוער, המשמעות היא גם שהילדים יוצאים למחנה עם מי שהם נפגשים עמם על בסיס שבועי לאורך השנה.

ביטחון ומדריכים נמצאו כנושאים חשובים גם בראיונות עם המארגנים. הוראות החוק דורשות רמת אבטחה מסוימת. ובנוסף, המארגנים צריכים להתמודד עם הורים מודאגים שמבקשים עדכונים שוטפים. הציטוטים הבאים מדגישים עד כמה מארגני המחנה נדרשים להתמודד עם סוגיות של ביטחון והדרכה.

" עשינו הדרכות לצוות ולכל המדריכים – הדרכות ביטחון ובטיחות. לא ויתרנו על שום כלל... פשוט קראנו את החוזר ולא התפשרנו על כלום."

" היו הורים שכתבו לי על כל דבר: את יודעת שיש עומס חום, מה את עושה איתו? 20 הורים כתבו לי על כל דבר. יש טילים בגולן..."

השתתפות על בסיס שיקולים כלכליים

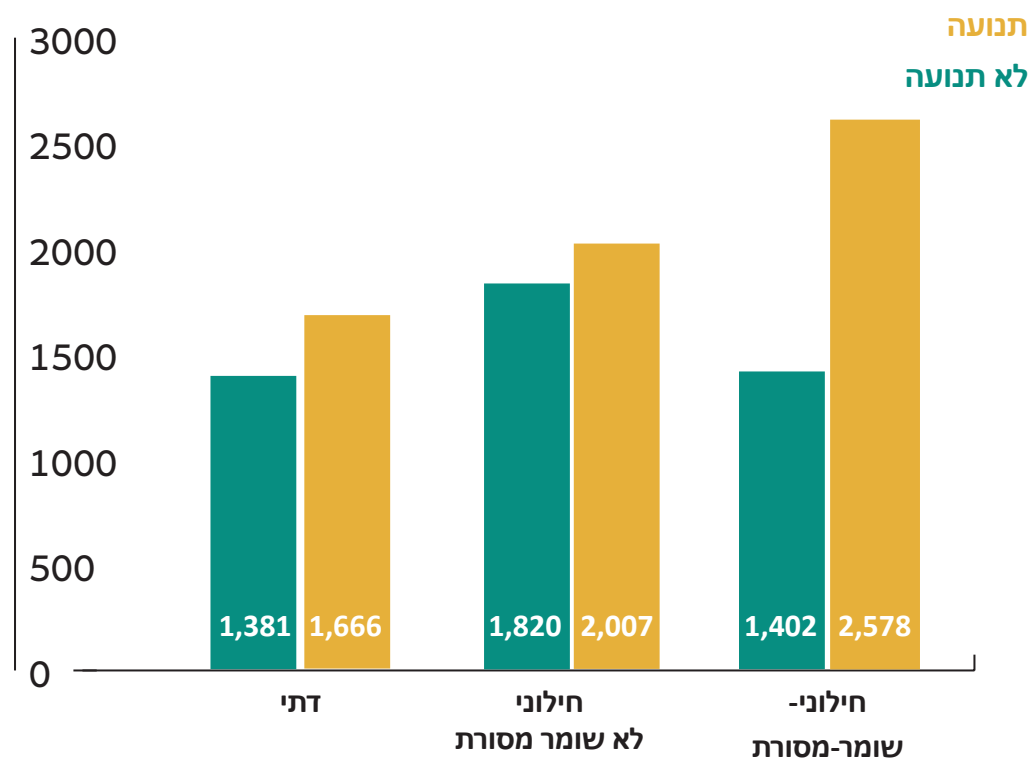
קיימים שני נרטיבים שונים בסוגיה אם גורמים כלכליים משפיעים על ההשתתפות במחנות. לדברי ההורים, אין השפעה מובהקת של המצב הכלכלי של המשפחה על ההשתתפות ילדיהם בתוכניות הקיץ או על משך הזמן של ההשתתפותם. לדברי הנוער, ילדים ממשפחות עשירות יותר יוצאים למחנות לתקופות ארוכות יותר ($R=.114, p=.01$). ואולם, לא מצאנו הבדלים כלכליים מובהקים בהשתתפות של קבוצות נוער על בסיס רקע כלכלי.

ההשתתפות בתוכניות קיץ מכל סוג, אם השתתפו בהן, תלויה בעושר במקום אחד בלבד: גוש דן. הנוער בגוש דן משתתף פחות בתוכניות קיץ באופן כללי. באמצעות רגרסיות לוגיסטיות אנו מנבאים כי לאדם ברמה סוציו-אקונומית 3 (הנמוכה ביותר) יש סיכויים של 30.5% בלבד להשתתף במחנה קיץ, ואילו לאדם ברמה סוציו-אקונומית 10 (הגבוהה ביותר) יש 74.1% סיכויי השתתפות. עושר ממלא תפקיד מרכזי באזור זה בלבד. עבור אנשים מאזור תל אביב האמיד יותר, סיכויי ההשתתפות גבוהים יותר, אך באופן כללי נוער מאזור זה משתתף פחות. בכל רחבי ישראל חלה אינפלציה גבוהה. בתל אביב ובמרכז נמצאו העלויות הגבוהות ביותר. נראה כי רבות מתוכניות הקיץ במרכז הארץ מגיעות עם תג מחיר גבוה.

עלויות

בסקר ציינו ההורים שהם מוציאים 1,705 שקל בשנה על תוכניות קיץ לכל ילד. המיפוי מראה בדומה לכך, שעלות מחנה היא בדרך כלל 500-3,500 ש"ח, כשרובם עולים פחות מ-2,000 שקל. מרבית המחנות אינם מוצעים בחינם, אך נראה כי רבים מהם מסובסדים, כך שעלויות אלה משקפות את העלויות בפועל עבור המשפחות, ולא את עלויות התפעול של המחנה. נראה כי מחנות רבים מקבלים מימון משלל סוגים שמצמצם את העלות עבור המשפחות שהשתתפו ציינו שקיבלו סבסוד או שהתוכנית הייתה בחינם. כצפוי, משפחות עם יותר ילדים מוציאות פחות על כל ילד. משפחות כאלה גם מקבלות סיוע רב יותר במידה משמעותית. ההבדלים בסכומים המשולמים על פי ההשתתפות בתנועת נוער ומידת הדתיות היו משמעותיים. הקהילה החילונית-השומרת-מסורת שמשתתפת בתוכניות קיץ שאינן חלק מתנועות נוער משלמת בממוצע יותר מ-2,500 שקלים לכל ילד, מעל 1,000 שקל יותר ממקביליהם שמשתתפים בתנועות נוער.

תרשים 53: הסכום הממוצע ששולם על מחנות לילד בשנה על בסיס השתתפות בתנועת נוער וזהות דתית

טווח המחירים לאדם במחנה קיץ נע מ-1,000 ש"ח (270 דולר) ל-4,800 ש"ח (1,300 דולר) לתוכניות שמופעלות על ידי ארגונים במגזר השלישי, כמו תנועות נוער, ארגוני נוער, ארגוני סביבה ומכינות. ניכר פער במחירים בין תוכניות שמציעות תנאים ותכנים דומים. ככלל, ילדי כיתה ח' ישלמו מחיר גבוה יותר מילדי כיתות ט'-י"ב. רבים מבני הנוער הצעירים יותר עוברים הכשרה במסגרת התנועה והופכים למדריכים של החניכים הצעירים. המחיר למחנה עולה משמעותית עבור תוכניות המופעלות בשוק הפרטי ויכול להגיע עד 9,000 ש"ח (2,440 דולר). מחנות פרטיים יכולים להציע תנאים ייחודיים מבחינת משך המחנה, המיקום והתנאים הפיזיים כמו גם מגוון רחב יותר של פעילויות. מחנות פרטיים, אף שהם נדירים יותר, פועלים בפורמט שדומה למחנות הקיץ האמריקאיים.

נכונות לשלם תמורת מחנות איכותיים

"כל ילד שילם כ-1,000 שקל, חצי מהעלות הריאלית... אני חושבת שרוב המשתתפים היו משלמים הרבה יותר. הם היו משלמים בקלות 1,500 שקל... אנשים משלמים יותר על תכנים טובים ודברים איכותיים."

עלות אכסניה

"רוב ההורים מבינים שהתמורה שונה ומשווים למחנה בתנאי פנימייה, וכאן אנחנו ממוקמים נמוך יותר מבחינת המחיר."

מחירים מנופחים

"בסוף, כשהורה שצריך לשלם, הוא מסתכל על המוצר: מה אני קונה לילד שלי? בעיקר כשיש לנו דתיים עם חמישה-שישה ילדים, קשה להוציא כזה סכום על ילד אחד."

מענקים

אפשר לחלק את השיקולים הכספיים לשתי קטגוריות: עלויות אמיתיות ומענקים. נראה כי יש נטייה לבקש יותר מענקים בתוכניות שהן ברמת הביניים של טווח המחירים (מעל 1,500 ₪). חלק מהארגונים ציינו מספרים גדולים מאוד של בקשות לסיוע כספי.

הנטל של אובדן ימי עבודה בקיץ

"אנשים פנו אלינו וביקשו הנחות, וברור שיש כאלה שזה מנע מהם לפנות. צריך להבין שילד שעובד שבועיים במקום להשתתף במחנה מרוויח 1,500 שקל. כלומר, סך הכול הסכום הוא כפול."

ככלל, מארגני התוכניות דיווחו על מספר רב של מענקים, ורבים מהם אושרו באמצעות מערכת של הגשת בקשות להנחה: האישור ניתן בדרך כלל על ידי ועדה שבודקת את המצב הסוציו-אקונומי של המבקש ומחליטה על סכום המענק לאחר שהיא מביאה בחשבון את מצב המשפחה.

תשלום העלות בפועל

"אם מישהו אמר שיש לו בעיה כספית נתנו הנחה, אבל בדרך כלל לא היו פונים."

הנחות על סמך בקשות

"היו המון בקשות להנחות. מכאלה שקיבלו כמעט מלגה מלאה ועד כאלה שקיבלו 10 אחוז, 20 אחוז. ביקשנו מסמך מפורט. הרבה אנשים היה להם קשה עם התשלום."

הנחות אחידות

"עלות של ילד היא כ-7,500 שקל. ההורים משלמים כ-40% אחוז ממנה. ברור לנו שהמחנה מיועד לאוכלוסייה ממצב סוציו-אקונומי בינוני ומעלה, אבל השנה בתחילת יוני כבר סגרנו את ההרשמה."

בחלק מהתוכניות מסדירים מראש סכום מענק לנוער מאוכלוסיות בסטטוס סוציו-אקונומי נמוך, בסיוע ארגוני צדקה, רשויות מקומיות או מוסדות חינוך. על פי מארגני המחנות, חלק מהארגונים משתפים פעולה עם רשות חינוך, שמסבסדות את הנוער שלומד אצלן. בחלק מהמקרים בני הנוער עובדים כדי לממן את השתתפותם במחנה.

מלגות על בסיס פעילות

"היה לנו שיתוף פעולה עם רשת ששלחה את המנהיגות הצעירה שלהם. הם סבסדו ב-250 שקל לתלמיד. הילדים חזרו לבית הספר והרימו פרויקט חיבור בין דתיים לחילוניים."

נראה כי כל הארגונים עושים הסדרים למתן מענקים, אם כי הבירוקרטיה ושיטת תהליך האישור משתנות. במרבית הארגונים מתכנסת ועדה כדי לאשר הנחות ולהחליט על גובהן. סכום ההנחה נע מ-10% מימון ועד מימון מלא כמעט. מרבית מארגני התוכניות הקפידו לציין שבשום אופן לא יהיה ילד שלא ישתתף במחנה בגלל מצוקה כספית.

פתרונות לכולם

"אין חבר'ה שלא מצטרפים כי אין להם כסף. יש חבר'ה שמקבלים מלגות ומשלמים חלק או לא משלמים בכלל. תמיד אנחנו אומרים בכל מקום – לא להיבהל מהתשלום. כסף זה לא העניין. עוזרים למי שצריך."

Chazan, B. I. (2002). *The Philosophy of Informal Jewish Education*. Moriya, Department for Jewish Zionist Education, Jewish Agency for Israel.

Cohen, E. H. (2006). *Religious Tourism as an Educational Experience*. In *Tourism, religion and spiritual journeys* (pp. 94-109). Routledge.

Cohen, E.H. & Romi, S. (2015). *Leisure Time Among Youth in Israel: Informal Education, School Climate, Violence, Drop-out Risks and Emotional Welfare*. Bar Ilan University. (Hebrew)

Falk, J. H., & Dierking, L. D. (2012/2016). *The Museum Experience Revisited*. Routledge.

Fields, D. A. (2009). *What Do Students Gain from a Week at Science Camp? Youth Perceptions and the Design of an Immersive, Research-oriented Astronomy Camp*. *International Journal of Science Education*, 31(2), 151-171. Gardner, H. (1993). *Multiple intelligences: The theory of multiple intelligences*, Basic Books, New York.

Goldstein, K. (2014) "Subcultural Stereotypes of the Israeli Youth: An Exploratory Study of the Causes, Consequences, and Implications of Post-Modern Social Categories" PhD Thesis. The Hebrew University of Jerusalem, Israel.

Goldstein, K., Seri, N., Viale, G., Grazioli, C., Pirovano, L., and Ofrath, N. (2018) "Opening Advanced Laboratories to School Students: Our Model for Structuring Round-Trip Activities from School to University and Back." *The Israel Journal of Chemistry*. <https://doi.org/10.1002/ijch.201800096>

Kahane, R. (1997). *The origins of postmodern youth: Informal youth movements in a comparative perspective* (Vol. 4). Walter de Gruyter.

Kahane, R. (2007). *Youth and the informal code*. Jerusalem: Bialik Institute. (Hebrew)

Kahane, R., & Rapoport, T. (1990). *Informal youth movements and the generation of democratic experience: An example from Israel*. *Political socialization, citizenship education and democracy*, 221-240.

Klibensky, H. (2007). Developmental and social aspects of informal education: In S. Romey and M. Shmeida (eds.). *Informal Education in a Changing Reality*. Jerusalem: Magnes Publications, pp 223-250. (Hebrew)

Mandel- Levy, N & Artzi, A. (Eds) (2016). *Informal Education for Children, Teenagers and Youth in Israel: Testimonies from the Field, and Learning Process Summary- Project Report*. Jerusalem: The Initiative for Applied Education Research, The Israel Academy of Science and Humanities. (Hebrew)

Mei Ami, N. (2010). *Youth movements in Israel*. Knesset Research and Information Center. (Hebrew)

Peir, S. & Shapira, R. (2007). Youth choosing youth movements. Selection of a voluntary educational organization and its relationship to socio- cultural class : In S. Romey and M. Shmeida (eds.). *Informal Education in a Changing Reality*. Jerusalem: Magnes Publications, pp 131-164. (Hebrew)

RAMA -The national authority for measurement and evaluation in Education, the Ministry of Education (2016). *School Climate and Pedagogical Environment*.

RAMA -The national authority for measurement and evaluation in Education, the Ministry of Education, (2017). *Summary of a Two-Year Evaluation of Youth Movements in Israel, 2014-15*.

Rapoport, T., & Kahane, R. (1988). Informal socialization agencies and role development. *Sociological Inquiry*, 58(1), 49-74. Weisblay, A. (2012). Government involvement in the provision of supplementary frameworks and informal education services for youth - Knesset Research and Information Center. (Hebrew)

Weisblay, A. (2017). *The budget of youth movements and their expenditures in selected areas – A comparative review*. Knesset Research and Information Center. (Hebrew)

Yair, G. (2006). *On the Power of Education: From Key Experiences to Turning Points*. Bnei Brak: Hakibbutz Hameuchad - Sifriat Poalim Publishing group. . (Hebrew)

Yaron, A & Agmon, T . (2017). *Breakdown of the Ministry of Education's budget for informal education for children and youth for local authorities*. Knesset Research and Information Center. (Hebrew)

פדרציית ניו יורק של המגבית היהודית המאוחדת (UJA) דואגת ליהודים באשר הם
ולתושבי ניו יורק מכל רקע שהוא, מגיבה למשברים קרובים ורחוקים ומעצבת את עתידנו היהודי.